

ARKILÄHTÖINEN PERHETYÖ
Strukturoitua avoimuutta

Raija Hovi-Pulsa
Lisensiaatintutkimus
Sosiaalipedagogiikka
Yhteiskuntatieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto
Huhtikuu 2011

Tiivistelmä

Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatieteiden laitos

Sosiaalipedagogiikka

RAIJA HOVI-PULSA: Arkilähtöinen perhetyö – Strukturoitua avoimuutta

Lisensiaatintutkimus 121 sivua

Ohjaajat: Professori Juha Hämäläinen, Yliopistonlehtori Elina Nivala

Huhtikuu 2011

Avainsanat: Arki, arkilähtöisyys, hermeneutiikka, lastensuojelun perhetyö, sosiaalipedagogiikka

Tutkimuksen pääkysymys on, millaisen viitekehysten arkilähtöinen sosiaalipedagoginen ajattelutapa muodostaa (suomalaiselle) lastensuojelun perhetyölle. Perhetyö on vasta muodostumassa oleva työala, ja se hakee paikkaansa osana lastensuojelutyötä. Lastensuojelun piirissä olevien lasten määrä ja perheiden tuen tarve lisääntyvät koko ajan. Myös sosiaalipedagoginen asiantuntijuus etsii paikkaansa suomalaisessa asiantuntija- ja palvelujärjestelmässä.

Tutkimuksen tavoitteena on arjen ja arkilähtöisyyden käsitteiden avaaminen ja niiden konkretisointi perhetyön käytännöissä. Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan keskeisenä kehittäjänä pidetään saksalaista Hans Thierschiä. Hänen arki- ja elämismaailmalähtöisen konseptinsa ymmärtäminen ja soveltaminen suomalaiseen lastensuojelun perhetyön käytäntöön muodostaa tutkimuksen keskeisen osan.

Tutkimuksessa rakentuu arkilähtöiseen sosiaalipedagogiseen traditioon perustuva viitekehys lastensuojelun perhetyöhön. Keskeinen kysymys on, mitä elementtejä perhetyössä tulee olla, jotta se on jotain muutakin kuin juridinen interventio. Lastensuojelun perhetyö on voimakkaasti sidoksissa hyvinvointivaltioon ja sen määrittämiin ehtoihin ja tämä aiheuttaa oman jännitteensä tutkimukseen.

Tutkimuksen lähestymistapa on hermeneuttinen. Pyrin tutkijana ymmärtämään mitä arki ja arkilähtöisyys tarkoittavat ja toisaalta sitä, mitä ymmärtävä työote käytännön työssä voi tarkoittaa. Tutkimus on kirjallisuuspohjainen eikä se sisällä varsinaista empiiristä osaa. Arkilähtöisyyden kirjallisuuspohjaisen tarkastelun voidaan katsoa palvelevan lastensuojelun perhetyön kehittämistä. Tiedonhankinnan lähestymistapa on muodollaan laadullisen review - tutkimuksen tyyppinen.

Tutkimuksessa on kolme keskeistä sisältöaluetta. Ensimmäisessä avataan arjen ja elämismaailman käsitteitä. Toisessa jäsennetään lastensuojelun perhetyötä ja kolmannessa tarkastellaan arkea, arkilähtöisyyttä ja perhetyötä integratiivisena kokonaisuutena. Johtopäätöksenä muodostetaan arkilähtöinen viitekehys lastensuojelun perhetyöhön.

Abstract

University of Eastern Finland, Faculty of Social Sciences and Business Studies
Department of Social Sciences
Social Pedagogy
Licentiate thesis 121 pages
Instructors: Professor Juha Hämäläinen, University Lecturer Elina Nivala
RAIJA HOVI-PULSA: Everyday life oriented family work - Structured open-endedness
April 2011

Key words: Everyday life, everyday life orientation, hermeneutics, family work in child welfare, social pedagogy

The main question in this research is what kind of frame of reference everyday oriented social pedagogical way of thinking forms to (Finnish) family work in child welfare. Family work as a working field is new and still searching its place as a part of child welfare. The number of children and families in need of support increases all the time. The social pedagogical authority is as well searching for its place in the Finnish authority and service system.

The aim of the research is to study the concepts of everyday life and everyday life orientation and concretizing them in the practices of family work. Hans Thiersch is seen as a central figure in developing everyday life oriented social pedagogy in Germany. Understanding his concept of everyday life and lifeworld orientation and applying it to Finnish family work in child welfare forms a main part of the research.

The research builds a frame of reference to the child welfare in family work which is based on everyday life oriented social pedagogical tradition. The main question is what kinds of elements there must be in family work in order to be something else than just a juridical intervention. Family work in child welfare is strongly connected to welfare state and the terms defined by it. This causes its own tension to the research.

The approach of the research is hermeneutic. As a researcher I aim to understand what do everyday life and everyday life orientation mean and on the other hand what understanding work approach can mean in practice. The research is literature review and does not include proper empiric part. Working on everyday life orientation based on literature review can be seen to advance developing family work in child welfare. The approach of acquisition of information reminds qualitative review research.

There are three main parts in the research. The first part researches the concepts of every day and life world orientation. The second part analyzes family work in child welfare. The third reviews every day, everyday life and family work in child protection as an integrative entirety. As a conclusion everyday life oriented frame of reference is formed to family work in child welfare.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUSASETELMA	4
2.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys	4
2.2 Tutkimuksen perustelu.....	4
2.3 Tutkimuksen tiedonhankinta ja toteutus.....	6
3 HERMENEUTTINEN AJATTELUTAPA TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTANA	7
3.1 Hermeneuttinen lähestymistapa	7
3.2 Henkítieteellisen pedagogiikan juuria	8
3.3 Hermeneuttinen kehä	11
3.4 Pedagoginen suhde	14
3.5 Kriittisen hermeneutiikan suuntaus	18
4 ARKI JA ELÄMISMAAILMA SOSIAALIPEDAGOGISINA KÄSITTEINÄ.....	20
4.1 Thierschiläinen arkikonsepti	20
4.2 Arkielämän rekonstruktio – kohti elämismaailmaa	24
4.3 Elämismaailmasuuntautuminen ammatillisen työn perustana	26
4.3.1 Institutionaalís-ammattillinen toiminta.....	27
4.3.2 Sosiaalipedagoginen käytäntö ja sen vaiheet	29
4.4 Kommunikatiivisen toiminnan teoria ja arkielähtöinen sosiaalipedagogikka.....	32
4.5 Yhteiskuntatieteellistä arkikeskustelua Thierschin konseptin valossa	43
4.5.1 Keskustelua arjen käsitteestä.....	43
4.5.2 Arki toiminnan laajana kehýksenä	44
4.5.3 Arki rutiinien maailmana	46
4.5.4 Arkea lähellä olevia käsitteitä	48
5 LASTENSUOJELUN PERHETYÖ	52
5.1 Perhetyön historiaa Suomessa.....	52
5.2 Perhetyön moninaisuus	58
5.3 Perhetyö lastensuojelun työmuotona.....	63
5.3.1 Lastensuojelulaki perhetyön perustana	63
5.3.2 Huoli perhetyön käynnistäjänä	69

6 ARKI LASTENSUOJELUN PERHETYÖSSÄ - KOHTI ARKILÄHTÖISTÄ TYÖOTETTA	75
6.1 Toimintaa arjen rajapinnoilla	75
6.2 Muutostyötä arjessa.....	78
6.3 Elämäntarina arjen tulkkina	81
7 ARKILÄHTÖINEN PERHETYÖ	84
7.1 Arkisuuntatuneisuus - arkilähtöisyys	85
7.2 Arkilähtöisen perhetyön periaatteelliset lähtökohdat.....	86
7.2.1 Yhteisen tulkintahorisontin etsiminen	87
7.2.2 Elämismaailman kokonaisuuden hahmottaminen.....	90
7.2.3 Kommunikatiivisuuteen pyrkiminen	93
7.2.4 Arjen kolonialisoinnin tietoinen välttäminen.....	95
7.2.5 Lähiympäristön huomioiminen	98
7.2.6 Emansipaatio	98
7.3 Arkilähtöisen perhetyön vaiheet.....	99
7.4 Strukturoitua avoimuutta.....	105
8 POHDINTA	107

LÄHTEET

1 JOHDANTO

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää, mitä on arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka ja millaisen viitekehyksen se muodostaa lastensuojelun perhetyölle. Tutkimus on kirjallisuuspohjainen eikä sisällä varsinaista empiiristä osaa. Lähestymistapa on hermeneuttinen. Tämä ilmenee sekä metodisesti että tutkimuskohteen määrittelyssä. Tutkimuskohteena on ymmärtävä työote lastensuojelun perhetyössä. Keskeinen kysymys tutkimuksessa on se, mitä elementtejä perhetyössä tulee olla, jotta se on jotain muutakin kuin juridinen interventio.

Perhetyö on vasta muodostumassa oleva työala ja se hakee paikkaansa osana lastensuojelutyötä. Vuoden 2008 alusta voimaan tullut uusi lastensuojelulaki korostaa perhetyön merkitystä entisestään. Perhetyö on syntynyt vastaamaan käytännön työssä esiintyneeseen tarpeeseen, ja sitä laajasti yhdistävää teoreettista tietoperustaa ei ole tällä hetkellä löydettävissä. Tämä voi olla yksi syy siihen, miksi perhetyön käsitteellistä jäsenystä haetaan edelleen. Työala voi kehittyä vain siten, että sille löydetään yhteinen käsitteistö ja kieli. Tutkimuksen keskeisenä kysymyksenä on millaisen teoreettisen perustan arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka tarjoaa perhetyölle.

Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan keskeinen kehittäjä on saksalainen Hans Thiersch. Hänen arki- ja elämismaailmalähtöisen sosiaalipedagogiikan konseptinsa ymmärtäminen ja soveltaminen suomalaiseen lastensuojelun perhetyön käytäntöön muodostaa tutkimuksen keskeisen osan. Sosiaalipedagogiikan käsite on syntynyt Saksassa, ja sosiaalipedagogisessa teoriakeskustelussa saksalaisella perinteellä on perustavanlaatuinen asema suhteessa eri maiden omiin teoreettisiin traditioihin. Tämän vuoksi arkilähtöisyyden käsitteen tuomista suomalaiseen sosiaalialan ammatilliseen keskusteluun voidaan pitää perusteltuna. Arkilähtöisyyden kirjallisuuspohjainen tarkastelu palvelee lastensuojelun perhetyön kehittämistä.

Teoreettisen perustan työstäminen on tarpeellista, koska perhetyöhön ja sen tekemiseen ei ole olemassa valmista mallia vaan työntekijöiden on koko ajan kehitettävä sekä työalaa että itseään työntekijöinä. Perhetyö ei ole vakiinnuttanut paikkaansa sosiaalialan kentällä. Se on edelleen muodostumassa oleva työkenttä, jonka reunaehdot ovat hyvin hajanaiset ja jonka näkyväksi tekeminen vaatii perusteluja. Sen katsotaan vielä joskus

olevan jopa arkista puuhastelua, jota voi tehdä kuka tahansa. Työlle ei ole selkeästi yhtenäisiä pätevyysvaatimuksia, eikä työhön ole suoraa koulutusta. Perhetyöntekijöiden koulutustausta vaihtelee ja lähes aina perhetyötä tekevään työryhmään kuuluu eri ammattialojen edustajia Työntekijät joutuvat rakentamaan sekä uutta työkulttuuria että omaa ammatillista identiteettiään osaksi jo olemassa olevia lastensuojelun työkäytäntöjä.

Perhetyön organisointi vaihtelee eri kaupungeissa, ja perhetyö ja perhetyöntekijät joutuvat vielä tänä päivänä todistamaan olemassaolonsa tarpeellisuutta (Ks. Heino 2008; Uusimäki 2005). Perheiden perhetyöstä saamaa apua ei useinkaan voida heti osoittaa, vaan se näkyy pieninä muutoksina perheiden arjessa pitkän ajan kuluessa.

Perhetyön käsitettä on käytetty ja käytetään sosiaalialalla hyvin väljästi tarkoittaen sillä hyvinkin erilaista perheiden kanssa tehtävää työtä. Työtä tehdään joko kotona tai muualla, työ voi olla kevyttä tukemista tai puuttumista perheen elämään hyvinkin rankoin interventioin. Perhetyöllä pyritään kuitenkin aina lasten hyvinvoinnin turvaamiseen, ja se on omassa tutkimuksessani osa lastensuojelutyötä. Se on peruslähtökohta perhetyöntekijän työlle ja antaa myös tarvittaessa palvelujärjestelmän suoman oikeutuksen perheen yksityisyyteen puuttumiseen. Tuki ja kontrolli ovat olennainen osa työtä ja niiden osuus vaihtelee sen mukaan, minkä tyyppisestä työstä on kysymys, ja millainen työntekijän orientaatio työhön on.

Lastensuojelun piirissä olevien lasten määrä ja perheiden tuen tarve ovat lisääntyneet. Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä on noin kymmenessä vuodessa kaksinkertaistunut: avohuollon asiakkaina olleiden lasten ja nuorten määrä on lisääntynyt 30 000:sta yli 60 000:een vuosien 1996 - 2007 aikana (Heino 2009). Perheet ovat moninaistuneet ja voidaan puhua perheinstituution kriisiytymisestä.

Perhe ja perheen kanssa työskentely on nostettu painopistealueeksi sekä valtakunnallisella että kunnallisella tasolla. Opetusministeriö julkaisi 2007 lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman vuosille 2007 -2011. Sen piiriin kuuluvat 0-29-vuotiaiden lasten ja nuorten elinolot ja niiden kehittäminen. Ohjelma muodostaa perustan hallituksen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin tähtääville politiikkaohjelmille. KASTE -ohjelma

ajoittuu vuosille 2008 - 2011 ja siinä pyritään kehittämään laajasti lasten ja lapsiperheiden palveluja. Myös Suomen Akatemiassa on käynnistynyt laaja lasten ja nuorten hyvinvointiin ja terveyteen kohdistuva tutkimusohjelma vuosille 2010- 2013, jossa kohteena ovat mm. lasten ja nuorten hyvinvointia edistävät toimintamallit, niitä suojaavat tekijät, hyvinvoinnin riskit ja kasvun ympäristöt.

Perhetyötä tehdään muuallakin, perhetyöntekijöiden koulutustausta ja työn organisointi eri maissa vaihtelevat. Perhetyön kansainvälinen vertailu ei kuitenkaan kuulu tähän tutkimukseen, jossa keskitytään arkilähtöisyyden käsitteen ymmärtämiseen suomalaisessa lastensuojelun perhetyön käytännössä.

Suomalainen perhetyön tutkimus on viime vuosina pyrkinyt vastaamaan perhetyön käsitteelliseen epäselvyyteen. Tutkimus on usein kohdistunut perhetyön käsitteelliseen jäsentämiseen, perhetyön nykytilan ja haasteiden selvittämiseen ja lapsen paikkaan perhetyössä. Perhetyön tutkimusta on tehty usein myös käytäntöjen kehittämisen lähtökohdista ja yhteistyössä käytännön toimijoiden kanssa. (mm. Heino, Berg & Hurtig 2000; Hurtig 2003; Korhonen 2005; Uusimäki 2005; Myllärniemi 2007; Heino 2008.)

Rajaan oman tutkimukseni käsittämään nimenomaan lastensuojelun perhetyötä, koska tämä työalue saa selkeästi oikeutuksen työskentelynsä lastensuojelulaista ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. Lastensuojelun perhetyö on voimakkaasti sidoksissa hyvinvointivaltioon ja sen määrittämiin ehtoihin. Tämä aiheuttaa oman jännitteensä tutkimukseen. Tutkimus kohdistuu siis perhetyöhön, jonka asiakasperheillä on selkeä asiakkuus lastensuojelussa.

Tutkimuksessa on kolme keskeistä sisältöaluetta. Ensimmäinen muodostuu arjen ja elämismaailman käsitteiden avaamisesta, toisessa jäsennetään lastensuojelun perhetyötä ja kolmannessa tarkastellaan arkea, arkilähtöisyyttä ja perhetyötä integratiivisena kokonaisuutena.

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Tämän tutkimuksen tavoitteena on rakentaa arkilähtöiseen sosiaalipedagogiseen traditioon perustuva viitekehys lastensuojelun perhetyöhön. Perhetyölle haetaan tutkimuksen avulla teoreettisia perusteluja ja pyritään ymmärtämään tällä hetkellä tehtävää työtä. Sosiaalipedagogisen arkilähtöisen orientaation avulla voidaan lastensuojelun perhetyön vahvan ammatillisen osaamisen tarvetta tehdä näkyväksi ja perustella.

Tutkimuksen pääkysymyksenä on, millaisen viitekehysten arki ja arkilähtöinen sosiaalipedagoginen ajattelutapa muodostavat suomalaiselle lastensuojelun perhetyölle?

Lastensuojelun perhetyö on lastensuojelullinen interventio, jota täytyy tarkastella lastensuojelun kokonaisuuden yhteydessä. Lastensuojelu on osa suomalaista hyvinvointipalvelujärjestelmää. Kiinnostava kysymys onkin, mitä Thierschin arkilähtöinen konsepti tuo suomalaiseen lastensuojelun perhetyöhön. Arkilähtöisyyden tarkastelu tuo tutkimukseen mukanaan tarpeen tarkastella arjen käsitettä.

2.2 Tutkimuksen perustelu

Lastensuojelun perhetyössä ollaan väistämättä tekemisissä perheen arjen kanssa. Kunkin perheen arki on kuitenkin omanlaistaan, ja perhetyöntekijöiden kohtaamat haasteet ovat hyvin monimuotoisia. Perheen arjen tukemisessa ja erilaisiin arjessa esiin tuleviin haasteisiin vastaamisessa tarvitaan työorientaatiota, jossa perhettä ja perheenjäseniä autetaan ymmärtämään omaa arkeaan ja näkemään mahdollisia muutostarpeita omassa elämässään.

Hermeneuttisen tiedonmuodostuksen tapaan tutkimus pyrkii ymmärtämään perhetyön käytäntöä myös historiallisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden kautta. Perhetyön käytännön ymmärtäminen voi luoda perustan sen tietoiseen kehittämiseen. Tavoitteena ei ole kertoa, millaista perhetyön käytännön pitäisi olla, vaan tehdä sitä ymmärrettäväksi ja etsiä sille teoreettisia perusteluja ja käsitteellisiä jäsennyksiä suhteessa arkeen.

Mielenkiintoiseksi tutkimuskysymyksen tekee se, että perhetyö on organisoitu lähes joka kaupungissa omalla tavallaan, ja työntekijät kehittävät työtä tehdessään sekä omia käytäntöjään että koko työmuotoa. Kehittämistyöhön ei ole resursseja, ja siksi se jää usein yksittäisten työntekijöiden ponnisteluksi.

Vaativaa, haastavaa ja tutkimuksellisesti kiinnostavaa lastensuojelutyössä on se, että siinä liikutaan ihmisen elämisen arimmilla alueilla. Työssä puututaan erilaisin interventioin toisaalta yksilön, toisaalta perheen yksityisyyteen. Mitä enemmän työtä pystytään jäsentämään ja tekemään työntekijöiden ammatillista osaamista näkyväksi, sitä paremmin sitä arvostetaan, ja se saa resursseja. Sitä paremmin työllä vastataan lasten suojelun ja perheiden tarpeisiin, joiden täytyy olla myös tutkimustyön keskeisin päämäärä sosiaalialalla. Lastensuojelun perhetyössä pyritään auttamaan perheitä siten, että perheiden arki olisi sujuvaa ja turvallista, kiinnittyminen yhteiskuntaan ei olisi vaikeaa eikä syrjäytymistä tapahtuisi.

Perhetyö työmuotona on lisääntynyt nopeasti 1980/90-lukujen vaihteesta alkaen, jolloin Tampereella muutettiin ensimmäisiä lastenkoteja perhetukikeskuksiksi. Perhetyöllä tuntuu olevan sosiaalinen tilaus tällä hetkellä. Kiinnostava kysymys onkin se, että miksi tällä hetkellä perhetyölle tuntuu olevan tarvetta paitsi lastensuojelun piirissä, myös esimerkiksi päivähoitossa ja neuvolassa.

Lastensuojelulaki on uudistunut. Avohuollon toimenpiteet ovat saaneet laissa yhä enenevässä määrin huomiota, jotta huostaanotoilta ja sijoituksilta välttyttäisiin. Sijoituksen jälkeinen perheiden jälleenyhdistämisen tavoite on myös kirjattu lakiin. Perhetyö on yksi tärkeimmistä lastensuojelun avohuollon työmuodoista ja ammatillisen osaamisen jäsentäminen, teoreettisten perustelujen etsiminen ja koko työalan kehittäminen on tärkeä haaste sosiaalialalla. Myös sosiaalipedagoginen asiantuntijuus etsii paikkaansa suomalaisessa asiantuntija- ja palvelujärjestelmässä.

2.3 Tutkimuksen tiedonhankinta ja toteutus

Tutkimukseni tiedonhankinta pohjautuu Suomessa tehtyjen perhetyön tutkimusten, ammattilaisten raporttien, arjen ja arkilähtöisyyden-käsitteiden teoretisoinnin analyysiin ja näiden pohjalta rakennetun synteessin varaan. Pysin tutkimuksessani rakentamaan kokonaiskuvan perhetyön tämänhetkisistä tutkimuksista ja niiden kuvaamista perhetyön käytännöistä Suomessa. Toinen tärkeä osa tutkimustani on arjen ja arkilähtöisyyden käsitteiden avaaminen ja niiden konkretisointi perhetyön käytännöissä. Arki käsitteenä on näennäisen yksinkertainen ja silti vaikeasti ymmärrettävä. Arkea on myös vaikea perustella päätöksiä tekeväälle taholle resursseja ja korkeaa koulutusta vaativana ammatillisen työn lähtökohtana. Pysin tutkimuksellani osoittamaan arjen ja arkilähtöisyyden ymmärtämisen tärkeyden perhetyössä.

Tiedonhankinnan lähestymistapa on hermeneuttinen ja toteutustapa on muodoltaan laadullisen review-tutkimuksen tyyppinen. Review-tutkimukselle on tyypillistä, että siinä luodaan yleiskatsaus tiettyyn aihepiiriin ja pyritään tiivistämään suuresta tietomassasta esiin olennaisiin. Review-tutkimus on yleiskatsauksellisella tasolla tapahtuvaa kriittistä arviota ja kartoitusta tietyn aihepiirin tutkimukseen, jossa keihäänkärki ei kohdistu tiettyyn yksittäiseen tutkimukseen vaan tiettyyn teorian, lähestymistapaan tai näkökulmaan. Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään käsitteitä ”literature review” tai ”meta-analysis” kuvaamaan luonteeltaan synteettistä, kokonaiskuvaa ja yleiskatsauksellisuutta tavoittelevaa tutkimusta. Literature review käännetään usein kirjallisuuskatsaukseksi, review-tutkimukseksi tai puhutaan systemoidusta kirjallisuuskatsauksesta. (Metsämuuronen 2003, 16 - 18; Kallio 2006, 18 – 21.) Review on metodi, jonka avulla voidaan tunnistaa, arvioida ja synteettisesti yhdistää olemassa olevaa sekä tutkijoiden että ammattilaisten tuottamaa kirjallisessa muodossa olevaa aineistoa (Fink 2005, 3).

Kirjallisuuskatsaus voi myös itsessään olla tutkimus. Tällöin sitä nimitetään usein systemaattiseksi kirjallisuuskatsaukseksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 123.) Systemoitu kirjallisuuskatsaus on keino löytää juuri omaan tutkimukseen liittyvät oleelliset ja keskeiset lähteet tutkimuksen taustatiedoiksi (Metsämuuronen 2005, 579). Sen avulla voi koota, jäsentää ja arvioida jo olemassa olevaa tutkimustietoa (Kääriäinen & Lahtinen 2006, 36).

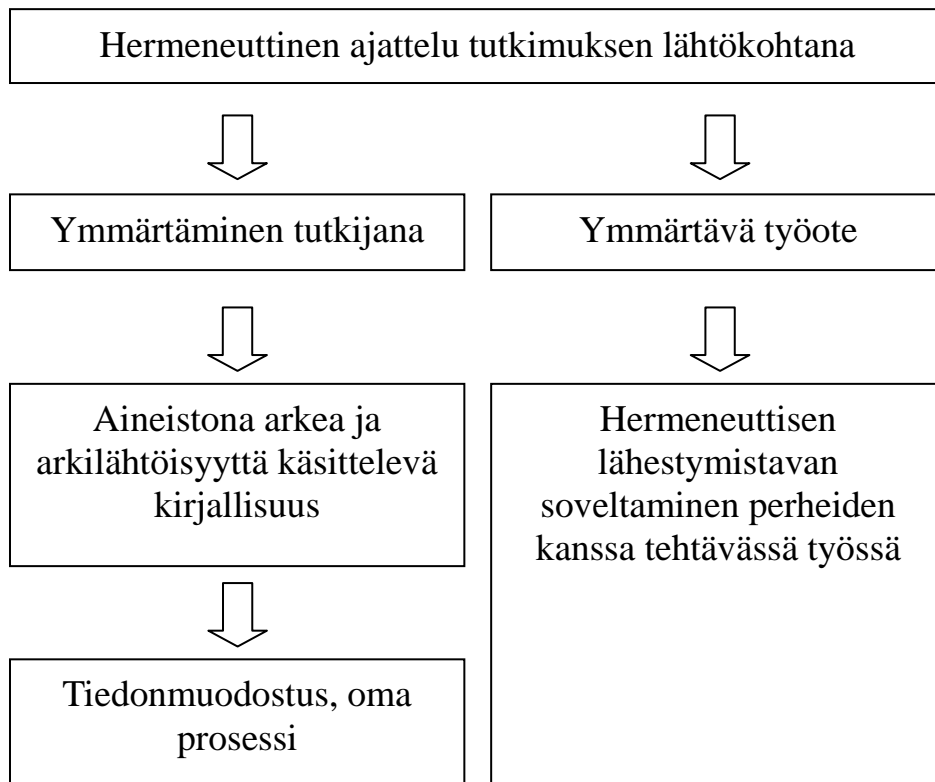
Tutkimuksen luotettavuutta voi arvioida tiedonmuodostusprosessin auki kirjoittamisella. Lukijan tulee saada käsitys sitä, miten tieto on hankittu, ja miten luotettavasta tiedosta on kysymys. (Vrt. Metsämuuronen 2003, 206.) Oma tutkimusprosessini alkoi perhetyön kokonaisuuden hahmottamisella. Tutustuin keskeisiin suomalaisiin lastensuojelunperhetyötä käsitteleviin tutkimuksiin ja raportteihin noin kymmenen viime vuoden ajalta. Thierschin laajasta tuotannosta olen tutkimuksessani analysoinut nimenomaan arkilähtöisyyteen liittyvät keskeiset teokset. Tiedonmuodostusprosessi eteni siten, että alustava tutustuminen arkilähtöisyyteen synnytti tarpeen jäsentää ja avata laajemmin myös arjen käsitettä. Arjen käsitteellistämisen jälkeen ymmärrys thierschiläisestä arkilähtöisyydestä syveni ja se mahdollisti arkilähtöisyyden konkretisoinnin suomalaisessa perhetyön käytännössä. Hermeneuttisen kehän mukaisesti uusi tieto ja uudet yksityiskohdat toivat kokonaisuuden tarkasteluun syvempää ymmärrystä.

3 HERMENEUTTINEN AJATTELUTAPA TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTANA

3.1 Hermeneuttinen lähestymistapa

Hermeneuttisessa tieteenteoriassa ja tiedonmuodostuksessa korostuu pyrkimys ymmärtää ihmistä ja ihmisen toimintaa historiallis-kulttuuris-yhteiskunnallisessa kontekstissa. Tutkimukseni tavoitteena on ymmärtää arkilähtöistä työskentelytapaa sekä teoreettisesti että käytännön lastensuojelun perhetyössä ja lastensuojelun perhetyötä kiinteänä osana yhteiskunnallista toimintajärjestelmää. Tutkimuksen tavoitteena on myös olla mukana kehittämässä perhetyötä tämän ymmärryksen kautta.

Hermeneuttinen ajattelu on mukana työssä kahdella eri tasolla. Toisaalta pyrin tutkijana ymmärtämään arkea ja arkilähtöisyyttä käsitteenä, aineistonani arkea ja arkilähtöisyyttä käsittelevä kirjallisuus. Toisaalta tutkimuksen kohteena on ymmärtävä työskentely lastensuojelun perhetyössä. Tätä kuvataan seuraavassa kuviossa 1.

Kuvio 1. Hermeneuttinen ajattelu tutkimuksen lähtökohtana

Hermeneutiikan historia on yhtä pitkä kuin inhimillinen sivistyshistoria. Ihmisen olemassaolon tapaan on aina kuulunut pyrkimys ymmärtää ja tulkita itseään, sosiaalista ympäristöään ja häntä itseään ympäröivää luontoa. (Siljander 1988, 1.) Hermeneutiikkaa tieteellisen tutkimuksen lähtökohtana ei siis näin ajatellen voida pitää uutena ja tuoreena lähestymistapana. Oman tutkimusaiheeni näkökulmasta hermeneuttinen ajattelu-tapa ja hermeneuttisen lähestymistavan soveltaminen perheiden kanssa tehtävässä työssä muodostaa kuitenkin sopivan, kiinnostavan ja myös tuoreen lähtökohdan.

3.2 Henkitieteellisen pedagogiikan juuria

Hermeneuttis-henkitieteellinen pedagogiikan filosofisena taustana on 1800-luvulla eläneiden Wilhelm Diltheyn myöhäisfilosofia. Dilthey laajensi metodologista hermeneutiikkaa hengentieteiden metodifilosofiaksi. Henkitieteellisen pedagogiikan synty ja alkuperä liitetään kiinteästi Diltheyn Geisteswissenschaft - käsitteeseen sekä henkitieteiden ja luonnontieteiden erotteluun. Hänen mukaansa luonnontieteiden tehtävä on selittäminen

ja henkítieteiden tehtävänä on ymmärtäminen. Selittäminen tarkoittaa teoreettisten käsitteiden soveltamista faktoihin, jotka on tuotettu teorioista riippumattoman systemaattisen observoinnin avulla. Ymmärtämisessä taas on kysymys itsensä asettamisesta johonkin perinteeseen tai kulttuuriin. (Siljander 1987, 11, 21 - 25.)

Hermeneutiikka-käsitteen juuret ovat kreikan sanoissa ”hermeneuein”, tulkita ja ”hermeneia”, joka tarkoittaa tulkintaa (Ricoeur 1980, 236 -237). Metodologisesta näkökulmasta hermeneutiikka voidaan määritellä systemaattiseksi merkityksen tulkinnan harjoittamiseksi. Tulkinnalla tarkoitetaan tällöin merkityksen tuottamista ymmärrettävään muotoon. Hermeneuttinen tulkinta voi kohdistua inhimilliseen toimintaan, sen tuotteisiin tai tietoisuustiloihin. Tulkinnassa pyritään näiden merkityksellisten ilmausten ymmärtämiseen. (Dilthey 1976, 260.)

Ymmärtämisen perustana on hermeneuttinen tiedonmuodostus, joka nojaa tulkintaan. Henkítieteellinen pedagogiikka ymmärtää ja tulkitsee konkreettista kasvatustodellisuutta sellaisena kuin se ilmenee jokapäiväisessä elämässä ja toiminnassa. Diltheyn perusteena voidaan pitää elämän ymmärtämistä sen historiallis-yhteiskunnallisissa yhteyksissä. Elämän ymmärtäminen on mahdollista vain siitä itsestään käsin. Se ilmaisee itsensä omissa kategorioissaan. Ymmärtäminen voi koskea niin yksittäisiä elämänilmauksia kuin historiallis-yhteiskunnallista elämänkokonaisuuttakin. (Hämäläinen 1996, 107 - 109; Siljander 1987, 49 -55; Siljander 1988, 18 – 19.) Hermeneuttinen tulkinta ja ymmärtäminen tapahtuvat henkítieteiden kategorioiden avulla. Dilthey nimitti näitä myös elämän kategorioiksi. Ne ovat sellaisia ihmiselle välittömässä kokemuksessa annettuja historiallis-strukturaalisia muotoja, joiden kautta elämä löytää ilmaisunsa. Ne ovat osa koettua elämäntulkintaa. (Dilthey 1976, 208 - 217; Siljander 1988, 20 - 24.)

Diltheyä pidetään henkítieteellisen pedagogiikan perustajana siitä huolimatta, että Diltheyn pedagogisen ajattelun juuret ovat jäljitettävissä Schleiermacheriin ja osittain myös Hegeliin. Schleiermacherille hermeneutiikka on tarkoittanut tekstien tulkintaa, mutta Dilthey korostaa omassa hengentieteellisessä hermeneutiikassaan sekä menneen että nykyisen elämän ymmärtämistä. (Siljander 1987, 13, 59.) Hermeneuttinen tulkintaperinne on laajentunut ja syventynyt perustavaksi tieteenfilosofiaksi ja tutkimusotteeksi tekstien tulkinnan sijaan. Siinä on keskeistä pohtia merkitysten tulkinnan ehtoja, koska

myös esimerkiksi toiminta ja puhe sisältävät tekstin tapaan erilaisia tulkintamahdollisuuksia. Tulkinta edellyttää tulkintaa ympäröivän kontekstin tuntemista. (Ricoeur 1980; Ks. Ricoeur 2000, 23 -54.)

Pedagogisen analyysin kohde, kasvatustieteellinen laajasti ymmärrettynä, on Diltheyn mukaan aina historiallinen, ja tästä syystä välitön nykytilannetta koskeva tieto ja historiallinen tieto ovat toisiinsa sidottuja ja toisiaan täydentäviä. Henkittieteellisen tiedonmuodostusprosessin perusintentiona on elämänyhteyksien totaliteetin, kokonaisuuksien ymmärtäminen. (Siljander 1987, 59 - 60.) Diltheyn määrittämä hermeneutiikan ydin, menneen ja nykyisen elämän ja elämänyhteyksien totaliteetin ymmärtäminen, kuvaa myös omaa esiymmärrystäni siitä, mikä on ollut tämän tutkimuksen keskeinen lähtökohhta ja minkä ajattelen olevan keskeistä lastensuojelun perhetyössä. Tavoitteellista ja perheen osallistumista tukevaa perhetyötä ei voi tehdä ymmärtämättä perheen jäsenten taustoja ja menneisyyttä. Nykyhetken tieto tulee suhteuttaa historialliseen tietoon, ne ovat aina toisiaan täydentäviä. Myös jokin yksittäinen asia tai tapahtuma perheessä tulee suhteuttaa perheyhteisön kokonaisuuteen ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen.

Dilthey katsoo, että hermeneutiikan päämääränä on ymmärtää historiallista todellisuutta, jonka kautta yksityinen avautuu tulkittavaksi. Hermeneuttinen tulkinta kohdistuu tämän historiallisen todellisuuden objektivaatioihin, joiden kautta ymmärrämme toisiamme ja itseämme. (Dilthey 1976, 170 - 175.) Hermeneuttisen tulkinnan katsotaan siis tähtäävän yksityisen ymmärtämiseen yleisen kautta (Kannisto 1986, 155 - 156). Luonnontieteiden ja henkittieteiden välinen ero ei kuitenkaan ole ensi sijassa metodinen ero, eikä myöskään selittämiseen ja ymmärtämiseen perustuva ero, vaan se on sisäisen ja ulkoisen kokemuksen välinen ero. Henkiset tosiasiat ilmenevät tietoisuudellemme sisäisessä kokemuksessa annettuina, kun sen sijaan luontoa koskeva tieto perustuu ulkoiseen havaintoon. (Siljander 1987, 60.)

Dilthey kiinnitti huomiota jokapäiväiseen elämään, sen rakenteisiin ja siihen liittyviin tapoihin jäsentää todellisuutta (Juntunen & Mehtonen 1982, 89). Elämä tarjoaa kontekstin ja perustan, jossa ihmisten välinen vuorovaikutus tapahtuu ja jonka avulla erilaiset merkitykselliset ilmaukset ovat ymmärrettävissä (Dilthey 1976, 178, 218 - 220). Yksi tutkimuksen lähtökohdista on ollut oma esiymmärrykseni siitä, että perhetyössä on tär-

keää nähdä konkreettisesti havaittavan vuorovaikutuksen taakse, jotta pystytään ymmärtämään erilaisten ilmaisutapojen merkitys.

Henkítieteellisestä pedagogiikasta tuli 1920-luvulla sosiaalipedagogisen liikkeen perusvoima. Se tulkitsi itsensä reformipedagogisten aloitteiden teoriaksi ja liittyi kiinteästi nuorisoliikkeeseen. Siitä tuli osa laajaa pedagogista uudistusliikettä ja se toimi nuorisoliikkeen ja reformipedagogisten aatteiden puolestapuhujana. (Hämäläinen 1996, 110; Thiersch ja Rauschenbach 1987, 997 – 998.)

Herman Nohlin henkítieteellinen sosiaalipedagogiikka yhdisti epäyhtenäistä ja monimuotoista sosiaalipedagogista liikettä. Nohlin pedagogiikka tähtäsi pedagogisen todellisuuden ymmärtämiseen ja kehittämiseen. Hän kuvasi sosiaalipedagogiikkaa enemmän konkreettisen kasvatuksen alueena kuin periaatteena. Nohlin tavoitteena oli käytännön kehittäminen. Sosiaalipedagogiikan tulee huolehtia Nohlin mukaan lasten ja nuorten kasvatuksesta erityisesti siellä, missä kodin ja koulun antama kasvatusta on riittämätöntä. (Hämäläinen 1996, 114 -116.)

Nohlin arkipäivää koskevat ajatukset vaikuttivat merkittävästi sosiaalipedagogiikan teorian ja sosiaalipedagogisen käytännön kehitykseen. Arki ilmeni Nohlille kompleksisena ja välittömästi annettuna todellisuutena. Arjen epäkohtia vastaan tuli taistella ja siitä tuli luoda todellisuus, jossa kaikilla oli mahdollisuus elää itsenäisinä ja luovina ihmisinä. Ei saanut paeta jokapäiväisen elämän vaikeaa todellisuutta vaan pyrkiä hallitsemaan sitä. Myös pedagoginen arkipäivä tuli kohdata todellisena. Henkítieteellisen sosiaalipedagogiikan tulee olla käytännön toimintaa ymmärtävä tiede, joka palvelee käytäntöä ja on olemassa sitä varten. Kasvatuksen tehtäväalue koskee arkea, historiallisesti välittyvää konkreettista ja todellista elämää. (Thiersch ja Rauschenbach 1987, 997 - 998; Hämäläinen 1996, 116 - 117.) Weniger (1965, 53) toteaa, että tieteen tehtävänä on luoda valaistua praksista, tiedostettua käytäntöä (Siljander 1991, 30 - 31).

3.3 Hermeneuttinen kehä

Ymmärtämisen etenemistä kuvataan hermeneutiikassa hermeneuttisella kehällä, joka kuvaa tulkinnan metodologista periaatetta, mutta myös inhimillisen ymmärtämisen osakokonaisuus-suhteisuutta. Hermeneuttinen kehä kuvaa ihmisen tapaa ymmärtää. Ym-

ymmärtäminen lähtee liikkeelle tietyistä lähtökohdista ja palaa takaisin näiden lähtökohtien ymmärtämiseen. (Varto 1992, 69.)

Gadamerin mukaan hermeneuttisen kehän idea sai toisenlaisen tulkinnan Heideggerin hermeneuttisessa filosofiassa. Aiempi hermeneutiikka oli käsitellyt hermeneuttista kehää lähinnä formaalisena tulkinnan muotona ja ihmistieteiden perusmenetelmää kuvaavana periaatteena. Heidegger käsitti ymmärtämisen pysyvästi määräytyneeksi esiyymmärryksestä. Hermeneuttisen filosofian näkökulmasta hermeneuttinen kehä ei ole metodologinen edellytys, vaan pikemminkin ymmärtämisen ontologista struktuuria kuvaava. Sen mukaisesti ihminen voi hermeneutiikassa lähinnä tulkita itseään, koska ymmärtäminen on ihmisen olemassaolon perustapa. Hermeneuttisen projektin tehtäväksi jää löytää ihmisen itseymmärryksen mahdollisuudet. Itseymmärtäminen liittyy ihmisen historiallisuuteen. Hermeneuttinen kehä ei ole formaalinen, subjektiivinen eikä objektiivinen, vaan kuvaa ymmärtämistä yleisimmässä muodossaan tradition ja tulkitsijan välisenä vuorovaikutuksena. Esiyymmärrys, joka määrää ihmisen ymmärtämistä, ei ole subjektiivista, se juontaa juurensa yhteisöllisyyteen joka puolestaan sitoo ihmisen traditioon. (Gadamer 1979, 261 - 264.)

Heidegger on eritellyt esiyymmärrystä kolmitasoisena prosessina (2000, 193):

- Meillä on jo etukäteen joku merkityskonteksti, jotain hallussa olevaa, josta käsin tulkitsemme asioita.
- Tulkitseminen perustuu aina johonkin, mitä on jo näkyvillä.
- Tartumme jo etukäteen juuri tiettyihin käsittämistapoihin.

Gadamer käyttää esiyymmärryksestä termejä ennakkoluulo, ennakkoarvostelma ja ennakkonäkemys. Ennakkoluulo ei tarkoita välttämättä väärää arvostelmaa, vaan se voi myös olla lähtökohta syvemmälle ymmärtämiselle. Gadamer näkee dialogin kohteen kanssa ymmärryksen lähteeksi. Ennakkoluulo voi olla tulkitsijan yksipuolinen ymmärrys asiasta, ja dialogin myötä kohde tulee ymmärretyksi monipuolisemmin. Gadamer toteaa, että jos tulkitsija haluaa ymmärtää jotain, hän ei voi jättäytyä oman sattumanvaraisesti syntyneen ennakkonäkemyksensä varaan ja sulkea korviaan tekstin sisältämältä näkemykseltä. Sama pätee keskustelussakin. Gadamer huomauttaa, että toisen keskustelijan ymmärtäminen on aina haasteellista, koska se vaatii omien ennakkokäsitysten kyseenalaistamista. Ennakkokäsitykset toimivat tulkinnan lähtökohtina ja niistä edetään

kohti syvempää ymmärtämistä hermeneuttisessa kehässä. Ymmärryksen syveneminen tapahtuu kysymisen ja vastaamisen kautta. (Gadamer 2004, 33.)

Hermeneuttisen kehän tärkeimmät merkitykset voidaan tiivistää seuraavasti (Siljander 1988, 115 - 119):

1. Tulkinnalla ja tiedonmuodostusprosessilla ei ole absoluuttista alkua tai lähtökohtaa, sillä kaiken ymmärryksen perustana on tulkitsijan oma esiymmärrys. Tulkinnan edetessä tämä esiymmärrys muuttuu ja vaikuttaa uusiin tulkintoihin, jotka puolestaan muovaavat uutta ymmärrystä jne.
2. Tulkittavaa ilmiötä on mahdollista ymmärtää vain sen yksittäisten osien ja kokonaisuuden välisen vuoropuhelunomaisen suhteen kautta. Mitä paremmin kokonaisuutta ymmärretään, sitä selvemmin ymmärretään myös osien merkitys ja päinvastoin. Tulkinta lähtee liikkeelle siitä, että kokonaisuutta tulkitaan yksittäisten osiensä perusteella, mutta prosessin edetessä yksittäisten osien merkitys jatkuvasti muuttuu ja tarkentuu kokonaisuuden ymmärtämisen perusteella.
3. Tulkintaprosessilla ei ole myöskään päätepistettä, sillä hermeneuttinen kehä on sulkeutumaton. Kaikkien käsitteiden tulkinta tapahtuu alati jatkuvassa spiraalinomaisessa tiedonmuodostusprosessissa.

Henkítieteissä tulkittava ja tulkitsija ovat osa samaa historiallista todellisuutta, joten hermeneuttinen tulkinta ei mahdollista tutkimuskohteen etäännyttämistä tutkijan elämissä maailmasta ja hänelle ominaisista tavoista tuottaa merkitystä (Siljander 1988, 20). Hermeneuttista tulkintaa tekevän tulkitsijan tulkintahorisontti on aina historiallinen ja se liikkuu ajassa ihmisen mukana. Tästä historiallisuudesta syntyy kohteen merkityksellisyys. Jo Schleiermacher korosti, että tulkinta edellyttää aina subjektiivista työstöä ja näkökulman valintaa. Tulkintahorisonttien yhteen sovittaminen edellyttää tulkitsijalta produktiivisuutta, tulkitsija on aina yhtä hyvin luoja kuin löytäjä. Menestyksenkäs tulkinta edellyttää aitoa kiinnostusta asiaa kohtaan, tietoisuutta tulkittavan ajatuksen vieraudesta sekä eettis-reflektiivistä asennetta, jossa tutkija vapautuu omista ennakkoluuloistaan ja kohtaa avoimesti vieraat näkemykset. Hermeneuttinen tulkinta on näin onnistu-

essaan eräänlaista aitoa vuoropuhelua, dialogia. (Kusch 1986, 121 -123, ks. myös Gadamer 1979, 269 – 275.)

Kun tulkitsija tulkitsee muiden puheita ja yhteistoimintaa, hän joutuu analysoimaan niiden sisältämiä merkityksiä, aivan kuin muutkin toimintaan osallistuneet. Tulkitsijan ymmärrys ei ole sen parempaa kuin muiden osapuolien ymmärrys, koska kaikki ovat tulkinneet merkityksiä ja voivat perustella tulkintojaan. (Gadamer 1979, 52 - 55.) Henkityeissä on vaarana pitää totena sitä, mikä vastaa vallan intressejä tai on yleisen mielipiteen mukainen (Gadamer, 2004).

Esiymmärrys ja sen sisältämät esioletukset kuuluvat ihmisyyteen. Tätä ei voi välttää, koska johonkin kuulumalla ihmiseen on jo sitoutunut tietynlaista aika- ja paikkatietoa. (Värri 2004, 50 - 51.) Toiminnan konteksti, situaatio, on osa tutkijaa ja tutkittavaa ilmiötä. Se on niiden asiaintilojen, ihmisten ja merkitysten kokonaisuus, joihin suhteessa tutkimusta tehdään. Situaatio on suurelta osin sitä esiymmärrystä, josta ihminen ei ole tietoinen, mutta joka siitä huolimatta on olennainen osa elämää. Rauhala on määritellyt ihmistä situationaalisena säätöpiirinä. Situationaalisena säätöpiirinä ihmisen tajunta, keho ja situaatio edellyttävät toisiaan: ihminen syntyy kehoineen ja tajuntoineen jo olevan keskelle ja on syvästi riippuvainen maailmansa rakenteista ja resursseista. Situaatioissa minä ja maailma ovat kietoutuneet siten toisiinsa, että niitä ei voi käsitellä erillään. (Ks. Rauhala 1983, 25 -50; ks. myös Lehtovaara 1994, 128 - 129.)

3.4 Pedagoginen suhde

Jo Dilthey kirjoittaa teksteissään niin sanotusta pedagogisesta suhteesta, jota määrittää kaksi perusehtoa: kasvatusta on sellaisenaan itseisarvoinen ja ainutkertainen prosessi, mutta toisaalta kasvatuksessa täytyy ottaa huomioon ulkoisen kulttuurin ja yhteiskunnan vaatimukset. Varsinaisesti vasta Diltheyn oppilas Nohl toi pedagogiikan henkityeteeseen. Kasvatusta ymmärtäminen edellyttää muista tieteistä poikkeavaa pedagogista kysymyksenasettelua ja käsitteenmuodostusta. Kasvatusta ei tullut välineellistä millekään ulkoiselle, kasvatuksesta riippumattomalle päämäärälle. Ajatus autonomisesta sosiaalipedagogisesta teoriasta ja käytännöstä kiinnittyy henkityeteellis-hermeneuttiseen tulkin-

taan omalakisien kasvatustodellisuuden ja autonomisen pedagogisen tiedonmuodostuksen yhteenkuuluvuudesta. (Siljander 1988, 30 - 39; Hämäläinen 1996, 119.)

Nohlin ansiosta sosiaalipedagoginen ajattelu on vahvistunut pedagogisessa keskustelussa. Nohlin henkítieteessä ei ole olennaista todellisuuden käsitteellinen esittäminen vaan todellisuuden käsittäminen. Nohlin mukaan totuus ei näyttäydy ensi sijassa teoreettisessa ymmärryksessä vaan praksiksessa itsessään. Nohl kritisoi tilastollis-matemaattista kasvatustiedettä siitä, että se jättää koskemattomaksi juuri tämän ihmisyksilön. Se ei tavoita persoonallista sinää, joka on pedagogisen suhteen keskeisin momentti. (Siljander 1987, 124 - 127.)

Kasvatustodellisuus voidaan ymmärtää mielekkäänä kokonaisuutena, joka on suhteellisen itsenäinen kulttuurijärjestelmän muiden osajärjestelmien niin kuin taide, tiede, talous ja oikeus, joukossa. Kasvatuksen autonomisuus tulee niin sanotun pedagogisen suhteen ominaisluonteesta. Siihen kuuluu neljä piirrettä (Siljander 1988, 33 - 34):

- 1) Merkittävin pedagoginen kriteeri kasvatustoiminnassa on kasvatettavan subjektiivinen elämä, vaikka esimerkiksi valtiolla voi olla yksilöön kohdistuvia intressejä. Pedagogisessa suhteessa vallitsee persoonallisuuden primaatti, joka tarkoittaa sitä, että kasvatettavan kasvu- ja sivistys-oikeus käy muiden ulkopuolisten intressien edellä.
- 2) Kasvattaja ja kasvatettava edustavat toisilleen vastakkaisia kasvatustodellisuuden ”pooleja”. Pedagoginen suhde on kuitenkin molemminpuolinen vuorovaikutussuhde, jossa kummankin intentiot ovat yhtä tärkeitä.
- 3) Pedagogisessa suhteessa tapahtuu subjektiivisen ja objektiivisen hengen eli yksilön ja kulttuurin kohtaaminen. Kasvattajalla on tässä suhteessa kaksoisvastuu. Ensimmäisestään hänen pitää edustaa kasvatettavaa, mutta toisaalta hänen pitää huolehtia subjektiivisen ja objektiivisen hengen välityksestä. Tärkeää on, että kasvattaja ei pedagogisessa suhteessa esiinny minkään instituution kirkon, valtion, sosiaalihuollon tai muun sellaisen edustajana, vaan hänen motivaationsa lähtee kasvatettavan oikeudesta kasvatukseen.

4) Aidossa pedagogisessa suhteessa subjektiivinen ja objektiivinen eivät jää sovitamattomaan ristiriitaan, vaan ne luovat pedagogiselle todellisuudelle välttämättömän dynaamisuuden ja dialektisen jännitteen.

Pedagogisen suhteen käsitteestä tuli sosiaalipedagogisen metodiopin perusta. Siinä korostettiin joustavuutta, tilannekohtaisuutta ja herkkyyttä. Lähtökohtana oli lasten ja nuorten yksilöllisten tarpeiden ja mahdollisuuksien tulkinta. Nohl korosti sekä kasvatuksellisen auttamisen yksilöllisyyttä että koko yhteiskunnan pedagogisointia. Painopisteen tuli olla yksilön voimien ja kasvun edistämisessä. (Hämäläinen 1996, 169 -172.)

Liitän pedagogisen suhteen yhteydessä käytettävän käsitteen kasvatustoiminta omassa esiymmärryksessäni myös sosiaalipedagogisesti orientoituneeseen lastensuojelun perhetyöhön. Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta kasvun tukemisen ajatuksen tulee olla voimakkaasti läsnä myös perhetyössä (vrt. esim. Hämäläinen 1996).

Kasvatuksen tavoite on herättää persoonia ja persoonaksi kasvamisen edellytys on Freiren mukaan autenttinen dialogi ihmisten välillä. Sen avulla saadaan tietoa siitä, miten toiset kokevat todellisuuden. Yhteisön rakentamista, sosiaalista transformaatiota, ei saavuteta pelkästään minkään opiskellun metodin avulla, vaan täytyy löytää sellainen olemisen, elämisen ja jakamisen muoto, joka juurtuu syväälle, eli täytyy löytää aito yhteisöllinen suhde. Dialogisen suhteen pohjaksi tarvitaan rakkautta, nöyryyttä, toivoa, uskoa, luottamusta ja riskinottoa. (Hämäläinen & Kurki 1997, 208.) Tärkeänä kysymyksenä näen sen, että voidaanko ajatella, että pedagogisen työn kohteena ovat paitsi yksilöt perheessä, myös perhekokonaisuus ja perheen jäsenten välinen suhde. Voiko pedagoginen suhde liittyä perheyhteisön kanssa tehtävään työhön, voidaanko perheyhteisön rakentumista tukea pedagogisella suhteella?

Nohlilla sosiaalipedagogiikan perusongelma kärjistyy ongelmanuorten ja yhteiskunnan erilaisten kontrollijärjestelmien ristiriidassa. Peruskysymys kuuluu: miten voidaan auttaa hädässä olevaa nuorta? Mikä on oikea pedagoginen suhde auttajan ja autettavan välillä? Nohlin mukaan ongelman pedagoginen ratkaisu voi lähteä vain inhimillisen perussuhteen pohjalta. Kasvattajan tarkoituksena on etsiä "ihminen ihmisestä". Kaikenlaiset muut pedagogiset tarkoitukset ovat Nohlin mielestä kestäättömiä. "Sen joka pedagogiikasta puhuu - tapahtuipa tämä normaalissa kasvatustilanteessa, tuomaripöydän ääres-

sä, suojeluvirastossa tai vankilassa - tulee tehdä itselleen selväksi, että tämän suhteen voittaminen on hänen ensimmäinen tehtävänsä, jota ilman kaikki muu on hyödytöntä" (Siljander 1987, 95.)

Pedagogisen suhteen tulee olla riippumaton valtion, kirkon, tieteen, talouselämän ja muiden ulkopuolisten tahojen vaatimuksista (Hämäläinen 1996, 173). Kasvattajana olemisen merkitsee ensisijaisesti kasvattajan vastuuta kasvatettavalleen, suhteessa läsnä olevalle yksilölle. Tämän vuoksi kasvatustieto ei ole tietoa objektiivista kasvatustieteistä, vaan se edellyttää kasvattajana toimivan itseymmärrystä ja valmiutta kuunnella, tulkita ja ymmärtää kasvatettavaa omana itsenään ja ainutlaatuisena persoonana. (Värri, 2004, 98.)

Pedagogisen suhteen merkittävin pedagoginen kriteeri tulee olla kasvatettavan subjektiivinen elämä, vaikka valtiolla olisi joitain intressejä kasvatettavan suhteen. Tämä asia tulee keskeiseksi kysymykseksi lastensuojelun perhetyössä, jossa palvelujärjestelmä määrittää selkeät ehdot tehtävälle työlle, perhetyöntekijä edustaa järjestelmää ja siten myös kontrollivaltaa suhteessa asiakasperheeseen. Tärkeä kysymys oman tutkimukseni kannalta on, voiko lastensuojelun perhetyön ammatillisena työnä tehtävässä työssä puhua pedagogisesta suhteesta ja jos voi, niin millä ehdoin?

Dialogi on kommunikatiivista toimintaa ja sen päämääränä tulee olla aina yhteisymmärrykseen tai yhteismerkitykseen pyrkiminen. Huttunen (1999, 56) on määritellyt dialogisen vuorovaikutuksen sääntöjä seuraavasti:

- Osallistuminen: Jos dialogi on pedagogista, se vaatii kaikilta osallistujilta aktiivista, vapaaehtoista osanottoa. Jokaisella osallistujalla tulee olla mahdollisuus asettaa kysymyksiä ja vaikuttaa keskusteluun.
- Sitoutuminen: Dialogiin tulee sitoutua siten, ettei luovuteta, vaikka onnistuminen näyttää epävarmalta tai kohdataan vaikeuksia.
- Vastavuoroisuus: Osallistujien kesken tulee vallita keskinäinen kunnioitus ja huolenpito. Huttunen vertaa vastavuoroisuuden sääntöä ns. kultaiseen sääntöön: mitä vaadit muilta, sinun tulee vaatia myös itseltäsi.

- Vilpittömyys ja rehellisyys: Dialogiin ei kuulu koskaan valehtelu tai harhauttaminen, ei edes provosoinnin tarkoituksessa. Osallistujan tulee esittää sisäiseen tai ulkoiseen maailmaansa kuuluvat väitteet niin rehellisesti kuin kykenee. Dialogiin sitoutuminen tarkoittaa vilpittömyyteen sitoutumista.
- Reflektiivisyys: Dialogin päämäärä, paremman ymmärryksen saaminen, edellyttää osallistujilta pyrkimystä kriittiseen itsereflektioon. Kriittisellä itsereflektiolla tarkoitetaan omien uskomusten kriittistä tutkimista ja omien merkitysperspektiivien taustalla olevien ennako-oletusten kriittistä arviointia (Mezirow 1995, 8 Huttunen 1999 mukaan). Kriittinen reflektio kohdistuu myös toisten esittämiin väitteisiin. Ei niinkään niiden kumoamisen takia vaan yhteisen merkityksen luomista varten.

Dialogin säännöt eivät ole mitään ulkoisia sääntöjä, vaan dialogiin osallistuvilta vaadittavia kommunikatiivisia kykyjä, joita tulee kehittää koko ajan. (Huttunen 1999, 56.) Kasvattajan ja kasvatettavan välillä on samanaikaisesti sekä suhde että erillisyyttä. Kasvatussuhde ei olisi mahdollinen ilman kommunikaatiota, tulkintaa ja ymmärtämistä. Kasvatussuhteen osapuolet ovat toisilleen toisia persoonia, jotka elävät omissa elämäntilanteissaan ja niistä avautuvissa erillisissä merkitys- ja aikahorisonteissa, vaikkakin samassa maailmassa. Tämä tosiasia konkretisoi itsekseen tulemisen ja vastuuseen kasvamisen ideaaleja sekä asettaa ehtoja kasvatustoimillemme. Koska emme elä kasvatettavan elämäntilanteessa, emme voi elää hänen tulevaisuuttaan ja hänessä ehkä toteutuvia ideaalejakaan. Tämän vuoksi kasvatettava on meille samanaikaisesti sekä tuttu että tuntematon, mysteeri, jolle voi tehdä oikeutta ainoastaan dialogisessa suhteessa. (Värri, 2004, 62.)

3.5 Kriittisen hermeneutiikan suuntaus

Saksalaisen sosiaalipedagogiikan kehityksessä perinteisen henkityhteellisen lähestymistavan rinnalle ja sitä syrjäyttämään nousi 1960-luvun alussa suuntaus, jota kutsuttiin kriittiseksi hermeneutiikaksi. Sen pohjana oli kaksi tietoteoreettista käännettä: realistinen ja emansipatorinen. Realistinen käänne suuntasi huomion ihmisten reaaliin elinoloihin. Emansipatorinen käänne pohjautui realistiseen ja se suuntautui vahvasti arki-

päivän kysymyksiin. Sosiaalipedagogiikassa kehittyi kriittinen ja radikaali itseymmärrys, joka kiinnitti sen lujasti yhteiskunnallispoliittiseen kehukseen. Hans Thierschin voidaan katsoa edustavan nohliilaisen hermeneuttisen sosiaalipedagogiikan modernisoitua perinnettä, jolle on ominaista voimakas yhteiskuntakritiikki. (Ks. Hämäläinen 1996, 198 – 223; Hämäläinen & Kurki 1997, 126 – 127.)

Kriittisessä hermeneutiikassa sosiaalipedagogiikka on käsitteellistetty sosiaalitieteelliseksi yhteiskunta- ja toimintateoriaksi ja oppialaksi

- jonka päämääränä on emansipaatio
- jossa tiedonmuodostus perustuu hermeneuttisiin ja empiirisiin menetelmiin
- jonka kohteena ovat arkipäivän ongelmat.

Moderni hermeneuttinen suuntaus pyrkii ylittämään perinteisen henkítieteellisen sosiaalipedagogiikan puutteet. Sen tärkeäksi lähtökohdaksi on hahmottunut tieteen ja arkipäivän suhde. Se tähtää empiristisen ja ymmärtävän lähestymistavan yhdistämiseen ja laajentaa perinteistä henkítieteellistä historiallis-hermeneuttista perspektiiviä yhteiskunta- ja ideologiakriittiseen suuntaan asettamalla myös poliittis-yhteiskunnalliset suhteet tarkastelun kohteeksi. Sen voidaan sanoa nojaavan arkipäivän ilmiöiden systemaattiseen ja kriittiseen tutkimukseen. (Thiersch & Rausenbach 1987, 997 - 1000; Hämäläinen 1996, 199 – 201.)

Modernin hermeneuttisen suuntauksen lähtökohtana on kriittinen arkipäivän tulkinta. Kriittis-hermeneuttinen sosiaalipedagogiikka tähtää tietoiseen sosiaalipedagogisen käytännön edistämiseen. Se pyrkii siihen sosiaalipedagogisen työn asiakkaiden ja työntekijöiden itseä ja maailmaa koskevaa ymmärrystä syventämällä. (Diesenbacher & Müller 1987, 1256 - 1260, Hämäläisen 1996, 201 mukaan.)

4 ARKI JA ELÄMISMAAILMA SOSIAALIPEDAGOGISINA KÄSITTEINÄ

Esitän tässä luvussa tiivistetysti pääkohdat Thierschin arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan konseptista sekä Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriasta. Kommunikatiivisen toiminnan teoria voidaan linkittää Thierschin arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan konseptiin (ks. esim. Rauschenbach 1999; Hämäläinen 2003; Grunwald & Thiersch 2009). Esittelystä saattaa tässä vaiheessa syntyä referoiva vaikutelma, mutta palaan Thierschin ja Habermasin tarkasteluun luvuissa kuusi ja seitsemän. Tämän luvun lopuksi tarkastelen yhteiskuntatieteellistä arkikeskustelua Thierschin arkikonseptin valossa.

4.1 Thierschiläinen arkikonsepti

Arjen ja subjektiuden käsitteet kuuluivat keskeisesti 1970- ja 1980-luvuilla Saksassa sosiaalipedagogiikasta käytyyn keskusteluun. Arki on myös modernin sosiaalipedagogiikan työn kohde, ja sen tavoitteena on ihmisten auttaminen selviytymään arjen monimutkaisista ongelmista, joita nopea yhteiskunnallinen muutos synnyttää. Modernin sosiaalipedagogiikan teoreettisena ja käytännöllisenä perustehtävänä on pidetty arjen ilmiöiden tutkimusta ja parempaan arkeen pyrkimistä. Arkeen suuntautuminen sekä ihmisten subjektiuden ja elämänhallinnan tukeminen on nähty sosiaalipedagogiikan keskeisiksi periaatteiksi (Diesenbacher & Muller 1987; Thiersch & Rauschenbach 1987; Winkler 1988 ja 1989; Böhnisch 1993; Rauschenbach 1999.)

Arkeen suuntautuvan/arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan juuret ovat nohlilaisessa hermeneuttisessa sosiaalipedagogiikassa ja se vakiinnutti asemansa 1970-luvulla. Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan keskeinen kehittäjä on Hans Thiersch, joka vuonna 1986 on julkaissut pääteoksensa: *Die Erfahrung der Wirklichkeit: Perspektiven einer alltagsorientierten Sozialpädagogik* (Todellisuuden kokeminen: arkisuuntautuneen sosiaalipedagogiikan näköaloja). Hän rakensi teoksessaan kriittis-hermeneuttista sosiaalipedagogiikan teoriaa ja esitti arjen käsitteelle nojaavan sosiaalipedagogiikan tulkinnan. (Thiersch 1986, ks. Hämäläinen 1996, 222; Hämäläinen 2003, 66; Grunwald & Thiersch 2009, 131.)

Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka tähtää itseapuun auttamiseen, siihen, että asiakkaille mahdollistetaan onnistunut arki. Asiakkaita autetaan konkreettisesti heidän pyrkimyksissään kohti parempaa arkea. Thierschin lähtökohtana on, että arkipäivä voidaan ymmärtää vain historiallis-yhteiskunnallisten suhteidensa kokonaisuudessa. Se on aina suhteessa konkreettiseen yhteiskunnalliseen todellisuuteen, joka ilmenee arjessa. Arkipäivään suuntautunut sosiaalipedagogiikka on luonteeltaan yhteiskuntakriittistä ja emansipatorista, koska konkreettinen yhteiskunnallinen todellisuus sisältää paljon epätasaa ihmisten kesken. (Thiersch 1986, 42 - 51; Hämäläinen 1996, 226.) Thiersch korostaa sosiaalipedagogiikan tulkinnassaan myös hermeneuttisuutta, suuntautumista arkipäivään, käytännöllisyyttä ja progressiivisuutta. Hän on saanut vaikutteita nohllilaisesta perinteestä, kriittisestä teoriasta, interaktionismista ja fenomenologiasta. (Hämäläinen 1996, 222 - 223.)

Thierschin järjestelmässä tieteen- ja tietoteoreettinen perusjännite muodostuu empiirisen ja hermeneuttisen tiedonmuodostuksen välille. Hämäläinen viittaa Thiersch - tulkinnassaan Benneriin (1991), jonka mukaan Thiersch päätyy eräänlaiseen empirian ja hermeneutiikan yhdistämiseen, ”intuitiivisen hermeneutiikan asettamiseen kokemuspärisen tieteen perustalle”. Sosiaalipedagogiikka rakentuu pitkälti yleisen pedagogiikan humanistis-hermeneuttisen perinteen pohjalle. Thierschin sosiaalipedagogiikan ohjelma nojaa ymmärtävän toiminnan periaatteeseen ja sisältää selkeästi myös emansipaation ajatuksen. (Hämäläinen & Kurki 1997, 129.)

Thiersch korostaa sosiaalipedagogisessa teorianmuodostuksessa ja toiminnassa suuntautumista ihmisten arkeen, niihin reaalisiin oloihin, joissa ihmiset, siis myös sosiaalipedagogisen työn asiakkaat elävät. Thierschin mukaan sosiaalipedagoginen työ on ihmisten konkreettista auttamista ponnisteluissa paremman arjen saavuttamiseksi. (Hämäläinen 2001, 52.) Arkisuuntautunut orientaatio fokusoituu suoraan ihmisten kokemuksiin, heidän elinoloihinsa, heidän elämäntaitoihinsa ja itsevastuullisuutensa voimakkuuteen. Arkeen suuntautuminen nojaa tieteenhistoriallisesti hermeneutiikan, ymmärtävän sosiologian, fenomenologian ja kriittisen teorian perinteeseen. Näitä kaikkia yhdistää sitoutumattomuus luonnontieteelliseen tiedonihanteeseen ihmisen konkreettista elämäntodellisuutta koskevassa tutkimuksessa. (Thiersch 1986, 42 – 43; Hämäläinen 1996, 226.)

Thiersch erottaa arjen konservatiivisen ja kriittisen tulkinnan. Konservatiivinen tulkinta ottaa arjen itsestään selvänä, yleisenä ja ristiriidattomana. Kriittinen tulkinta, jota Thiersch edustaa, puolestaan suuntaa huomion arjen ristiriitoihin. Se pyrkii edistämään arjen muuttamista entistä inhimillisemmäksi asettamatta silti erilaisille elämänmuodoille absoluuttisia mittareita. (Thiersch 1986, 28 - 41; Hämäläinen 1996, 226 - 227.) Thiersch ja Grunwald vertaavat arkeen suuntautumista sosiaalisiin liikkeisiin kuten esimerkiksi feminismiin (Grunwald & Thiersch 2009, 132).

Thiersch asettaa pohdintansa keskelle teorian ja käytännön jännitteistä suhdetta. Thierschin kompleksisten ajatusten erikoisuutena voidaan Frans Hamburgerin mukaan pitää sitä, että hän keskustelee teoksissaan onnistuneen arjen mahdollisuuksista niin sosiaalipedagogisissa ammatillisissa käytännöissä kuin ihmisten elämiskäytänteissäkin ja pohtii myös näiden ehtoja. (Hamburger 2003, 136.) Myös Böhnisch (1993) luonnehtii arkeen suuntautunutta sosiaalipedagogiikkaa erittäin vaativaksi teoreettisesti, metodisesti ja käytännössä, koska se kytkee eri ihmisryhmien, mm. lasten ja nuorten arkisen elämönhallinnan objektiivisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. (Böhnisch 1993, 59 - 60; ks. myös Hämäläinen 1996, 240.)

Arjen ja arjen maailman dimensiot Thiersch määrittää seuraavasti: aika, sosiaalinen ympäristö (tila) ja sosiaaliset suhteet. Näiden dimensioiden huomioiminen on tärkeä osa arjesta lähtevässä orientaatiossa. Aikadimensio tuo nykyisyyden lisäksi määrittelyyn niin historian kuin tulevaisuudenkin, tila puolestaan myös oman koetun spatiaalitalanteellisen maailman hahmottamisen tärkeyden. Thiersch viittaa tässä yhteydessä myös tematisoituun aikaperspektiiviin. Siinä arjen konsepti tarkoittaa ”ansioluetteloa” ja elämäkertaa, erilaiset ongelmat käsitellään vaiheiden kautta. (Ks. Böhnisch 1993; 1997.) Arkinen toiminta tapahtuu tietyissä sosiaalisissa suhteissa, perheessä, naapurustossa, työpaikalla jne. Näistä suhteista ajatellaan löytyvä tukea ja resursseja vaikeuksien aikana. Jos näin ei luonnostaan tapahdu, tarvitaan Thierschin mukaan sosiaalisten resurssien lavasteita. (Thiersch 2005; Grunwald ja Thiersch 2009.)

Arki voidaan Thierschin mukaan ymmärtää suppeammassa ja laajemmassa merkityksessä.

Sillä voidaan tarkoittaa:

- suppeammassa merkityksessä erityistä toiminnan tapaa
- laajemmassa merkityksessä heuristista periaatetta, tietynlaista tapaa kokea arki ja orientoitua siihen.

Arki tietynlaisena ymmärryksen ja toiminnan muotona viittaa pragmaattiseen toiminta-orientaatioon, jolle on luonteenomaista toiminnan varmuus tyypillisyyden ja rutiinien kautta. Se viittaa myös tiettyyn koettuun aikaan ja tilaan. Arkisuus on pieniä, huomaa-mattomia tekoja, jotka varmistavat nykyisen arjen maailman pysyvyyden. Thiersch puhuu kasvatuksen kontekstissa tapahtuvista tehtävistä: huolehtiminen, siivoaminen, ruuanlaitto, lastenkaitseminen, läsnäolo ja vastaanottavuus lapsille. Siis Thierschin mukaan tehtävät, joista kotirouvat perinteisesti huolehtivat. Orientaation yhdistäminen kokemukseen on eräs tärkeä arjen ominaispiirre. Tila, aika, sosiaaliset verkostot ja pragmaattisuus varmistavat elämän täytäntöönpanon. (Thiersch 2005, 45 – 49.)

Arki heuristisena kehyskäsitteenä tarkoittaa tietynlaista tapaa kokea todellisuus. Se piiryy elämäntarinoiden ja elämäkokemusten, erilaisten odotusten ja toiveiden, mutta myös syntyneiden traumojen sekä turvallisten osaamisalueiden kautta. Arki määrittyy yhteiskunnallisten kehitystendenssien moninaistumisen ja yksilöitymisen kautta. Myös saadut elämänresurssit ja elinolosuhteet vaikuttavat siihen. Vaikka arki piiryy monimutkaisen todellisuuden kautta, se ei ole identtinen todellisuuden kanssa. Arki on todellisuus, joka voidaan ymmärtää ja perustella vain omien kokemusten kautta. Arki on objektiivisten rakenteiden ja subjektiivisten ymmärrys- ja suoriutumismallien leikkauspiste. Kun puhutaan arjesta laajana kehyskäsitteenä, sen voidaan ymmärtää tarkoittavan samaa elämismaailma-käsitteen kanssa. (Thiersch 2005, 46 - 48.) Elämismaailmaorientoituneina sosiaalityö ja sosiaalihuolto voidaan nähdä modernin yhteiskunnallisen oikeusprojektin edustajina, sitomassa oikeudenmukaisuutta tasa-arvoon (Grunwald & Thiersch 2009, 132). Elämismaailma ja arkeen suuntautuminen merkitsee konseptia, joka uskaltaa mennä hyvin lähelle käytäntöä ja samalla tarjoaa käytännölliselle arkitietoisuudelle suuntausta, joka samaan aikaan suojelee kriittistä sisällystä ja sen laajempaa teoreettista perustaa refleksiivisen etäisyyden käytäntöä vastaan. (Hamburger, 2003, 140.)

4.2 Arkielämän rekonstruktio – kohti elämismaailmaa

Thiersch ja Grunwald (2009, 135 – 137) ovat edelleen rekonstruoineet arjen ja elämismaailman konseptia vastauksena arkisuuntautumista kohtaan virinneeseen kriittiseen keskusteluun. Konseptin lähtökohtana on kytkeä pragmaattis-kriittinen pedagogiikka interraktionistiseen paradigmaan. Se muotoilee paradigman uudelleen arkisuuntautuneen kriittisen teorian kontekstissa viittaamalla ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin analyyseihin. Tätä taustaa vasten elämismaailma voidaan Thierschin ja Grunwaldin mielestä rekonstruoida kolmella tapaa:

1. Ihmiset löytävät minuutensa elämismaailmastaan. Kun elämismaailman tarkasteluun syventyy, kaikki järjestyvät siellä muotoonsa – asioiden omaksuminen, kehittäminen, muuttaminen ja torjuminen - samoin elämönhallintamekanismit, oppimistavat, elämänsuunnitelmat ja identiteetti. Ihmisten toiminta voidaan sijoittaa toisaalta pragmaattisten tilanteiden epävarmuuden ja toisaalta rutiinien tuoman luotettavan turvallisuuden väliin. Tärkeintä on, että elämän hallintakeinot puskevat läpi tilanteessa kuin tilanteessa, tulkinnan ja toiminnan kulttuuristen kaavojen noudattamisen ja arjen huomaamattomien tapahtumien yhteydessä. Turvallisuus, mihin tällä pyritään, saavutetaan rajoittamalla ongelmaa, jota ratkaistaan. Rajoittamalla nimenomaan sitä, mikä on selvästi koettu ongelmaksi.
2. Arkielämää voidaan pitää näyttämönä, joka on rakentunut takanäyttämön, eli yhteiskunnallisten, poliittisten ja rakenteellisten tekijöiden muokkaamana. Etunäyttämöllä näytellään takanäyttämön vaatimusten mukaisesti. Arjen perhe-elämää muokkaavat myös esimerkiksi sukupuoli ja työttömyys. Grunwald ja Thiersch toteavat Beckiin (1986) viitaten, että tämänhetkinen elämismaailma on upotettu toisen refleksiivisen modernisuuden rakenteisiin. Toisaalta elämismaailma on sidottu auktoriteettien, vallan ja epätasa-arvon suhteisiin. Erityisesti kahden tekijän voidaan nähdä muokkaavan elämismaailmaa:
 - Resurssien epätasa-arvoisuus: Resurssit ovat rajoitetuttuja ja haasteet ovat ylitsepääsemättömiä. Lisäksi ne on höystetty pelolla ja epävarmuudella, ja myös coping -kaavat ovat sekä riittämättömiä että onnettomia muodoltaan ja kestävyydeltään

- Perussosiaalirakenteista puuttuu selkeys ja niiden rajat ovat epäselviä ja päällekkäisiä.

Elämä on riskinottoa, ja sille on tyypillistä rajattomuus ja epävarmuus. Yksilöt kohtaavat elämässään rajattomia mahdollisuuksia, mutta toisaalta heitä odottavat myös kohtuuttomat vaatimukset, jotka aiheuttavat epävarmuutta. Ihmiset voivat ja heidän täytyy tehdä elämässään valintoja. Tämä muuttaa elämismaailman copingin tyyliä ja tekee siitä itsessään ristiriitaista.

3. Viimeinen osatekijä, joka määrää elämismaailman luonnetta on konflikti annetun ja toisaalta mahdollisen ja hylätyn välillä. Ihmisen omaksumat selviytymiskeinot tulevat pian otetuiksi itsestänselvyytenä. Kuitenkin aina voidaan kysyä, eivätkö asiat voisi olla toisin. Ihmiset kärsivät epätoivosta ja väsymyksestä yrittäessään löytää menestynyttä arkea toiveissaan ja unelmissaan. He haluavat riittäviä resursseja, luovaa vapautta, hyväksyntää ja tarkoituksellisuutta elämäänsä. Kuitenkin, koska yksilöiden itseymmärrys elämismaailmanrakenteissaan jää sumeaksi, he eivät ymmärrä omaa ”kietoutumistaan olosuhteidensa verkkoon” ja he ovat kykenemättömiä löytämään vaihtoehtoja. Vaihtoehdot ovat juuri se asia, jota tarvitaan. Kun on tarkoituksena avata itsensä uusille mahdollisuuksille, itsestänselvyydet täytyy ensin repiä auki ja sitten tuhota. Näissä ristiriitaisissa rakenteissa, vaihtelevissa erilaisissa elämismaailmoissa, kaikki vaikuttavat elämismaailman selviytymis- ja elämänhallintastrategioihin. Ihmisten tulee ottaa huomioon elämismaailmat, joita ovat muokanneet sukupuoli, etnisuus, köyhyys ja syrjäytyminen, elämismaailmat, jotka edustavat erilaisia ihmiselämän syklin vaiheita lapsuuden ja vanhuuden välillä ja erityisesti elämismaailmat, jotka heijastavat perheen, naapureiden ja ystävien verkostoja, kunta-aktiviteetteja ja kokemuksia työn, kulutuksen ja politiikan maailmassa. (Thiersch 2005, 41 - 53; Grunwald & Thiersch 2009, 135 – 137.)

Myös termejä arkeen suuntautunut ja elämismaailmasuuntautunut voidaan käyttää Thierschin ja Grunwaldin mukaan synonyymisesti. Elämismaailmasuuntautuminen on vakiinnuttanut näin määriteltynä asemansa jo 1970-luvulla, ja sitä voidaan pitää yhtenä hallitsevana käytäntönä ja teoriamallina Saksassa. Elämismaailmaorientaatio olettaa,

että ammatilliselle sosiaalityölle ja sosiaalihuollolle on olemassa yhteiskunnallinen tarve. (Grunwald & Thiersch 2009, 131 -132.) Hamburger puolestaan toteaa, että arkisuuntautuneisuus on ollut 1970-luvulta pedagoginen teorian ja käytännön ohjelma Saksassa. Hänen mukaansa 1980 - 90-luvulla astui arkisuuntautuneisuuden käsitteen tilalle elämismailmasuuntautuneisuus. (Hamburger 2003, 136 - 137.)

Rauschenbach (1999) toteaa, että Thierschin arki- ja elämismailmalähtöisyys integroi kumulatiivisesti erilaisten yhteiskuntateoreettisten teorioiden näkökantoja. Arki- ja elämismailmasuuntautunut sosiaalityö ei rajoitu ainoastaan ja ensisijassa perinteiseen pedagogiseen paradigmaan, vaan sosiaalisiin, poliittisiin ja rakenteellisiin reunaehtoihin. Rauschenbachin mukaan Thierschin käsitteelliset tutkimukset elämismailmaorientoituneesta sosiaalityöstä ja sosiaalipedagogiikasta osoittavat, että

- työssä ei tarvitse rajoittua vain kasvatustieteelliseen viitekehykseen
- oikeudelliset, etniset, sosiologiset ja taloudelliset näkökulmat ovat mukana
- sosiaaliset ongelmat, erilaiset elämäntilanteet ja kysymykset elämänhallinnasta ovat keskeisessä asemassa.

Myös Thierschin pohdinnat moraalin ja etiikan kysymyksistä eivät käsittele ainoastaan pedagogisia ongelmanasetteluja, vaan laajentavat niiden perspektiiviä vallan ja alistamisen kysymysten ristiriitaan. (Rauschenbach 1999, 287- 289.) Elämismailma tällaisena laajana teoreettisena rakennelmana tarjoaa erinomaisen kehyksen sosiaalialan ammatilliselle työlle (vrt. Thiersch ja Grunwald 2009, 133).

4.3 Elämismailmasuuntautuminen ammatillisen työn perustana

Elämismailmasuuntautuminen tuo tietyn näkökulman sosiaalisiin ongelmiin sekä tietyt periaatteet ammatilliselle työlle (Grunwald & Thiersch 2009, 13). Sosiaalipedagoginen käytäntö lähtee liikkeelle Thierschin mukaan niistä vaikeuksista, jotka näyttäytyvät asianosaisille tämänhetkisen arjen kokonaisuudessa. Se näkee ja hyväksyy asianosaisten omat kokemukset, tulkinnat vaikeuksistaan samoin kuin ratkaisustrategiat ja resurssit. Se näkee ne jokaisen elämäntilanteen ainutlaatuisuudessa, nuorissa ja vanhoissa, miehissä ja naisissa ja sosiaalisissa verkostoissa, siis perheissä, kaveripiireissä, naapurustossa, luottamustehtävissä ja erilaisessa seuratoiminnassa. Sosiaalipedagoginen työ ymmärtää ihmisiä heidän omissa elinympäristöissään sekä erilaisissa kaupunginosissa

että maaseudulla. Se vaikuttaa yhteenkuuluvuuteen niillä suunnitelmilla ja mahdollisuuksilla, millä ne näyttäytyvät asianosaisten arjessa. (Thiersch 2006, 48 - 49.) Ihmisiä täytyy ymmärtää, jos haluaa tietää, miten heitä voi auttaa (Thiersch 1992).

4.3.1 Institutionaalis-ammattillinen toiminta

Myös institutionaalis-ammattillinen toiminta on Thierschin mukaan kykenevää ymmärtämiseen ja ongelmanratkaisuun. Kun sosiaalityö, Thierschin termien, altistaa itsensä arkipäivälle, se löytää itsensä asetettuna vastakkain asianosaisten, vanhempien, ystävien, auttajien ja luottamusihmisten pätevyyden kanssa. Arkilähtöisessä työssä ammattilaisten täytyy löytää jonkinlainen virkaveljeys ei-ammattilaisten kanssa ja hyväksyä pätevyyksien erilaisuus tasa-arvoiseksi. Arkilähtöisen työskentelyn kannalta oleellista on, että eläydytään arkipäivän tehtäviin ja sivuutetaan hallintotekniset päätökset ja välineellinen menettelyrepertuaari. Niitä tarvitaan, mutta ne eivät saa yksinomaan ohjata työtä. Ongelmana tässä Thiersch näkee sen, että tällaista työtä on vaikea perustella niin omalle ammattillisuudelle, työnantajalle kuin myös suurelle yleisölle. (Thiersch 2006, 51.)

Pedagogeille ja terapeuteille ymmärtäminen on ammatti. Kun on kyse institutionaalisesta auttamisesta, instituution päämäärä vaikuttaa myös ammattilliseen ymmärtämiseen. Siihen vaikuttaa Thierschin mukaan ratkaisevasti myös työntekijän koulutuksensa myötä omaksuma teoreettinen lähtökohta. Sosiaalipedagogisen ymmärtämisen lähtökohta on nähdä ihmiset ja tilanteet sellaisina kuin ne ovat. Ymmärtämiskulttuurin perustana voidaan pitää avointa kommunikaatiota ja se tulee mahdolliseksi kommunikatiivisen etiikan ja toiminnan pohjalta. (Thiersch 1986, 210- 215.)

Pedagogisen käytännön epäsuorilla muodoilla, eli tilanteiden ja mahdollisuuksien valmistelulla ja tavalla, jolla panokset ja ehdotukset tuodaan keskusteluun, on erityinen merkitys työskentelyssä. Tärkeitä ovat myös erilaisten työmuotojen yhdistelmät, esimerkiksi ohjaus ja aktivointi, kasvatusta, joka on kytketty varhaisen oppimisen kehityksellisen tuen kanssa sekä huolenpito ja neuvonta. Käytännön toimien tärkeyttä elämämaailman tukemiseen liittyvissä avoimissa ja rajaamattomissa tilanteissa tulee painottaa. Grunwaldin ja Thierschin mukaan esimerkkejä tällaisista toimista ovat perheen tu-

keminen, kadulla tapahtuva työ ja sosiaalisen ympäristön suunnittelu, kuin myös toimet, joita he nimittävät pre-pedagogiikaksi, yhdessä elämisen muodot ja yksinkertaisesti hyvin selviytyminen. Uhkana Grunwald ja Thiersch näkevät sen, että tilanteisiin liittyvä avoimuus ja rajattomuus on jatkuvassa vaarassa hävittää itsensä omaan sattumanvaraisuuteensa. (Grunwald & Thiersch 2009, 141.)

Thiersch huomauttaa, että metodisesta toiminnasta ja refleksiosta luopuminen voi myös johtaa tehottomaan toimintaan. Arkeen avautuva työ ei saa johtaa siihen, että työntekijä ei uskalla harjoittaa sitä, mitä hän osaa ja mikä on tarpeellista, eli sosiaalityötä. Institutionaalisesti tuettu ammatillisuus on välttämätöntä. Status ja osaaminen ovat edellytyksiä myös sekä rakenteellisessa työssä että yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. (Thiersch 2006, 53.) Lisääntyessään ammatillistuminen on kuitenkin tuonut mukanaan erilaisia käsittely- ja puheen malleja ja tuonut siten myös etäisyyttä asiakaskuntaan. Kasvatuksen ei pitäisi olla autoritääris- hierarkkinen suhde, mutta tyypillisesti oppiminen ja toisten auttaminen ovat. Arkeen avautuvan ammatillisuuden positiivisia ominaisuuksia ovat refleksiivisyys ja ajatusten jakaminen, työntekijän ja asiakkaan vastavuoroinen kritiikki, itsekritiikki ja kannustus. (Thiersch 1995, 278 - 279.)

Arkeen suuntautunutta työtä voidaan käsitellä kohteiden arjen kautta sekä arjen avaamisen kritiikkinä asiakkaiden onnistuneemman arjen tavoitteissa. Sitä voidaan kuitenkin pohtia myös sosiaalityön arkisuuden, sille ominaisen arkimaailman kautta. Thierschin mukaan kysymys arjesta sosiaalityössä asettuu tuplana:

- kysymys ammatille ominaisesta arjesta
- kysymys ammattiarjen kytkemisestä yksityiseen elämän arkeen (Thiersch 2006, 55.)

Arki on koko ajan muuttuva, ja arjen itsestäänselvyudet pätevät vain asianosaisiin ja jäävät toisilta suljetuiksi, ulottumattomiin. Jos tahtoo ymmärtää toista arkipäiväisyydessään, täytyy murtautua ulos omasta arkipäiväisyydestään. (Thiersch 2005, 47.)

4.3.2 Sosiaalipedagoginen käytäntö ja sen vaiheet

Sosiaalipedagogisen käytännön tulee tietoisesti tarttua arkisuuteen ja toisaalta olla tietoinen arkisuuden erityisistä rajoista. Sen täytyy myös hyödyntää menettelytapojen mahdollisuuksia ja luoda tila, jossa nämä erilaiset menettelytavat ja toiminnot voivat muotoutua. Tärkeää sosiaalipedagogiselle käytännölle on välttää arjessa läsnä olevat vieraantumisen vaarat siten, että arjen maailma säilyy. (Thiersch 1995, 229.)

Arkeen suuntautuneen sosiaalipedagogiikan kysymys voi olla siis vain se, että onnistuuko työntekijä käyttämään institutionaalisia ja ammatillisia resursseja auttaakseen vastaanottajia niiden avulla onnistuneeseen arkeen (Thiersch 2006). Ammatillisten interventoiden ambivalenttinen luonne korostuu. Niiden pitäisi toisaalta vahvistaa arkisuuden reflektiivisyyttä ja emansipatorisuutta, mutta samaan aikaan ne voivat myötävaikuttaa arjesta vieraantumiseen, koska niiden tulee olla tieteellisesti uskottavia. (Hamburger 2003,137.) Interventiot itsessään eivät voi olla tavoite, ne toimivat vain välineinä ihmisten inhimillisen kasvun ja kehityksen tukemiseksi. Ihmisen arjessa kohtaamisen tavoite voi olla vain transformaatio, elämän laadullinen muuttaminen.

Elämismaailmaorientaation konsepti antaa sosiaalipedagogiikan käytännölle konkreettisen muodon. Sosiaalipedagoginen käytäntö on ideaalitapauksessa tietynlaista ihmisten välistä vuorovaikutusta, jolle on tunnusomaista fokusoitu ongelmanratkaisuun tähtäävä toiminta ja toiminta, joka tähtää onnistuneeseen arkeen. Toinen osapuoli tekee ehdotuksia, joita sitten yritetään soveltaa yhdessä. Tässä voidaan erota erilaisia vaiheita:

- tilanne analysoidaan
- työskentelyyn tarjotaan ratkaisu, jonka tarkoituksena on luoda uusia optioita ja perspektiivejä tilanteeseen
- viimeiseksi tämä ratkaisu toteutetaan askel askeleelta, arvioiden ja sopeutuen sen mukaisesti. (Grunwald & Thiersch 2009, 140.)

Tällainen päämääräorientoitunut toiminta tulee määritellä elämismaailmaorientaation kontekstissa. Toiminnot tulee ymmärtää - kuten moderni sosiaalipedagoginen käytäntö yleisestikin - riskialttiina ja avoimena. Asiakkaiden elämänhallintakeinojen roolia ja heidän sinnikkyytään painotetaan. Hallintakeinoista löytyy rajoja ja esteitä, mutta myös

mahdollisuuksia ja aloituskohtia tavoitesuuntautuneelle, ongelmia ratkovalle sosiaalipedagogiikalle. Tärkeimpiä ovat elämismailman kokemuksen eri dimensiot, oppiminen yhdistyneenä arjen tehtäviin ja tilan, ajan ja sosiaalisten suhteiden rakenteet. Tilanteen arvioinnissa, diagnosoinnissa pyritään palvelun käyttäjän elämismailman kokemusten rekonstruointiin, jotta saadaan tietoa hänen tulkinta- ja käyttäytymiskaavoistaan (miten esimerkiksi käsitellään pelkoja, traumoja, haluja ja toiveita). Myös olemassa olevien resurssien kartoittaminen on tärkeää, Grunwald ja Thiersch viittaavat tässä etnografisiin – ja elämäntarina-lähestymistapoihin. Rekonstruointi on välttämätöntä ja liittyy keskeisesti erilaisten suunnitelmien laadintaan, koska sen kautta tunnistetaan mahdollisuuksia ja rajoja sosiaalialan ammatilliselle työlle. (Grunwald & Thiersch 2009, 140.) Tavoitteena on tunnistaa niitä ongelmia, joita asiakkaalla on arkielämässään, eikä niitä ongelmia, joita yhteiskunnalla on hänen kanssaan (Thiersch 1978, 14).

Aiemmin omaksutut ajattelumallit ja tavat muokkaavat arkea, joskus myös epätoivottavaan suuntaan. Nämä tukahduttavat ja vahingolliset rutiininomaiset ajattelumallit ja tavat tulee paljastaa, kyseenalaistaa ja hajottaa. Thiersch käyttää ilmaisua arjen tuhoaminen tai kukistaminen, jolla tähdätään vahingollisista tavoista vapauttamiseen. Se voi olla joskus kivuliasta, mutta provosoi ja motivoi etsimään uusia optioita onnistuneeseen arkeen. Vahingollisen arjen kukistaminen on riskialtista, koska sen tähtäin parempiin elämänolosuhteisiin voi johtaa autoritaariseen elämännormien vahvistamiseen. Tästä syystä aiempien tapojen ja ajattelumallien kukistaminen ja uusien kanssa työskentely pitäisi neuvotella tasa-arvoisten partnerien välillä. Tukahduttavien ja painostavien ajattelutapojen ja mallien kukistaminen ja uusien käyttäytymismallien itujen herättely onnistuneen arjen saavuttamiseksi vaatii työntekijältä yhteiskunnallisen valtuutuksen lisäksi kunnioitusta ja toisten puolustamisen etiikkaa. Sen tulee olla myös riippuvainen siitä, miten työskentelyyn osallistuva asiakas haluaa toimia. Jos olosuhteet vaativat, työskentelyyn osallistujaa voidaan jopa painostaa uusien ajattelumallien ja -tapojen oppimiseen. (Thiersch 2005; Grunwald & Thiersch 2009, 138.)

Perheen kanssa työskentelyyn liittyvä case-study:

Thiersch ja Grunwald (2009) konkretisoivat elämismailmasuuntautunutta työtä seuraavalla perheen kanssa työskentelyyn liittyvällä case-studylla:

”Italialainen perhe (äiti, isä, 8-vuotias poika ja 5-vuotias poika) asuvat syrjässä Stuttgartin eräässä kaupunginosassa, jossa on huono sosiaalinen infrastruktuuri. Vanhemmalla pojalla on ongelmia koulussa, ja opettajat haluaisivat siirtää hänet erityiskouluun tai jopa ottaa huostaan. Tätä ajatusta vanhemmat eivät hyväksy, ja he tuntevat tulleensa loukatuksi. Nuoremmalla pojalla on vaihtelevaa käyttäytymistä päiväkodissa. Vanhemmat vastustavat aluksi muutosta. Keskustelujen jälkeen vanhemmat hyväksyvät perheen tukemisen, siten, että sosiaalityöntekijä käy heidän kotonaan säännöllisesti ja työskentelee suoraan heidän kanssaan.

Äiti on väsynyt, sairas ja pysyttelee usein pedissä. Tämä vaikuttaa päivittäisiin rutiineihin ja säännölliseen ateriointiin. Isä on usein pahalla tuulella ja näyttää selviä merkkejä kroonisesta stressistä. Lapsilla ei ole yksityistä tilaa perheen ylitäydessä asunnossa. He näyttävät etäännyneen vanhemmistaan ja ovat kurittomia. He ovat kuitenkin kiinnostuneita sosiaalityöntekijän aikomuksista. Hän toimii varovasti. Hänen ensimmäinen tavoitteensa on rakentaa luottamuksellinen suhde ja siten laskea perusta tuleville muutoksen mahdollisuuksille.

Yhdellä kotikäyntikerralla äiti tarjoaa teetä likaisesta kupista. Työntekijä kiittää kohteliaasti äitiä. Hän kätkee huolellisesti tyytymättömyytensä ja juo teen. Jälkeenpäin hän auttaa äitiä tiskien kanssa. Ruuanlaitto yhdessä tarjoaa mahdollisuuden käyttää äidin perinteisiä italialaisia reseptejä. Työntekijä leikkii lasten kanssa ja rohkaisee äitiä tekemään samoin. Hän auttaa myös lapsia koulutehtävissä. Hänen päämääränsä on tukea äitiä tämän pyrkimyksissä täyttämään lapsia tukevan aikuisen rooli itse. Äiti alkaa tuntea itsensä luontevammaksi vuorovaikutuksessaan lastensa kanssa. Tämä vahvistaa hänen tuntemuksiaan siitä, että hän kontrolloi omaa elämäänsä. Isä puolestaan alkaa tunnistaa vaimonsa sinä naisena, jota hän rakasti ja jonka kanssa meni naimisiin.

Työntekijä huomaa, että isä lyö lapsiaan. Isä oikeuttaa tämän viittaamalla raamatun kappaleeseen, missä Jumala soimaa sitä, jota rakastaa. Vastauk-

sessaan työntekijä myös tukeutuu raamattuun pysyäkseen isän referenssikehyksessä. Tämä laukaisee uskon ja identiteettikriisin isässä. Hän käy läpi tätä dialogissa työntekijän kanssa ja selviytyy onnellisesti tästä vaikeasta elämänvaiheesta.

Jonkin verran epäröiden aluksi perhe alkaa hyväksyä naapurien vierailut. Ensimmäistä kertaa myös lomasuunnitelmia on harkittu. Äiti kutsuttiin päiväkodin vanhempainyhdistykseen ja hän liittyi naisten tukiryhmään, jonka työntekijä oli perustanut.

Esimerkissä kuvattu lähestymistapa huomioi Grunwaldin ja Thierschin mukaan perheen elämismaailman kokonaisuudessaan, yhteiskunnallisten ja sosiaalisten tekijöiden muokkaamana. Se huomioi jännitykset, ongelmat ja resurssit perheen sisällä ja vastaa niihin. Perheelle annettu tuki on kunnioittavaa. Se hyödyntää tilanteen epämääräisyyttä ja rajattomuutta ja käyttää tätä luodakseen rakenteita sosiaalisessa ympäristössä, ajankäytön suunnittelussa ja suhteissa. Se avaa perheelle mahdollisuuden luoda tukevia suhteita. (Grunwald & Thiersch 2009, 133 - 135.)

Vaikka itseapuun auttaminen ymmärretään sosiaalipedagogisen auttamisprosessin ydinajatuksiksi, nykypäivän sosiaalipedagogiikka-tulkinnoissa korostuu emansipatorinen tiedonintressi ja se on vahvistanut emansipatorisia pyrkimyksiä sosiaalipedagogisessa työssä. Myös nohilainen pedagogisen suhteen idea on saanut uutta sisältöä, kun sosiaalipedagogista työtä on alettu käsitteellistää yksilön subjektiivista vahvistavana, elämismaailmaa tulkitsevana, kommunikatiivista elämänmuotoa ja emansipaatiota edistävänä ”kommunikatiivisena toimintana”. (Hämäläinen 1996, 293, 312.)

4.4 Kommunikatiivisen toiminnan teoria ja arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka

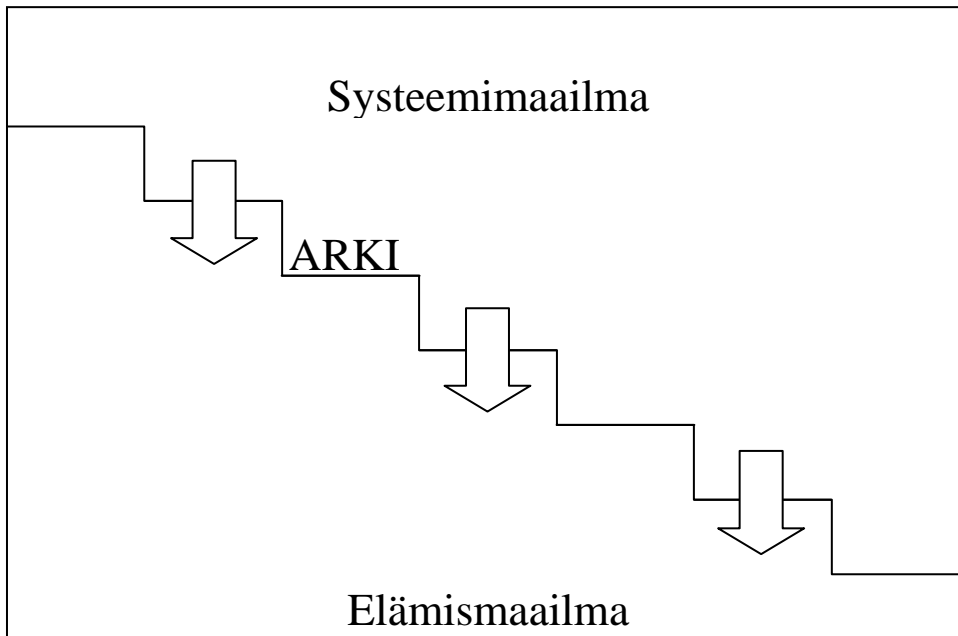
Arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan paradigma linkittyy kriittisen sosiologian suuntaukseen. Rauschenbach puhuu kirjassaan Sosiaalipedagogiikan vuosisata kommunikatiivisen toiminnan teoriasta ja kytkee sosiaalipedagogisen ajattelun siihen (Rauschenbach 1999). Käsitteellisen yhdenmukaisuuden ja selkeyden vuoksi tukeudun tutkimuksessani suomalaisen Habermas-tutkijan Rauno Huttusen käsitteisiin.

Erityisesti Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria on yhteydessä elämismailmasuuntautuneeseen sosiaalipedagogiikkaan, jossa puolustetaan ihmisen luonnollisen elämänpiirin autonomiaa suhteessa yhteiskuntaan. Myös sosiaalinen auttamistyö organisoitetaan tältä pohjalta. Pyritään siihen, etteivät systeemimaailman rationaliteetit tunkeudu elämismailman käytäntöihin. (Hämäläinen 2003, 67.)

Rauschenbach (1999) toteaa, että Habermasin kolonialisointikeskustelun kontekstissa kommunikatiivisen toiminnan järkipäisyys ja ymmärrys osoittavat olennaisen elämismailmasta. (Rauschenbach 1999, 125). Myös Grunwald ja Thiersch viittaavat Habermasiin ja systeemin ja elämismailman erottamiseen: kolonialisaatio on vaarassa tukahduttaa ja syrjäyttää elämismailman kokemukset (Grunwald & Thiersch 2009, 133).

Arkeen suuntautuminen merkitsee sitä, että toiminta kunnioittaa ihmisten luonnollista elämäntapaa ja luonnollisia sosiaalisia suhteita. Se ei manipuloi ihmisten arkea vaan kunnioittaa arjen autonomiaa, vaikkakin se tähtää aiempaa paremman arjen luomiseen. (Hämäläinen 1996, 222).

Kuviossa 2 kuvataan arkea systeemimaailman ja elämismailman rajapinnalla ja hahmotetaan arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan paikkaa. Samoin kuin ihmisten jokapäiväinen elämä, arki, niin myös arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka liikkuu elämis- ja systeemimaailmojen rajapinnoilla

Kuvio 2. Arki systeemimaailman ja elämismaailman rajapinnalla (Hämäläinen 2003, 67).

Systeemimaailmasta elämismaailmaan suuntautuvat nuolet kuvaavat systeemimaailman taipumusta kolonialisoida ihmisten arkea ja elämismaailmaa. Kolonialisaatio määrittää ja tukahduttaa elämismaailman kokemuksia ja ihmisten luonnollisia sosiaalisia suhteita. Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriassa puolustetaan ihmisen elämismaailman autonomiaa suhteessa yhteiskuntaan. (Vrt. Hämäläinen 2003.)

Kommunikatiivisen toiminnan ydin on jako kolmeen maailmaan sekä toiminnan jakaminen sosiaaliseen ja ei-sosiaaliseen toimintaan. Maailmankuvan järkiperaistymisprosessissa ulkoinen maailma, sisäinen maailma ja sosiaalinen maailma eriytyivät toisistaan. (Habermas 1981a, 323). Näitä kolmea maailmaa vastaa kolme pätevyysvaatimusta:

- totuus: Ulkoiseen eli objektiiviseen maailmaan viittaava lause on pätevä silloin, kun se on tosi
- autenttisuus: Sisäiseen eli subjektiiviseen maailman viittaava lause on pätevä silloin, kun se on vilpitön

- oikeudellisuus: Sosiaaliseen maailmaan viittaava lause on pätevä silloin, kun se ei ole ristiriidassa yleisesti hyväksytyyn normikontekstin kanssa. (Habermas 1994, 82; Huttunen 2010.)

Habermasin mielestä kommunikatiivisesti kompetentti, kommunikaatioon kykenevä puhuja pystyy tunnistamaan tämän yhteisesti oletetun maailmojen systeemin, pystyy esittämään väitteitä näistä eri maailmoista sekä arvioimaan muiden esittämien väitteiden pätevyysvaatimuksia. (Huttunen 2003, 78). Kommunikaatio sujuu, kun puhujat tunnistavat nämä kolme maailmaa ja suuntautuvat toiminnassaan yhteisymmärrykseen. (Huttunen 2010).

Ihmisen arkisen toiminnan ymmärtämistä ja sosiaalialan ammatillista toimintaa pohdittaessa oleellista on erottaa tilanne, jossa kommunikaation tavoitteena ei olekaan yhteisymmärrykseen pyrkiminen. Habermas hahmottelee tällaista kommunikaation häiriötä esittämällä oman tulkintansa Max Weberin sosiaalisen toiminnan käsitteestä. Habermas jakaa inhimillisen toiminnan ääritapaukset sosiaaliseen ja ei-sosiaaliseen toimintaan. (Habermas 1981a; Habermas 1984).

Ei-sosiaalisen toiminnan kohteena on ulkoinen luonto ja sosiaalisen toiminnan kohteena ovat toiset ihmiset, eli sosiaalinen todellisuus. Ei-sosiaalinen toiminta on aina päämäärärationaalista eli välineellistä. Sosiaalinen toiminta puolestaan voi olla joko strategista tai kommunikatiivista. Strateginen toiminta on välineellistä toimintaa mutta sosiaalisessa todellisuudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että toisiin ihmisiin suhtaudutaan samalla tavoin kuin luonnon objekteihin. Myös heidän päätöksiinsä ja toimintaansa pyritään vaikuttamaan ja heitä voidaan käyttää välineinä henkilökohtaisen hyödyn tai edun saamiseksi. Se on laskelmoivaa oman edun ajamista toisia ihmisiä hyväksikäyttäen. Kommunikatiivinen toiminta on sen sijaan yhteisymmärrykseen pyrkivää toimintaa, jossa toisia ihmisiä kohdellaan aitoina persoonina ja kanssasubjekteina. Toimijoilla voi olla yksilöllisiä päämääriä, mutta toimintaa ohjaa yhteinen tilanteen määrittely ja pyrkiminen yhteisymmärrykseen. (Habermas 1981a, 385; Rauschenbach 1999, 113 – 114; Huttunen 2003, 78.)

Tätä tilannetta kuvataan seuraavassa taulukossa 1.

Taulukko 1: Habermasin toimintatypologia (Habermas 1981a, 384; Rauschenbach 1999, 115; Huttunen 2010).

Toiminta- tilanne	Toiminta- orientaatio	Päämäärä- orientoitunut	Ymmärrys- orientoitunut
Ei-sosiaalinen		Välineellinen toiminta	-----
Sosiaalinen		Strateginen toiminta	Kommunikatiivinen toiminta

Habermas suhteuttaa rationaalisuus-käsitteen inhimillisen toiminnan orientaatioon. Rationaalisuuden aspektit voidaan jakaa kognitiivis-välineelliseen rationaalisuuteen ja kommunikatiiviseen rationaalisuuteen. (Habermas 1981a, 28.) Kognitiivis-välineellinen rationaalisuus liittyy siihen välineelliseen toimintaan, jolla manipuloidaan luonnon objekteja materiaalisen olemassaolon uusintamiseksi. Se voi liittyä myös strategiseen toimintaan, jossa manipuloidaan sosiaaliteknisesti ihmisiä toimimaan ja ajattelemaan tietyllä halutulla tavalla. Kommunikatiivinen rationaalisuus liittyy ihmisten väliseen yhteisymmärrykseen orientoituneeseen toimintaan. (Huttunen 2003, 82.)

Välineellinen ja strateginen toiminta on rationaalista silloin, kun haluttu päämäärä saavutetaan ulkoisessa (välineellisessä) tai sosiaalisessa (strategisessä) maailmassa. Kommunikatiivinen toiminta on puolestaan rationaalista silloin, kun päästään yhteisymmärryksen jostain asiasta vähintään yhden kommunikaatioon osallistujan kanssa. Habermas nimittää kognitiivis- välineellistä rationaalisuutta realistiseksi, koska siinä on ontologisenä lähtökohtana maailma ulkoisena tosiasioiden tilana. Päämäärärationaalisessa toiminnassa tehdään kontrolloituja interventioita objektiivisen tai sosiaalisen maailman asioiden tilaan. (Habermas 1981a, 29; Huttunen 2003, 82; Huttunen 2010.)

Habermas kutsuu kommunikatiivista rationaalisuutta fenomenologiseksi, koska siinä ontologisenä lähtökohtana on intersubjektiivisesti jaettu elämismaailma, ei ulkoinen

maailma. Elämismaailma on kiinnitetty siihen tulkintojen kokonaisuuteen, jonka kommunikaatioon osallistujat edellyttävät olevan olemassa taustatietona tai esiyymmärryksenä Kun fenomenologi arvioi rationaalisuutta, hänen täytyy tutkia kommunikatiivisesti saavutetun konsensuksen ehtoja. Rationaalisuus fenomenologisesta näkökulmasta katsottuna viittaa ideaaliseen diskurssiin, jossa vapaassa ja tasa-arvoisessa keskustelussa paras argumentti voittaa. (Habermas 1981a, 32.) Kommunikatiivinen rationaalisuus on siis rationaalisesti saavutettua konsensusta. (Huttunen 2003, 82). Yhteisymmärrys saavutetaan väkivallattomasti parempien argumenttien kautta, ei pakotettuna. (Huttunen 1999, 155).

Modernisaatio johtaa elämismaailman ja systeemin erkaantumiseen. Habermas hahmottelee elämismaailman ja systeemin irrottautumista toisistaan Durkheimin työnjakoteoksen pohjalta. Yhteiskuntia erottavana tekijänä on työnjaon aste ja sitä vastaava solidaarisuuden laji: mekaaninen ja orgaaninen solidaarisuus. Mekaanisessa ja orgaanisessa solidaarisuudessa sosialisaatio ja sosiaalinen integraatio perustuvat eri seikkoihin. Mekaanisen, primitiivisen yhteiskunnan sosiaalistumisprosessissa yksilöltä puuttuu varsinainen yksilöllisyys ja hän sulautuu kaltaistensa kanssa yhteiseen kollektiivitajuntaan. Orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnissa yksilö on toisaalta riippuvainen muista ja toisaalta erottuu heistä ja myös yhteiskunnasta. (Habermas 1981b, 175; Huttunen 2003, 84; Durkheim 1990, 211; Huttunen 2010.)

Habermasin tulkinnan mukaan integraatio tapahtuu mekaanisessa solidaarisuudessa normatiivisen peruskonsensuksen kautta. Orgaanisen solidaarisuuden kehittyneissä yhteiskunnissa integraatio tapahtuu ”funktionaalisesti eriytyneiden toimintavaatimusten systeemisten yhteiskytkentöjen kautta”. (Habermas 1981b; Habermas 1989, 115; Huttunen 2003, 84 - 85.)

Korkealle kehittynyt työnjako ja yhteiskunnan funktionaalinen eriytyminen aiheuttavat ihmisten arkitietoisuuden ja tulkintahorisontin (elämismaailman) yläpuolella olevan ei-normatiivisen ohjausmekanismin (systeemin) syntymisen. Erottamalla systeemisen elämismaailmasta Habermas irrottaa kollektiivitajunnasta kaikki funktionaaliset ohjausmekanismit omaksi sfäärikseen. Yhteiskuntaa ohjaa siis myös ei-normatiivinen järki. (Habermas 1989, 117; Huttunen 2010.)

Habermas on omaksunut elämismaailman käsitteensä Edmund Husserlilta ja Alfred Schutzilta. Habermasin elämismaailma voidaan määritellä diskurssiin osallistuvien tahojen yhteisesti jakamaksi tulkintahorisontiksi. Husserlin mukaan se on kulttuurisesti uusinnettava ja kielellisesti organisoitu tulkintamallien varanto. (Habermas 1981b, 189). Elämismaailma on kiinnitetty niiden tulkintojen kokonaisuuteen, jotka yhteisön jäsenet jakavat taustaoletuksina. (Habermas 1981a, 32; Habermas 1989, 124.)

Elämismaailma ei ole Habermasille samalla lailla oma maailmansa kuin objektiivinen, sosiaalinen ja subjektiivinen maailma ovat. Elämismaailmasta ei voi astua ulos ja viitata johonkin siellä. Puhuja ja kuulija tulevat yhteisymmärrykseen yhteisessä elämismaailmassaan jostain seikasta objektiivisessa, sosiaalisessa ja subjektiivisessa maailmassa. ”Elämismaailma on niin sanoakseni transsendentaalinen puoli siitä, missä puhuja ja kuulija kohtaavat, missä he vastavuoroisesti asettavat johonkin maailmaan sopivia lauseita ja missä he voivat kritisoida ja vahvistaa näitä lauseita, sovittaa erimielisyydet ja päästä yhteisymmärrykseen.”(Habermas 1981b, 192; Habermas 1989, 126; Huttunen 2003, 86; Huttunen 2010.)

Elämismaailmaa uusinnettaessa täytyy kielen välityksellä toteuttaa kolme perustehtävää:

- Päästessään yhteisymmärrykseen jostain seikasta kommunikaatioon osallistujat sekä käyttävät että uusintavat kulttuurista traditiota.
- Koordinoidessaan toimintojaan toimijat nojaavat ryhmän jäsenyyteen ja ryhmäintegraation voimakkuuteen.
- Osallistuessaan kielelliseen vuorovaikutukseen kommunikatiivisesti kompetenttien puhujien kanssa, kasvava lapsi omaksuu ryhmän arvo-orientaatiot ja toimintavalmiudet. (Habermas 1981b, 208; Huttunen 2003, 86; Huttunen 2010.)

Elämismaailman symboliset rakenteet uusinnetaan ensisijaisesti tiedon uusintamisella, ryhmäsolidaarisuuden vakaudella ja uusien jäsenten sosialisatiolla. Tämä prosessi kytkee uudet tilanteet olemassa olevaan elämismaailmaan. (Huttunen 2003, 86.)

Modernin elämismaailman symboliset rakenteet Habermas jakaa kolmen komponenttiin:

- Kulttuuri (tietovaranto, josta kommunikatiiviset toimijat saavat valmiin tulkintakaavan yrittäessään päästä yhteisymmärrykseen jostain seikasta maailmassa)
- Yhteiskunta (legitimoiu järjestys, jolla toimijat säätelevät jäsenyyttään yhteisössä ja turvaavat solidaarisuuden.)
- Persoonallisuus (kompetenssi, joka tekee toimijoista kykeneviä puhumaan ja toimimaan ja sen vuoksi ottamaan osaa yhteisymmärryksen saavuttamisen prosessiin). (Habermas 1981b, 209; Rauschenbach 1999, 107; Huttunen 2003, 87.)

Seuraavalla sivulla olevassa taulukossa 2 kuvataan kulttuurista uusintamista, sosiaalista integraatiota ja sosialisatiota uusintamisprosessin osatekijöinä ja kulttuuria, yhteiskuntaa ja persoonallisuutta elämismaailman rakenteellisina komponentteina.

Kulttuurisessa uusintamisessa turvataan ensisijaisesti konsensukseen tarvittava pätevä tieto. Sen lisäksi säilytetään olemassa olevien instituutioiden oikeutus sekä sosialisatiion muodot, mallit ja kasvatusihanteet. Sosiaalisessa integraatiossa järjestetään ensisijaisesti ihmisten väliset suhteet legitiimillä tavalla. Sen lisäksi säilytetään kulttuuriset velvoitteet ja yksilöiden yhteenkuuluvuuden tunne. Sosialisatiossa ensisijaisesti turvataan yksilöille riittävä kompetenssi puhumiseen ja toimintaan. Lisäksi säilytetään kulttuuriset tulkintasaavutukset sekä normatiivisen toiminnan mielekkyys. (Habermas 1981b, 210 – 213; Rauschenbach 1999, 108; Huttunen 2003, 88.)

Taulukko 2: Uusintamisprosessien osat ja elämismaailman rakenteelliset komponentit (Habermas 1981b, 214; Habermas 1989, 142; Rauschenbach 1999, 107; Huttunen 2010)

Rakenteelliset komponentit	Kulttuuri	Yhteiskunta	Persoonallisuus
Uusintamisprosessin osa			
Kulttuurinen uusintaminen	Konsensusseen sopivat tulkintakaavat	Legitimaatio	Sosialisaation muodot/ Kasvatuksen tavoitteet
Sosiaalinen integraatio	Velvoitteet	Legitiimisti järjestetyt ihmissuhteet	Sosiaalinen yhteenkuuluvuus
Sosialisaatio	Tulkinta saavutukset	Normi-sidonnaisen toiminnan motivaatio	Kommunikaatiivinen kompetenssi ”henkilökohtainen identiteetti”

Taulukko 2 kuvaa tilannetta, miten elämismaailman komponentit uusinnetaan ihanneta-pauksessa. Elämismaailma on kuitenkin altis systeemin aiheuttamille häiriöille, koska rationalisoitumisprosessissa sosiaalinen ja systeeminen integraatio on erotettu toisistaan. Uusintamishäiriöt ilmenevät kulttuurisessa uusintamisessa merkityksen katoamisena, integraatiossa vierautena ja sosialisaatiossa psyykkisinä häiriöinä. Häiriöt näkyvät muis-sakin lohkoissa ja tätä tilannetta kuvataan seuraavassa taulukossa 3:

Taulukko 3: Elämismaailman rakenteelliset komponentit ja niiden häiritty uusintaminen (Habermas 1981b, 215; Habermas 1989, 143; Rauschenbach 109; Huttunen 2010)

	Kulttuuri	Yhteiskunta	Persoonallisuus
Kulttuurinen uusintaminen	Merkityksen katkeaminen	Legitimaation katoaminen	Sosialisaatio- ja kasvatusmallien kriisi
Sosiaalinen integraatio	Kollektiivinen identiteettikriisi	Anomia	Vieraantuminen
Sosialisaatio	Tradition katkeaminen	Motivaation katoaminen	Psykopatologiat

Modernisaatioprosessin ja elämismaailman rationalisoitumisen myötä sosiaalinen ja e-inormatiivinen integraatio erkaantuivat toisistaan. Tällä perusteella tapahtuu siis Habermasin jako elämismaailmaan ja systeemiin. Systeemissä toimintojen koordinointi ei perustu kielen kautta saavutettaviin yhteisymmärryksen prosesseihin, vaan sellaisiin eikielellisiin kommunikaatiovälineisiin kuin raha ja valta. Rahan ja vallan mediat muodostavat talouden ja hallinnon alasyteemit. (Huttunen 2003, 89; Huttunen 2010.)

Systeemi ei voi kuitenkaan toimia ilman jatkuvaa yhteyttä elämismaailmaan modernisakaan yhteiskunnassa. Talouden kiinnittää yhteiskuntaan yksityisomaisuus ja hallinnon se, että sen täytyy saada oikeutuksensa elämismaailman uusintamisprosessista. Hallinto ei saa tarvitsemansa legitimiisyyttä, kun elämismaailman uusintaminen tapahtuu häiritysti. Tällöin ihmiset kokevat sen vieraaksi ja merkityksettömäksi eivätkä ole motivoituneita toimimaan sen mukaisesti. (Habermas 1981b, 473; Habermas 1989, 154.)

Systeemin irrottautuminen elämismaailmasta ei sinänsä aiheuta elämismaailman uusintamishäiriöitä. Systeemin ja elämismaailman rinnakkaiselo voi modernisaatioprosessissa tapahtua ilman patologia vaikutuksia. Habermas toteaa, että kommunikaatioon sisäl-

tyvä rationaalinen potentiaali voi päästä vapautumaan elämismaailmassa vain jos systeemi irrottautuu elämismaailmasta. (Huttunen 2003, 91; Huttunen 2010.)

Patologisessa modernisaatiossa sosiaalisesta integraatiosta irronneet systeemiset mekanismit tunkeutuvat takaisin elämismaailmaan lomaannuttaen elämismaailman yksilöitä yhdistävän voiman. Tämä johtuu siitä, että modernissa systeemisessä integraatiossa toimintaa koordinoidaan rahan ja vallan medioiden kautta ei-normatiivisesti. Habermasin mukaan, kun tällaisilla ohjausmekanismeilla ohjataan elämismaailmaa, yhteiskunnasta uhkaa tulla todella arvoista vapaa. Tämä puolestaan aiheuttaa elämismaailmassa merkityksen katoamista, perinteen murtumista, normatiivisen toiminnan motivaationmenetystä, anomiaa, kasvatuksellisten tavoitteiden kriisiytymistä, vieraantumista jne. (Habermas 1981b, 545; Habermas 1989, 325; Huttunen 2003, 92.)

Systeemin kolonialisoiva vaikutus tarkoittaa Habermasin mukaan systeemin eikielellisten ohjausmekanismien tunkeutumista elämismaailman uusintamisprosesseihin ja kommunikaatio-normatiivisen sääntelyn korvautumista rahan ja vallan välineillä. (Habermas 1989; Huttunen 2010).

Elämismaailman kolonialisoituminen tarkoittaa käytännössä länsieurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa sitä, että elämismaailman normatiivisesti säännellyt alueet joutuvat kommunikaatioivisen rationaalisuuden sijasta taloudellisen ja hallinnollisen rationaalisuuden alaisuuteen. Talouden määrittelemät työläisen ja kuluttajan roolit sekä hallinnon määrittelemät asiakkaan ja kansalaisen roolit panevat ikään kuin viralta elämismaailman omaehtoisen uusintamisen yhteisymmärrykseen pyrkivän toiminnan avulla. Näin käy, kun elämismaailman ja systeemin vaihto tapahtuu systeemin ehdoilla. Jotta elämismaailma saavuttaisi autonomian, täytyy demokraattisen tahdonmuodostuksen ohjata sekä julkista että yksityistä sfääriä. (Huttunen 2003, 92; Huttunen 2010.)

Modernisaatio on johtanut tilanteeseen, jossa yhteiskunta muuttuu yhä monimutkaisemmaksi ja vaikeammin ymmärrettäväksi. Osa yhteiskunnallisesta toiminnasta on siirtynyt ihmisen elämismaailman horisontin ulkopuolelle. Elämismaailman horisontit ja yhteiskunnan järjestelmät eivät enää kohtaa ja systeemit ovat vaikutuksessa toistensa

kanssa rahan ja vallan mekanismien välityksellä. (Huttunen & Heikkinen 1999, 173–176.)

4.5 Yhteiskuntatieteellistä arkikeskustelua Thierschin konseptin valossa

4.5.1 Keskustelua arjen käsitteestä

Tietoinen puhe arjesta, keskustelu arjen käsitteestä, on aatehistoriallisesti suhteellisen nuorta. Arki oli olemassa, mutta sitä ei juurikaan tarkasteltu. Se nousi esiin vastavetona positivismille ja sen myötä muuttuivat historia, sosiaalhistoria ja elämämaailma merkityksellisiksi. (Thiersch 2005, 43 - 44.) Arkielämä nousi yhteiskuntatieteiden ja filosofian teoreettisen kiinnostuksen kohteeksi 1800-luvun jälkipuolella ja 1900-luvulla se on saanut paljon huomiota. (Heller 1986, Salmen 2004, 12 mukaan).

Arki käsitteenä on syntynyt ja kehittynyt modernin teollisuusyhteiskunnan synnyn yhteydessä (Lefebvre 1971; Salmi 1991, 94). Arjen suosio näyttää liittyvän suuriin yhteiskunnallisiin muutoksiin (Jokinen 2005,11). Arkielämän tutkiminen nousee myös Bech Jorgensenin mukaan haasteeksi sellaisina aikakausina, jolloin elämän yhteiskunnalliset edellytykset muuttuvat niin laajasti, että myös itsestään selvät normit, arvot, tavat ja traditiot ovat muutoksessa (Bech Jorgensen 1988; Jokinen 2005). Jokinen (2003) on ennustanut, että arkielämän käsite on nousemassa jälleen sosiaalitieteiden ja humanististen tieteiden avainkäsitteeksi.

Modernisaation ja teollistumisen myötä tapahtui myös joukko erilaisia erkaantumisia, esimerkiksi tuotanto ja kulutus, työ ja vapaa-aika, yksityisyys ja julkisuus erkanivat toisistaan. Arjen käsitteellistämisen yritykset liittyvät usein juuri tällaisiin vastakainasetteluihin: arki – ei-arki, arkielämä – työelämä, arki ajattelu – kriittinen reflektio. Jokinen (2003, 6) huomauttaa, että tällainen sfääri-ajattelu saattaa kuitenkin johtaa arjen paikantamiseen jonnekin, sen normatisoimiseen ja pienentämiseen. Koti nähdään itseoi-keutettuna arjen paikkana heteroseksuaalisella ydinperheellä ja kaikki todella suuret ja tärkeät asiat tapahtuvat jossain muualla kuin arjessa. Salmi (1991, 26) näkee tällaisessa

vastakkainasettelussa ongelmana sen, että se eristää arjen omaksi autonomiseksi elämäalueekseen.

Kiinnostusta arjen tutkimiseen voidaan selittää Salmen (2004) mukaan sillä, että arkielämä voidaan ymmärtää kriittisenä käsitteenä. Se on nähty käsitteenä, joka pyrkii yllittämään elämän sirpaloitumisen ja institutionalisoitumisen, ja se voidaan nähdä myös eri instituutioiden ja ihmisten konkreettisen päivittäisen elämän välisen etäisyyden kritiikkinä. Nämä näkökohdat tuntuvat entisestään korostuvan 2000-luvulla. (Salmi 2004, 12, vrt. Thiersch 1986; Thiersch 2005; Grunwald ja Thiersch 2009; Habermas 1989.)

Arjen analyysi on Hellerille toiminnan analysointia. Arki on tärkeä arvojen horisontti, sillä juuri arjessa muokkautuvat tavat, joilla ihmiset elävät yhdessä. Heller puhuu ”dok-sasta”: Arkinen tietäminen on doksan laji, jotain tiedetään, koska se on yleisesti tiedettyä, eikä siksi, että se pystytään erityisesti osoittamaan. (Julkunen 1979, 147; Salmi 1991, 243 - 245; Jokinen 2003, 6; Jokinen 2005, 27). Bourdieu määrittelee doksan tilanteeksi, jossa sosiaalisen maailman järjestys on annettu toimijoille totunnaistuneina käyttäytymistäipumuksina ja niihin liittyvinä uskomuksina vailla vaihtoehtoa. Doksa on pätevää, koska kysymyksiä vaihtoehdoista ei edes aseteta. Doksan olemassaolo paljastuu vasta, kun joissain tilanteissa esiintyy kriittisiä tulkintoja. (Bourdieu 1977, 160 - 170.)

Thiersch jäsentää arkea toisaalta laajana kehyskäsitteenä ja toisaalta pragmaattisena toiminnan tapana. (Ks. Thiersch 1986; Thiersch 2005; Grunwald ja Thiersch 2009.) Tämän jäsennyksen avulla voidaan karkeasti jakaa myös yleistä yhteiskuntatieteellistä arkikeskustelua. Arjen ymmärtämisessä laajana käsitteenä korostuu yhteiskunnallisten rakenteiden ja yksilön välinen suhde. Kun arkea ymmärretään konkreettisenä toimintana korostuvat usein arjen rutiinit ja niiden merkitys yksilön elämässä.

4.5.2 Arki toiminnan laajana kehyksenä

Arkielämän käsitteellistäminen tarkoittaa arkielämää tuottavan prosessin hahmottamista. Vaikka lähdetään liikkeelle ihmisten elämästä ja heidän kokemuksistaan, ei ole kuitenkaan tarkoitus jäädä kiinni näihin kokemuksiin. Oleellista on tutkia, sitä, miten yh-

teiskunnan luomat arkielämän ehdot muuttuvat eleyksi arkielämäksi ja miten ihmisten tavat käsitellä noita arkielämän ehtoja luovat uusia ehtoja arjelle. Toisin sanoen arkielämä tulee ymmärtää prosesseina, joissa ihmiset muokkaavat arkielämän ehtoja eleyksi elämäksi. Keskeistä on vuorovaikutus jokapäiväisten toimintakäytäntöjen ja yhteiskunnallisten rakenteiden välillä. (Salmi 2004, 23.)

Salmi (2004) viittaa seuraavaan Dahlstömin arkielämän määrittelyyn ja näkee siinä ongelmana sen hierarkkisuuden, staattisuuden ja tavan esittää tavallisten ihmisten arkielämä ja keskus toisilleen vastakkaisina.:

Arkielämä on tavallisten ihmisten ulottuvilla ja saavutettavissa oleva välitön maailma. Sen vastakohtana on ei-arki, jonka muodostaa keskus poliittisine, taloudellisine ja kulttuurisine instituutioineen. Arkielämä kattaa ihmisen toiminnan kokonaisuuden. Arkielämällä on toistuva ja syklinen luonne, joka liittyy inhimillisen elämän olemassaolon ehtoihin, ja arkielämän toiminnallinen ydin on ihmisen uusintamisessa. (Dahlsröm 1987, 98.)

Tärkeänä arkielämän tutkimisessa on se, miten yhteiskunnalliset rakenteet ja instituutiot muokkaavat arkielämää, mutta myös sen, miten ihmisten toiminta uusintaa tai muokkaa arjen rakenteita. Oleellista on lähteminen ihmisten elämästä ja kokemuksista. (Salmi 2004, 15- 23.) Salmen kaipaama vuorovaikutus ja toiminta sekä ihmisten kokemuksista lähteminen lähestyy thierschiläisen arkilähtöisen sosiaalipedagogiikan perusajatusta arjen ymmärtämisestä historiallis-yhteiskunnallisessa kontekstissään, kuten myös arjessa tapahtuvan toiminnan yhteiskunta-kriittisestä ja emansipatorisesta luonteesta. (Vrt. Thiersch 2005.)

Arki on ovi yhteiskunnalliseen muutokseen ja toiminnan välttämättömyyksiin ja mahdollisuuksiin. Arki ei ole vapaata, mutta se ei ole täysin säädeltyäkään. Arjen logiikkaan kuuluu vieraan kesyttäminen kotoisaksi. Kesyttäminen ei onnistu aina, eikä ole ikinä aukotonta. Siksi arjen tarkastelu avaa oven sekä hyvinvointivaltion ja muiden instituutioiden rakenteisiin että inhimillisen toiminnan mahdollisuuksiin ja edellytyksiin. (Jokinen 2005, 12.)

4.5.3 Arki rutiinien maailmana

Arkea kuvataan usein toistojen, rutiinien ja jokapäiväisten käytäntöjen maailmana. Arki kaavoittuu rutiineiksi ja arjen askareilta katoaa elämyksellinen, koettu arvo (Tedre 2000, 529, ks. myös Määttänen 1994). Toiminnan itsestään selvänä pitäminen on ominaista rutiininomaiselle toiminnalle (Giddens 1989). Agnes Hellerille arki on perustava ja jaettu elämäkokemus, jonka väistämättömät rakenteet ovat rutiini, pragmatismi ja reflektion puuttuminen (Julkunen 1979; Jokinen 2003, 6).

Rituaalit ja rutiinit ovat tehtäviä, jotka normalisoivat kodin. Ne huomataan, jos niitä ei tehdä tai ne tehdään väärin. Fyysisestä ympäristöstä huolehtimisen yksi tehtävä on tuottaa koti ja siihen sisältyen kodin jäsenet julkisesti hyväksyttävänä. (Tedre 1999, 172). Arki ei kuitenkaan itsessään ole jotain, vaan se pitää tehdä (Laakso 2009, 138). Kun puhutaan rutiineista, ihmiset osaavat harvoin perustella, tai eivät tunne tarvetta perustella vakiintuneita sopimuksenvaraisia käytäntöjään (Giddens 1984).

Luonteva, rutiinin omainen käytös johtuu, Bergerin ja Luckmanin sanoin, siitä, että ”tunnen itseni paremmin kuin toisen, koska oma subjektiviteettini on ulottuvillani tavalla, jolla toisen subjektiviteetti ei voi koskaan olla. En voi koskaan hahmottaa toisen menneisyyttä niin täydellisesti kuin omaani”. Itsen parempi tuntemus vaatii kuitenkin itsetarkkailua, koska omasta itsestäkään ei olla välittömästi tietoisia. Tiedostaakseen oman itsensä, täytyy pysähtyä, irrottautua spontaanista kokemuksen virrasta ja kohdistaa tietoinen huomio omaan itseen. Tämän voi laukaista toisen itseen kohdistama asennoituminen, eli sitä voidaan pitää peilireaktiona toisen käyttäytymiseen. (Berger & Luckman 1994, 40.)

Arkielämä on ei-tietoisien toiminnan aluetta, jossa ihminen hoitaa rutiininomaisesti erilaisia ihmisenä olemiseen liittyviä toimintoja (Salmi 1991, 102). Jokapäiväistä elämää hallitsevat pragmaattiset motiivit ja siksi reseptitiedolla eli käytännöllisissä rutiinisuorituksissa tarvittavalla tiedolla on keskeinen asema sosiaalisessa tietovarannossa. Samalla lailla on olemassa reseptitietoa myös ihmisten vuorovaikutuksesta. Arkitiedon pätevyys on itsestään selvää toistaiseksi, siihen asti, kunnes esiin nousee ongelma, joka ei ratkea sen avulla. Jokapäiväistä elämää koskeva tieto jäsentyy relevanssirakenteiden mukaises-

ti. Myös tieto toisen ihmisen relevanssirakenteista on tärkeä osa jokapäiväistä elämämaailmaa koskevaa tietovarantoa. (Berger & Luckman 1994, 52 - 56.)

Giddens (1991) puhuu ontologisesta turvallisuudesta, jolla hän tarkoittaa luottamusta oman identiteetin jatkuvuuteen, muihin ihmisiin ja yhteiskunnan toimintojen jonkinasteiseen pysyvyyteen. Luottamus on enemmän emotionaalista kuin tiedollista. ”Olen olemassa tässä maailmassa suhteellisen varmasti”. Jokisen mukaan arkielämän tutkimuksen kannalta ontologisen turvallisuuden tärkeä kohta on se, että ontologisen turvallisuuden edellytys, perusluottamus elämään, syntyy arjen rutiineissa ja niiden haltuun ottamisessa. Tullakseen toimivaksi subjektiksi ihmisen täytyy tavoitella jotain, mitä voi nimittää ontologiseksi turvallisuudeksi. (Giddens 1991; Jokinen 2005, 120.)

Arkisubjekti syntyy perinteisiä asioita toistaen. Näin syntyvät arkiset juuret, toteaa Jokinen (2003). Kiinnitymme arjessa maailmaan luontaisesti ja arjen asennotkaan eivät välttämättä ole tietoisia. Ruumiimme mukautuu arkeen ja sen poljentoon puolihuolimattomasti mutta tiukasti. (Jokinen 2003, 11.) Rutiinit opitaan tekemällä ja vähitellen tekeminen alkaa ylläpitää säännöstöä. Ihminen ei yleensä ole tietoinen tästä säännöstöstä ellei joku kiinnitä hänen huomiotaan siihen. Rutiininomaisesta käyttäytymisestä syntyy pysyviä ruumiineleitä ja niistä tulee sisäistettyä ruumiin muistia, joka hitsautuu osaksi arkista minuutta. (Ilmonen 1998, 96.)

Tämä selittää sen, miksi muutokset tavallisessa arjessa voivat olla todella vaikeita. Jokinen kertoo valaisevan esimerkin Märta Tikkasen ”Vuosisadan rakkaustarinan” avulla. Siinä kerrotaan klassisesta perheväkivaltatapauksesta, jossa nainen ei lähde kotoa, vaikka mies yhä uudelleen pahoinpitelee häntä. Runoissa nainen vannoo, että jos tämä juomakausi ei ole viimeinen hän lähtee, samoin, jos ilkeydet kohdistuvat lapsiin tai jos mies vielä alkaa valehdella, käy käsiksi vaimoon tai, kun lapset eivät enää jaksaa. Ja kaikki tämä tapahtui, eikä runojen nainen kuitenkaan lähtenyt. Vaimo ei saa lähdeyksi, sillä arkiruumin ei tottele järkeä. (Jokinen 2003, 11; ks. myös Husso 2003.) Thiersch puhuu tukahduttavista, rutiininomaisista ajattelu- ja toimintamalleista, jotka tulisi paljastaa, kyseenalaistaa ja hajottaa, muuten auttaminen on mahdotonta. Näitä tukahduttavia, rutiininomaisia ajattelu- ja toimintamalleja on myös runojen naisella. (Vrt. Grunwald & Thiersch 2009, 138.)

Menneisyys on läsnä erilaisina kerrostumina ihmisessä. Joitain maailmaan kiinnittymisen tai maailmassa olon tapoja on vahvistettu niin usein, että ne ovat saaneet ensisijaisen merkityksen (Reuter 1997, 158). Arkeen kerrostunut perinne on Jokisen (2005) mukaan kaksin verroin napakkaa, sillä arki on jo sinänsä toimintojen kerrostumista. Ruumis mukautuu arjen poljentoon puolihuolimattomasti, mutta tiukasti. Arkisubjekti syntyy toistaen ja useimmiten vain hiukan muunnellen ”perinneasentoja”. (Jokinen 2005, 30.)

4.5.4 Arkea lähellä olevia käsitteitä

Elämänhallinta

Böhnisch (1993) kytkee elämänhallinnan logiikan thierschiläiseen arkikonseptiin. Hän määrittää elämänhallintaa kolmella eri tasolla ja vastaavasti sosiaalipedagogista toimintaa, kasvatuksellista apua elämänhallintaan näillä tasoilla seuraavasti:

Toimintatasolla elämänhallinta tarkoittaa elämästä selviytymistä, elämänhallintaan liittyvää arjen normalisoinnin henkilökohtaista strategiaa ja toimintakyvyn etsimistä, kun kohdataan vaikeuksia ja hankalia tilanteita arjessa. Sosiaalipedagoginen kasvatuksellinen toiminta on mukana arjen normalisoinnissa ja verkostoitumisessa.

Sosialisaation tasolla elämänhallinnalla tarkoitetaan siirtymien ja ristiriitojen hallintaa ikätyypillisessä sosialisatioprosessissa. Sosiaalipedagoginen toiminta muodostaa sosialisatiopohjaisen auttamiskonseptin myös arkisen toiminnan yläpuolella. Toiminta on elämänhallinnan tukemista siirtymävaihe- ja integraatio-ongelmissa.

Elämäntilanteen tasolla elämänhallinnalla ymmärretään henkilökohtaista kehitystä omien mahdollisuuksien mukaan tietyissä yhteiskunnallisissa oloissa. Kasvatuksellinen apu pohjautuu elämänkerrasta avautuviin mahdollisuuksiin ja riskeihin, mutta myös muihin mahdollisiin vaihtoehtoihin. (Böhnisch 1993, 93 - 94.)

Subjektiviteetti ja elämäntapa

Arjessa törmäävät ahdistavat ja vieraannuttavat rutiinit ja toisaalta inhimillinen toive noudattaa omalta tuntuva elämän rytmiä. Oma tulee näkyviin arjessa. Sitä voi tutkia juuri arkisesta lähtien ja se muodostaa näkökulman myös kriittiselle yhteiskuntateorialle. Arkielämä muodostaa sen suhteiden summan, joka tekee jostakin inhimillistä ja juuri arjessa inhimillinen saa muotonsa ja rakenteensa. Arkea analysoimalla voi ymmärtää paitsi arkea, myös yhteiskunnan rakenteita. Lefebre (1991) on onnistunut muotoilemaan kysymysjoukon, jota nykyään kutsutaan subjektiviteetiksi. (Lefebre 1991, 97; Jokinen 2005, 22).

Suomalaisista tutkijoista Roos määrittelee elämäntapaa subjektiviteetin käsitteen kautta. Tällä hän tarkoittaa ihmisen arvomaailmaa, arviota omasta elämästään, tärkeitä elämäntapa-alueitaan jne. Elämäntavalla Roos tarkoittaa ihmisen subjektiviteetin kautta jäsentynyttä elämäntapa-alueiden, elinolosuhteiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktioiden kokonaisuutta. (Roos, 1988.)

Elämänpolitiikka

Elämänpolitiikka on käsite, jossa kohtaavat elämisen taidot ja ehdot. Se yhdistää arkielämän ja yhteiskunnalliset rakenteet. Hoikkala ja Roos ja (2000) näkevät elämänpolitiikan käsitteen sillaksi kokonaiskäsitteistä yksittäisten ihmisten sosiaalisiin maailmiin. Elämänpolitiikka on heidän mukaansa yksinkertaisimmillaan sitä, että yksilö pohtii elämänsä arkensa tasolla. Myös niiden on valittava, jotka eivät pysty, halua tai tahdo valita. Yksilön elämässä on lukematon määrä vaihtoehtoja, valinnanmahdollisuuksien ja elämässä tehtyjen virheiden harkinta ja korjauskeinojen pohdinta ovat välttämättömyyksiä kuin koskaan. (vrt. Grunwald & Thiersch 2009.) Giddens (1991) käyttää tästä käsitteestä toiset mahdollisuudet. Elämänpolitiikka merkitsee politiikkaa, joka koskee minuutta, identiteettiä, itsereflektiota, elämäntapa-alueita, hyvinvointia ja elämäntapaa. (Hoikkala & Roos 2000, 15- 22.) Giddens määrittelee elämänpolitiikan elämää koskevien päätösten politiikaksi (Giddens 1991, 215).

Ihmisten arkiset päätökset eivät kuitenkaan ole elämänpolitiikkaa, kyse on enemmän elämönhallinnasta ja toisaalta tavanomainen politiikka ei myöskään ole elämänpolitiikkaa. Roosin ja Hoikkalan mukaan elämänpolitiikka sijaitsee yksilön itsehallinnan ja valtiollisen politiikan välisellä harmaalla alueella. (Vrt. Thiersch 2005). Elämänpolitiikka koostuu yhteisistä päätöksistä, jotka kohdistuvat yhteiskuntaryhmiin ja yhteiskuntaan. Näillä päätöksillä on vaikutusta ihmisten elämäntapaan, mahdollisuuksiin, vaihtoehtoihin, ihmissuhteisiin, itsensä toteuttamiseen, kurjuuteen ja hyvinvointiin. Elämä ei ole elämänpolitiikkaa, mutta elämän muokkaaminen eri tavoin on elämänpolitiikkaa.

Tiettyyn sosiaaliseen yhteisöön ankkuroituna elämä muodostuu elämänpolitiikan kohteeksi. Elämänpolitiikan tärkein kohde on yhteisöllisessä ulottuvuudessa, liikutaan yksilön ja yhteiskunnan sekä yksilön ja valtion välisellä alueella. Yhteiskuntapolitiikan ja elämänpolitiikan erona nähdään se, että elämänpolitiikkaa voi tarkastella myös alhaalta-päin, jolloin näkökenttään saadaan ihmisten arjen tosiasiat. (Hoikkala & Roos 2000, 22-25.)

Sosiaalinen todellisuus

Berger ja Luckman keskittyvät jokapäiväisen sosiaalisen todellisuuden, jokapäiväisen elämisa maailman ymmärtämiseen. Lähtökohta Bergerillä ja Luckmanilla on se, että kaikki, minkä ihminen ajattelee arkielämässä olevan tietoa, on käytännössä kielen avulla luotua sosiaalista konstruktia. Lukuisten todellisuuksien joukosta erottuu yksi, joka esittäytyy todellisuutena *par excellence*. Se on jokapäiväisen elämän eli arkielämän todellisuus. Etuoikeutetun asemansa perusteella se ansaitsee perustodellisuuden nimityksen. Jokapäiväisen elämän todellisuus esittäytyy intersubjektiiivisena maailmana, joka jaetaan toisten yksilöiden kanssa. Myös arkiymmärryksen mukainen tieto on tietoa, joka jaetaan ja jota käytetään toisten kanssa, kun hoidetaan normaaleja, selviöinä pidettyjä, jokapäiväisiä rutiineja. Itsestään selvän arkitodellisuuden kyseenalaistaminen vaatii ponnisteluja, koska omassa arkitodellisuudessa toimiminen on luontevaa. (Berger & Luckman 1994, 29 - 35.)

Sosiaalista todellisuutta rakennetaan kielenkäytöllä. Yhtä tärkeää kuin kysyä, mistä puhutaan, on kysyä, mistä vaietaan. Vaietetut asiat näyttäytyvät luonnollisina itsestäänsel-

vyyksinä ja sellaisena niihin on miltei mahdoton puuttua. (Tedre 1999, 176.) Kuulluksi tuleminen – vaientaminen ja rajojen vahtiminen ovat Jokisen mukaan arjen sosiaalisuuden tärkeitä ulottuvuuksia. Kun kodintuntoisuuden rajat vuotavat, rutiinit eivät jostain syystä kannan tai kukaan ei tiedä, mitä pitäisi toistaa, kuka tulee hätiin. (Jokinen 2003, 14.)

Kieli yhdistää jokapäiväisen elämän todellisuuden eri alueet ja nivoo ne yhteen mielekkääksi kokonaisuudeksi. Thiersch (2005) toi esiin dimensiot: tila-, aika- ja sosiaalisuus ja korosti niiden yhteydessä myös tematisoidun aikaperspektiivin käyttöä. Arjen konseptissa se tarkoittaa ”ansioluetteloa” tai ”elämäkertaa”. Siinä kehitysasteet ja elämänvaiheet kaikessa arkisuudessaan sivuavat toisiaan ja erilaisia elämän- tai identiteettiongelmia voidaan käsitellä vaiheiden kautta. (Thiersch 2005, 50 - 51.)

Kielen kyvyllä ylittää ”tässä ja nyt”-kokemukset on tila-, aika- ja sosiaalinen dimensio myös Bergerin ja Luckmanin (1994) mukaan. Sen avulla voidaan ylittää oman ja toisen toiminta-alueen erottava kuilu ja tahdistaa oma elämänhistoriallinen aikajatkumo toisen aikajatkumoon ja keskustella hänen kanssaan asioista ja henkilöistä, jotka eivät ole fyysisesti läsnä. Kielen avulla voidaan ylittää jokapäiväisen elämän kokonaisuus ja sen avulla voidaan luoda arkikokemuksen näkökulmasta hyvin abstrakteja symboleja. Kieli kykenee myös palauttamaan nämä symbolit mieleen, eli esittämään ne jokapäiväisen elämän objektiivisesti todellisina elementteinä. Symbolisesta kielestä tulee elämismailman arkiymmärryksen eräs olennainen rakenneosana. Kieli rakentaa edelleen merkityskenttiä ja nämä merkityskentät määräävät, mitkä asiat säilyvät ja mitkä asiat unohtuvat yksilön ja yhteisön kokemustodellisuudessa. Tästä puolestaan syntyy yhteisöllinen tai yhteiskunnallinen tietovaranto. (Berger & Luckman 1994, 50 - 52.)

Yhteiskunnallinen tietovaranto välittyy sukupolvelta toiselle ja yksilö voi ammentaa tätä tietoa jokapäiväisessä elämässään. Arkisessa elämismailmassa tiedän, että toiset tietävät ainakin osan siitä, mitä itse tiedän ja he puolestaan tietävät minun olevan tietoisia tästä. Berger ja Luckman puhuvat yhteisestä ankkuroitumisesta yhteiskunnalliseen tietovarantoon. (Berger ja Luckman 1994, 52.) Habermas puhuu tässä yhteydessä kulttuurisesta traditiosta, joka syntyy ihmisten välisestä jaetusta elämismailmasta. Tämä on yhteisöllisen toiminnan taustalla pyrittäessä yhteisymmärrykseen jostakin asiasta maa-

ilmassa. (Habermas, 1981a.) Myös näennäisesti uudet tilanteet syntyvät elämismaailmasta, joka on rakentunut tästä kulttuurisesta tietovarannosta. Elämismaailma on toimijan yhteisymmärrykseen suuntautuneen toiminnan resurssi ja se näyttää ymmärtämisen prosessin horisonttia muodostavalta kontekstilta. Kommunikatiivisessa arkikäytännössä ei siis näin ollen ole olemassa varsinaisesti tuntemattomia tilanteita. (Habermas 1994, 83 - 85.)

Elämismaailma on aina myös historiallinen maailma, ei vain olemassa oleva, vaan myös luotu ja muovattu. Omaksuessaan maailmaansa yksilö ottaa vastaan sosiaalisen todellisuuden historioineen ja varmuuksineen. Koska yksilö voi havaita maailmaansa ainoastaan yhden ainutkertaisen perspektiivin kautta, sekoittuvat tulkintamallissa sosiaalisuus ja yksilö. Samaan aikaan rakenteiden yleisyys eroaa elämismaailman erityisyydestä. (Hamburger 2003, 139.)

5 LASTENSUOJELUN PERHETYÖ

Oleellista oman tutkimukseni kannalta on löytää ymmärrys siitä, mitä arki ja elämismaailma lastensuojelun perhetyössä tarkoittavat ja mitä arkilähtöisyys voi tuoda suomalaiseen lastensuojelun perhetyöhön. Siksi lastensuojelun perhetyön ymmärtäminen yhteiskunnallisessa ja historiallisessa kontekstissaan muodostaa keskeisen ja tärkeän osan tutkimusta. Esittelen tässä luvussa lyhyesti perhetyön historiallista taustaa ja jäsenän ja käsitteellistän perhetyön moninaisuutta. Perhetyö on lastensuojelutyötä jonka perustana on lastensuojelulaki. Työn lähtökohtana ja käynnistäjänä on huoli lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta.

5.1 Perhetyön historiaa Suomessa

Hermeneuttisen lähestymistavan mukaisesti tarkastelen perhetyötä myös historian kautta. Vaikka nykypäivän perhetyön voidaan yhä sanoa etsivän paikkaansa yhteiskunnan palvelujärjestelmässä, sen historiallinen juoni ulottuu kauas ja perhetyön voidaan katsoa rakentuneen erilaisten historiallisten vaiheiden kautta. Perheiden tuen tarve on vaihdel-

lut ja perheen tukemisessa voidaan nähdä erilaisia painotuksia historian eri vaiheissa. Varsinaista perhetyön teoriaa ei kuitenkaan ole löydettävissä.

Perhetyön historiaa ei voi kuvata täysin yhtenäisenä kertomuksena, koska se koostuu hyvin erilaisista tapahtumista ja prosesseista: yhteiskunnallisista murrosvaiheista, hyvinvointivaltion rakenteellisista muutoksista, perherakenteiden ja perheen merkityksen vaihtelusta ja erilaisista ammatillisista pyrkimyksistä. Enemmän kuin tietyn kentän tai toiminnan kattavana käsitteenä, perhetyötä voidaan pitää heuristisena ideana, jonka avulla voidaan lähestyä monentasoisia perheiden ja ammattilaisten suhteisiin liittyviä prosesseja. (Nätkin & Vuori 2007, 16 - 17.)

Perhetyön ensimmäisiä ituja voi nähdä jo 1763 annetussa hospitaali- ja lastenkotiasetuksessa, joka antoi määräyksiä turvattomien lasten hoidosta. Laki painotti kotona tapahtuvan hoidon tukemista, mutta oli kuitenkin pääasiassa taloudellista avustamista. Köyhien ja turvattomien lasten hoidossa kasvatukseen ja sosiaalistamiseen liittyvät kysymykset alkoivat kuitenkin saada yhä enemmän jalansijaa. Vuonna 1763 annettua asetusta voidaan pitää myös ensimmäisenä lastensuojelulakina. (Ks. Pulma 1987, 18 - 23.)

Vanhempainkasvatus on kuulunut 1700-luvulta alkaen suomalaiseen lastensuojeluun. Siihen on eri aikoina liittynyt erilaisia ideologisia painotuksia ja sitä on kirjallisuudessa kuvattu erilaisin termein. Se on kuitenkin johdonmukaisesti nähty sosiaalisen ennaltaehkäisyn välineeksi, usein muita toimintamuotoja edeltäväksi työksi, jonka avulla ehkäistään lastensuojelullisten ongelmien pahenemista ja huostaanoton tarvetta. (Hämäläinen 1992, 233.)

1840-luvulla huoli perheestä lisääntyi. Sivistyneistön johdolla käytiin keskustelua perheen yhteiskunnallisesta merkityksestä ja perheihanteista läpi 1800-luvun. Tämän vuoksi 1800-lukua on kutsuttu jopa perheen vuosisadaksi (Ks. Hämäläinen 2007, 20 - 21.) Naisten tekemän sosiaalisen työn läpimurto tapahtui 1840-luvulla. Rouvasväenyhdistyksiä perustettiin ympäri Suomea ja alkuvaiheessa pyrittiin laajamittaiseen hyväntekeväisyyteen, myös erityisesti tytöille suunnattuja kouluja perustettiin. Usein avustaminen tapahtui kotikäyntien yhteydessä, sillä todellinen taistelu moraalista rappiota vastaan käytiin kodeissa. (Pulma 1987, 37 - 38.)

Lastensuojelu ennen lastensuojelua kirjoittaa Hämäläinen (2007) ja tarkoittaa sillä aikaa Suomessa n. 1850-luvulle asti, jolloin oli nähtävissä julkisia ja yksityisiä pyrkimyksiä turvattomien lasten auttamiseksi ennen kuin lastensuojelu varsinaisesti aatteena syntyi. Periaatteelliset kysymykset yksityisen hyväntekeväisyyden ja julkisen vallan, samoin kuin perhehoidon ja laitoshoidon suhteesta nousivat esiin jo 1700-luvun lopussa. (Ks. Hämäläinen 2007, 16 – 26.) Kirkollista vaivaishoitoa ja erilaista hyväntekeväisyystyötä voidaan pitää ensimmäisinä konkreettisina perhetyön toteutusmuotoina (Pulma 1987, 39).

Vuoden 1898 holhouslaki (1898/34A) otti kantaa vanhempien kasvatusoikeuksiin ja lapsen erottamiseen vanhemmistaan. Lastensuojelun yhteiskunnallisen tehtävän määrittelyssä nojattiin perheen kasvatusoikeuden ja -vastuun ensisijaisuuteen. Lastensuojelun yhteiskunnallista tehtävää määriteltäessä täytyi määrittää myös valtion tehtävä yhteiskuntaelämän kokonaisuudessa. Samalla kun lastensuojelun yhteiskunnallista tehtävää hahmotettiin, jouduttiin jäsentämään eri tahojen, valtion, kuntien, kirkon ja järjestöjen tehtäviä lastensuojelussa. Valtion rooli nähtiin subsidiaariseksi, yksityistä ja kunnallista toimintaa lainsäädännöllisesti ja taloudellisesti tukevaksi. Kysymyksessä julkisen vallan oikeudesta puuttua lapsen edun nimissä vanhempien kasvatusoikeuteen konkretisoitui tarve kehittää julkisen ja yksityisen elämänpiirin suhdetta sääntelevää lainsäädäntöä nimenomaan lastensuojelutarkoituksessa. (Hämäläinen 2007, 97 - 99.)

Suomalaiseen lastensuojeluun virisi 1800-luvun lopulta alkaen saksalaisia vaikutteita. Hermeneuttisesti tulkiten suomalaiseen lastensuojeluun voidaan katsoa liittyneen samoja ”henkisiä energioita” kuin saksalaiseen nuortenhuoltoon (1996). Suomalaisessakin lasten- ja nuortenhuollossa voidaan nähdä työväenliikkeen, kristillis-siveellisten motiivien, naisliikkeen ja sosiaalipoliittisen ajattelutavan juonteet. Oleellista kuitenkin on, että Nohlin mainitsemaa ”viidettä henkistä energiaa”, sosiaalipedagogista liikettä ei suomalaisessa lastensuojelussa ollut mukana. (Hämäläinen 1996, 322.)

Sosiaalipoliittinen keskustelu alkoi Suomessa 1870-luvulla. Teollistumiseen, kaupungistumiseen ja työväestön laajenemiseen nähtiin liittyvän yhteiskuntakehitystä uhkaavia tekijöitä, joiden ennaltaehkäisyyn tarvittiin sosiaalipoliittisia uudistuksia. Käynnistyi

mm. keskustelu työväensuojelusta ja sosiaalivakuutuksesta. Sosiaalipoliittisen ajattelun toisena kulmakivenä oli auttaminen oma-apuun. Ihmisen muuttaminen ja muuttuminen alettiin nähdä mahdollisena ja kasvatuskysymyksiä alettiin arvostaa. (Pulma 1987, 64.)

1900-luvun alussa sivistyneistön naiset opettivat työläisperheille kotien hygieniaan liittyviä taitoja. Ollilan (1993) mukaan Marttaliiton toiminnassa näkyivät selvästi perheyön kansalliset tavoitteet, äitikeskeisyys, siisti ja puhdas koti, jotka toivat silloisen perheideaalin näkyviin. Myös Markkolan mukaan tuolloin alettiin kiinnittää huomiota kotitalouden ja kodinhoidon erityiseen yhteiskunnalliseen merkitykseen ja työläiskodin äitejä ohjattiin siisteyteen ja säästäväisyyteen. (Markkola 1994, 170 - 173). Suojelukasvatus määriteltiin siveellisessä suhteessa laiminlyödyille, ruumiillisesti huonohoitoisille ja pahoinpidellyille sekä pahantapaisille lapsille yhteiskunnan puolesta annettavaksi erityiseksi suojelukseksi ja kasvatukseksi. (Pulma 1987, 107).

Ydinperheideaali vahvistui edelleen 1920 - 30-luvuilla koko kansalle tarjotuksi elämäntavan malliksi. Silloin korostettiin biologista vanhemmuutta, naisen roolia äitinä ja perheenemäntänä ja isän roolia perheen elättäjänä ja auktoriteettina. (Nätkin 2003.) Vuoden 1922 köyhäinhoitolain mukaan kuntien tuli painottaa kotiin annettavaa avustusta nimenomaan lastenhuollon järjestämisessä. Kotiavustuksilla piti estää vakavamman hoidon tarpeen syntyminen ja lasten joutuminen kalliimpiin hoitomuotoihin. (Pulma 1987, 162.) Suomeen syntyi 1920-luvulla erityisesti lastenkotityöhön erikoistunut sosiaalikasvattajien ammattikunta. Se ei kuitenkaan merkinnyt sosiaalipedagogisen tiedon ja tutkimuksen perinteen muodostumista Suomeen, vaikka nimike viittaakin sosiaalipedagogiikkaan. (Hämäläinen 1996, 322.)

Vuoden 1936 lastensuojelulaissa on luku lasten kotikasvatuksen tukemisesta. Kotikasvatuksen tukemisen muotoina on mainittu neuvonta ja kotikasvatusta tukevat ja täydentävät laitokset. Hämäläinen (2007) viittaa J.H. Tunkelon lastensuojelulain vaikutuksia arvioivaan kirjoitukseen, jossa kiinnitetään huomio siihen, että jotkut lapset joutuvat varttumaan erittäin haavoittavissa oloissa. Tunkelo on todennut, että huostaanottoasiakirjoissa esiintyneiden kuvausten perusteella vuoden 1936 lain sanamuoto, että kodissa lasta ”uhkaa muu vaara hengen, terveyden tai siveyden puolesta”, on oikeaan osunut, koska asiakirjoissa tulee esiin ”aivan hämmästyttävää raakuutta, eläimellisyyttä

muistuttavaa viettielämää, häikäilemätöntä epärehellisyyttä tai keinottelua, riitaisuutta, uskottomuutta – inhottavuuteen asti”. Tunkelo on päätenyt korostamaan sitä, että ”tarvitaan kotien kasvatusneuvontaa, vieläpä niin tehokasta ja syvälle tunkeutuvaa, että siten saavutettaisiin erityisesti sellaiset kodit ja perheet, jotka eivät yleensä valistustilaisuuksiin tule”. Niiden luo on mentävä – ainakin lasten pelastamiseksi.” (Tunkelo 1938, Hämäläisen 2007, 277 mukaan).

Vuonna 1939 käynnistyivät myös ensimmäiset Mannerheimin lastensuojeluliiton järjestämät kodinhoitajatyön kurssit. Jo vuonna 1931 oli ollut kodinhoitajatoiminnan kokeiluja joissain kunnissa. (Pulma 1987, 241.) Kodinhoidon tarkoituksena oli tarjota varattomien, monilapsisten perheiden äideille työvoima-apua ja valistusta kodin- ja lastenhoitossa (Reijonen 2005, 8). Toisen maailmansodan jälkeen alettiin lastensuojelun piirissä enenevästi puhua lastenhenkisen hyvinvoinnin edistämisestä (Hämäläinen 1992, 177).

Saurama kuvaa lastensuojelutyön lähihistoriaa 1950-luvulta 1970-luvun lopulle. Tuona ajanjaksona hyvinvointivaltion palvelut laajenivat. Lastensuojelu muuttui avohuoltoa ja ennaltaehkäisyä painottavaksi, laitoshoidon väheni, ja lapsi tahtovana subjektina alkoi muuttua pikkuhiljaa näkyväksi. (Saurama 2002, 28.) 1950-luvulla case-work-ideologia tuli Suomeen, mutta kunnallisessa ja lakisäätöisessä lastensuojelussa siitä ei innostuttu vaan sen katsottiin olevan hyvin kaukana kunnallisen lastensuojelun asiakasaineksesta. Lastensuojelussa vallitsi paternalistinen, holhoava ja valvova suhde vanhempiin ja se teki selvän eron viranomaisten ja kansalaisten välillä. Päätösvalta lastensuojeluasioissa oli paljolti psykiatreilla, koska mielisairaus oli usein perheen koskemattomuuteen puuttumisen syynä. Tuen käsite ei kuulunut silloiseen työhön. Sauraman mukaan jälkikäteen tarkasteltuna työ sisälsi tuen elementtejä, mutta sitä ei perusteltu tukena vaan valvontana. Tuen ja kontrollin tasapainottelussa käytännön lastensuojelutyö oli kontrollia. (Saurama 2002, 231 – 234.) Kuitenkin korostettiin sitä, että lastensuojelu tulisi nähdä koko perheelle annettavana apuna, jolloin myös lapsella itsellään täytyi olla puheoikeus (Pulma 1987, 236).

1960-luvun sosiaalipolitiikassa suuntauduttiin kattavan palvelujärjestelmän luomiseen ja perinteisen sosiaalihuollon tarpeen vähentämiseen, ongelmia ehkäisevän palvelun avulla. Myös lastensuojelussa yleistyi preventiota korostava ajattelutapa, joskin kunnal-

lisen lastensuojeluorganisaation edellytykset ehkäisevän lastensuojelun toteuttamiseen olivat vähäiset. (Hämäläinen 1992, 183.) 1960-luvun lastensuojelua voi kuvata anomalian tilaksi, jossa vanhat keinot eivät enää toimi. Ne on hylätty, mutta uusia ei ole vielä muotoutunut. Yhteiskunnallinen ilmapiiri liberalisoitui ja radikalisoitui ja myös lastensuojelussa alettiin esittää kritiikkiä valtiollista pakkohoitoa vastaan. Vastentahtoisista huostaanotoista luovuttiin eräässä vaiheessa lähes kokonaan ja lastensuojelu oli hukata perustehtävänsä, lasten suojelemisen. Kuilu lastensuojeluviranomaisten ja kansalaisten välillä aukeni näkyväksi. (Saurama 2002, 234 - 235.)

Sosiaalihuollon periaatekomitean komiteamietintö valmistui 1971. Siinä nimettiin perhekeskeisyys, jatkuvien ihmissuhteiden tärkeys sekä koulutuksen, ammattiin valmistumisen ja itsenäistymisen tukeminen lasten ja nuorten huollon keskeisiksi tavoitteiksi. (Pulma 1987, 242.) Huomio keskitettiin perheen sisäisiin suhteisiin ja perheisiin sinänsä. Huolen kohteena oli kamppailu perhelajin säilymisestä. (Yesilova 2007, 43.) Lastensuojelun toimijoiden keinovalikoima oli karttunut ja työtä tehtiin muunnellusti tilanteiden mukaan. Terapeuttinen suhtautuminen perheisiin muuttui entistä tärkeämmäksi, ja tiimityöstä tuli keskeinen työmuoto. Sijais- ja laitoshuollon itsestänselvyys kyseenalaistettiin. (Saurama 2002, 235.)

Avohuollon menetelmiä kehitettiin innokkaasti sekä hoitoideologisista syistä, että sen pakottamana, että sijoitusmahdollisuudet koko ajan vähenivät (Pulma 1987, 220). Varsinaisen perhetyön voidaan katsoa alkaneen Suomessa vuonna 1976. Tällöin Mannerheimin lastensuojeluliitto ja sosiaalihalitus käynnistivät tehostetun perhetyön kokeilun, jossa kehitettiin ongelmaperheille suunnattua kotipalvelua. Idea tähän tuli muun yhdyskuntatyön vanavedessä Ruotsista. Lasten- ja kodinhoidon opettamisen lisäksi teemana oli perheen innostaminen vuorovaikutukseen ympäristönsä kanssa. (Reijonen 2005, 8.)

1980-luvulla voimaantulleessa lastensuojelulaissa korostuivat vanhempien asema ja perhekeskeisyys. Myös lapsi ja nuori asiakkaina tulivat varteenotettaviksi toimijoiksi viranomaisten ja vanhempien rinnalla. Avohuollon työmuodot korostuivat. Vuonna 1980 tehostettua perhetyötä oli 80 kunnassa (Satka 1994, 323). Ensi- ja turvakotien liitto aloitti Alvari-perhetyön kokeilun vuonna 1989 (Niemi 2002). 1990-luvulla perhekeskeiset työmuodot ja perhetyö lisääntyivät. Lastenkoteja alettiin muuttaa perhetukikeskuk-

siksi ja myös työntekijöiden työotteen oli muututtava vielä enemmän vanhempia huomioivaksi. Laitoksista käsin alettiin tehdä avohuollollista lastensuojelutyötä, jota työntekijät itse kutsuivat jo perhetyöksi. (Forsberg 1998, 147.) Erilaisia kokeilevia ja toiminnallisia perhetyöhankkeita käynnistyi kymmeniä.

Nyt 2000-luvulla ollaan tilanteessa, jossa perhetyötä ja sen tekemistä yritetään jäsentää ja määrittää. Perhetyöhön perustetaan virkoja, mutta varsinaista koulutusta perhetyöntekijäksi ei ole edelleenkään olemassa. Vuonna 2003 jo kolme neljästä kunnasta järjesti perhetyötä ja 13 prosenttia suunnitteli perhetyön aloittamista (Heino 2008, 21). Vuoden 2008 alussa voimaantulleessa uudessa lastensuojelulaissa avohuollon merkitys korostui entisestään ja perhetyö on ensimmäistä kertaa mukana lakitekstissä. Uuden lain myötä lastensuojelun perhetyön rooli palvelukentässä vahvistui. Perhetyö kuuluu niiden avohuollon tukitoimien joukkoon, joita jokaisessa kunnassa on lain mukaan oltava tarjolla perheelle, jossa lapsen kehitys vaarantuu. Perhetyö on laajentunut ja juurtunut paikallisesti lastensuojeluun perhetyöntekijöiden innolla ja kehittäjien tuella. Voidaan sanoa, että toimintamuoto on osoittanut tarpeellisuutensa ja sille on ollut suuri tarve. (Heino 2008, 21.)

5.2 Perhetyön moninaisuus

Olen tarkastellut edellä perhetyön historiallista kehitystä Suomessa. Seuraavaksi tarkastelen perhetyön nykyisyyttä ja sitä, mitä perhetyön käsitteellä nyt tarkoitetaan.

Perhetyö on näennäisen selkeä ja arkinen käsite, josta jokainen voi helposti kuvitella tietävänsä jotain. Tätä lisää vielä se, että työhön liittyy jokaiseen kotiin kuuluvaa arkista puuhastelua. Perhetyön näennäinen arkisuus sisältää kuitenkin vaaran, että sitä ei mielletä vaativaa ammatillista osaamista edellyttäväksi työksi.

Perhetyöstä on alettu puhua itsestään selvänä käsitteenä varsinkin sosiaali-alan ammattilaisten keskuudessa. Perheen ympärillä toimii kuitenkin monia erilaisia toimijoita, monissa erilaisissa tehtävissä. Perhetyön lähellä olevia käsitteitä on lukematon määrä. Puhutaan esim. perhekuntoutuksesta, perhetukityöstä, ohjaavasta perhetyöstä, toiminnallisesta avotyöstä, tehostetusta perhetyöstä ja perhehoitotyöstä. Ongelmana voidaan pitää

sitä, että jäsentymätön perhetyöpuhe ei kerro, mitä perhetyöllä tarkoitetaan, mitä perheissä tuetaan ja millaisiin arvioihin tukeminen perustuu. (Ks. Heino, Berg & Hurtig 2000, 10 - 11.) Helsingissä on laskettu olevan käytössä 50 - 60 erilaista työkäsitettä perhetyöstä (Heino 2008, 44). Uusimäki (2005) näkee perhetyön muotiterminä, mutta toteaa, että siitä, mitä sana todella tarkoittaa, vallitsee sekä käsitteellinen että terminologinen epäselvyys. Myös Myllärniemi (2007) katsoo, että perhetyön käytännöt, käytettävät käsitteet sekä työntekijöiden nimikkeet ja koulutustaustat ovat kirjavia. Puhe perhetyöstä on usein yleisluontoista ja epämääräisyyttä on omiaan lisäämään se, että perhetyöllä voidaan tarkoittaa eri yhteyksissä eri asiaa.

Korkiakangas (2005, 60 - 65) jakaa omassa tutkimuksessaan perhetyön selvittelytyöhön, kriisityöhön ja muutostyöhön. Selvittelytyön voi nähdä yleisenä, jokaiseen interventioon liittyvänä toimintana, jota seuraa akuutin kriisin ja tuen tarpeen selvittely ennen kuin työskentely kestävien tavoitteiden aikaansaamiseksi voidaan aloittaa. Vauvaikäisten lasten perheisiin tehtävää vaativaa vauvaperhetyötä ovat tutkineet Bardy ja Öhman (2007). Tutkimuksessa varhainen ja ehkäisevä perhetyö nähdään limittyvän korjaavaan työhön, jossa vastataan kuntouttaviin, hoidollisiin ja terapeuttisiin tarpeisiin. Perhetyö näyttäytyy Uusimäen (2005) selvityksessä selkeimmin sosiaalityön ja järjestöjen toimialana silloin, kun siihen yhdistyy intervention tekeminen perheisiin.

Perheiden kanssa tehtävä yhteistyö on normaalin kotikasvatuksen tukemista, ongelmien varhaista tunnistamista ja niihin puuttumista sekä korjaavaa työtä, jolloin siinä on nähtävissä monia perhetyöhön yleisesti liitettäviä elementtejä. Tänä päivänä yhteistyöstä on tullut yhä ongelmapainotteisempaa ja tämä sisältää vaaran, että asiantuntijakeskeinen, ongelmien poistamiseen tähtäävä vaikuttaminen perheisiin lisääntyy. (Ks. Puroila 2004, 4 - 21.)

Nätkin ja Vuori (2007) määrittelevät kirjassaan perhetyön kaikeksi sellaiseksi ammatillisesti ja joskus maallikkovoimin tehtäväksi työksi, jonka kohteena ja asiakkaina ovat perheet ja niiden jäsenet yhdessä tai erikseen. Työtä tehdään perheen hyvinvoinnin nimissä ja sitä ohjaa huoli perheiden ongelmista. (Nätkin & Vuori 2007, 7.) Granfelt puolestaan määrittelee perhetyön psykososiaalisesti työksi, jossa sosiaalitieteellinen ajattelu yhdistyy psykologiseen tietoon ja terapeuttiseen osaamiseen (Granfelt 1993, 188).

Perhetyö tunnetaan usein toimintatapana, jonka ideologia perustuu perhekeskeisyyteen. Perhekeskeisyys ja perheen keskeisyys työssä ovat olleet itsestäänselvyyksiä, sekä julki-
lausuttuja että julkilausumattomia periaatteita (ks. esim. Virtanen 1995; Forsberg 1998.)

Eri alojen ammattilaisten yhteistyön ja perhekeskeisyyden olemusta erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja hänen perheensä kanssa tarkastelee tutkimuksessaan Rantala (2002). Tutkimuksen taustalla on ekokulttuurinen lähestymistapa, jonka perusteella perheen arjen, vanhempien hyvinvoinnin ja lapsen kehityksen välillä on kiinteä yhteys toisiinsa. Rantalan mukaan perhekeskeisen työn periaatteita ovat yhteisöllisyyden tunteen lisääminen, resurssien ja tuen joustavuus, jaettu vastuu ja yhteistyö, kumppanuus, perheen kunnioittaminen, toiminnan vahvistaminen ja aktiivisuuden lisääminen, perheen itsemääräämisoikeus ja osallisuus, perheen valtaistuminen sekä valinnanvapaus ja -mahdollisuus. Käytännön toiminnan lähtökohtina perhekeskeisyydessä ovat palvelujen kohdistaminen koko perheeseen ja niiden avulla tavallisen elämän mahdollistaminen, perheen omien voimavarojen vahvistaminen palvelujen avulla, palvelujen määrää ja luonnetta määrittelevät perheen tarpeet, palveluiden perhekohtainen suunnittelu, perheiden kulttuuristen erojen tunnistaminen ja niihin vastaaminen. Perhekeskeisessä työssä on Rantalan mukaan kyse positiivisuudesta, herkkyydestä, joustavuudesta, ystävällisyydestä, lapsen, perheen ja yhteisön elämän ymmärtämisestä. Hänen mukaansa perhekeskeisyys sisältää sekä lapsi- että aikuislähtöisyyden. (Rantala 2002, 35 – 45.)

Perhekeskeinen näkökulma on koko perheen tukemista, ja se korostaa koko perheen voimavaroja ja sitä, että jollekin perheenjäsenelle sattunut asia vaikuttaa myös muihin perheenjäseniin (Vilen, Leppämäki & Ekström 2002). Perhekeskeisessä työtöteessä on myös Saarnion (2004) mukaan paljon vaikutteita perheterapeuttisista lähestymistavoista. Perhe nähdään useimmiten järjestelmänä, jossa jokaisen osan muutos aiheuttaa vastaavasti muutoksen muissa systeemin osissa. (Saarnio 2004, 241.)

Asiakastilanteissa aktivoituvat yleiset ideat perheestä voivat estää työntekijää näkemästä asiakkaana olevan perheen arjen ja suhteiden erityisyyttä. Ammattilaisten ajatukset perheestä eivät aina tavoita niitä tapoja, joilla asiakkaana olevat perheet ovat ratkaisseet omat läheissuhteensa. Työtä ohjaavat perhekeskeiset ideat ovat syntyneet keskiverto-

ydinperheitä ajatellen. Perhemyytti voi estää näkemästä lapsen todellisuutta ja perhe-elämän pimeää puolta. (Hurtig 2003, 21.)

Lisääntynyt tietoisuus ja julkinen keskustelu lapsen yksilöoikeuksista ja yhteiskunnallisen suojelun tarpeesta on nostanut perhekeskeisyyden periaatteen uuteen tarkasteluun. Lastensuojelua on kritisoitu siitä, että lastensuojelun avohuollon työkäytännöt painottuvat vanhempien kanssa työskentelyyn, lasten hätä sivuutetaan ja varsinaiseksi suojelukohteeksi nähdään vanhemmat ja idea perheen yhtenäisyyden suojelemiseksi. (Myllärniemi 2007, 23.) Lasten mahdollisuus tuottaa itseään koskevaa tietoa on ollut satunnaisista. Lapselta kysymisen vaikuttimena on ollut ensisijaisesti juridisen kuulemisen velvoitteen toteuttaminen sekä pyrkimys saada aikaan kattava tilannearvio. Lapselta saatu tieto on kadonnut aikuisten tiedon lomaan saamatta erityistä merkitystä. (Hurtig 2006, 178.)

Tutkijat näkevät, että lasten kanssa työskentelyssä ja lastensuojelussa on viimeisten vuosien aikana tapahtunut eräänlainen paradigman muutos. Lapsi on haluttu nostaa yksilönä ja aktiivisena subjektina työskentelyn keskiöön. Aktiivisen roolinsa kautta lapselta tulee osallinen ja aito toimija omassa asiassaan. Ainoastaan lapsi voi kuvata todellisuuttaan sellaisena kuin se hänelle näyttäytyy. Jokainen yksilö on vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristönsä kanssa ja samalla pätevä tuottamaan kokemuksistaan tietoa. Lapsen ajatteluprosessin ymmärtämisen pyrkimys on tärkeää, koska lasten tuottama kokemustieto on aidosti merkityksellistä. Sivullisuuden ja keskeneräisyyden sijaan ammattilaiset mieltävät lapsen yhä useammin osalliseksi dialogiin ja lasten osallisuudesta on tullut työskentelyn julkilausuttu tavoite myös perhetyössä. (Ks. Forsberg 2002; Hurtig 2006; Myllärniemi 2007.)

Perhetyön jatkuvasta muotoutumisesta ja lähestymistapojen erilaisuudesta kertoo myös se, että perhekeskeisyyden korostamisesta on siis siirrytty lapsen aseman ja oikeuksien korostamiseen. Edelleenkin ei ole olemassa yhtä tapaa, muotoa, mallia tai paikkaa tehdä perhetyötä. Perhetyötä tehdään ainakin sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, projekteissa, järjestöissä ja seurakunnissa. Perhetyötä on konkreettisesti tehty perheen kotona, perhetukiyksikössä tai esim. leirimuotoisena.

Perhetyön moninaisuutta on synnyttänyt kehittämishankkeiden valtava määrä, joka on seurausta siitä, että poliittisilla päätöksillä rahoitusta ja resursseja on suunnattu erilaiseen hankeperustaiseen perhetyön kehittämistyöhön, eikä niinkään jo olemassa olevien julkisten palvelujen kehittämiseen. Lastensuojelun painoalueella on rahoitettu valtionavustuksella noin sataa lastensuojelun hanketta viimeisen viiden vuoden aikana (Heino 2008, 35).

Hankkeet, mallit ja ohjelmat ovat hyvin erilaisia ja eri laajuisia. Myös niiden teoreettinen perusta ja sisältö ovat erilaisia. Kaikkien hankkeiden kantavana ajatuksena on kuitenkin perheiden tukeminen. Valtakunnallisia laajoja hankkeita ovat esimerkiksi Kaste-ohjelmaan liittyvät lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvien palvelujen kehittäminen ja Suomen Akatemian Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (SKIDI-KIDS) – tutkimusohjelma. Väestöliiton Arki haltuun sekvenssikartalla liittyvä työvälineen kehittämiseen perheen kanssa työskentelyn tueksi. Ohjaava perhetyö on Nuorten Ystävät Ry:ssä kehitetty systeemiseen ajatteluun pohjautuva toimintamalli, Jällivaaran malli on alun perin Ruotsissa kehitetty huonosti motivoituneille perheille suunnattu strukturoitu toimintamalli. ESP-perhetyö on korjaavaa, tehostettua ja strukturoitua perhetyötä, jonka kohde-ryhmänä ovat 12–17-vuotiaat lastensuojelun asiakkaina olevat nuoret ja heidän perheensä jossa muut avohuollon tukitoimet eivät riitä tukemaan nuoren asumista kotona. Nämä ovat vain joitain yksittäisiä esimerkkejä kehittämishankkeista.

Onko moninaisuus myös tulevaisuuden kuva perhetyössä? On useita suuntia, joihin se voi kehittyä. Voi olla, että nykyinen tilanne jatkuu, eli perhetyön kohteet, metodit ja muodot ovat moninaisia. Toisaalta vaikuttaa myös siltä, että tämänhetkinen henki lastensuojelussa on kulkemassa kohti systemaattisempia, dokumentoidumpia säännellympiä työprosesseja ja metodeita ja myös koordinoituja rakenteita ja ohjeistuksia (Heino 2008; Kuronen & Lahtinen 2010, 81.)

Heinon (2008) selvityksessä taustoitettiin perhetyön paikkaa palvelujärjestelmässä sekä tarkasteltiin perhetyön jäsenystä. Heino päätyy selvityksessään eriyttämään perhepalvelujen ja perhetyön käsitteet. Peruspalvelun yhteydessä järjestetyistä perhepalveluista puhuttaisiin neuvolan perhetyönä, koulun perhetyönä jne. Sen sijaan lastensuojelun perhetyön käsite toimisi juridishallinnollisena sateenvarjokäsitteenä. Myös Uusimäen

(2005) tutkimuksessa ennaltaehkäisevästä perhetyöstä käytettiin nimitystä perhepalvelu tai perhetukipalvelu erottamaan tätä työtä kontrolloivasta ja interventioita perheeseen tekevästä perhetyöstä. Varsinaisesta perhetyöstä puhuttiin erityisesti huolen harmaalla vyöhykkeellä toimimisena.

Heinon (2008) ja Uusimäen (2005) jäsennykset selkiyttävät ja jäsentävät perhetyön kenttää ja tuovat esiin lastensuojelun perhetyön erityisyyden suhteessa muihin perheelle tarjottuihin tukimuotoihin. Lastensuojelun perhetyön sisältämä kontrollivelvoite vaikuttaa oleellisesti työn kuvaan ja erottaa sen muista perheelle tarjotuista palveluista.

5.3 Perhetyö lastensuojelun työmuotona

Lastensuojelun avohuollon työmuotona toteutettavalla perhetyöllä tuetaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään, mutta sillä on myös yhteiskunnan antama lakisääteinen oikeutus turvata kaikissa tilanteissa lapsen etu ja puuttua tarvittaessa perheen yksityisyyteen.

5.3.1 Lastensuojelulaki perhetyön perustana

Uudessa lastensuojelulaissa 417/2007 on perhetyö ensimmäistä kertaa mukana lakitekstissä sellaisena avohuollon palveluna, jota jokaisessa kunnassa on oltava tarjolla silloin, kun lasten suojelun tarve sitä edellyttää. Perhetyö on avohuollon tukitoimi, jota asiakasperheen on mahdollista saada asiakassuunnitelman perusteella. Asiakassuunnitelma tehdään vain lapselle ja perheelle, joka on jo määritelty lastensuojelun asiakkaaksi. Tukitoimesta tekee päätöksen sosiaalityöntekijä. Avohuollon tukitoimia suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa. (Taskinen 2007, 41.)

Lain 34 § määrittelee, koska avohuollon tukitoimiin ryhdytään.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on ryhdyttävä tämän luvun mukaisiin avohuollon tukitoimiin viipymättä:

- jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen kehitystä; taikka
- jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään.

Avohuollon tukitoimien tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskykyä ja -mahdollisuuksia (LSL 417/2007).

Perhetyö voi sijoittua moneen eri kohtaan perheen lastensuojeluprosessissa. Joillakin voi olla takanaan pitkä asiakkuus, joidenkin perheiden kohdalla perhetyö voi olla ensimmäinen avohuollon tukimuoto. Varhaisessa vaiheessa perhetyön perusteena voi olla esimerkiksi äidin väsymys ja lievä masennus. Perhetyön keskeisempänä tavoitteena näyttäisi olevan lapsen sijoituksen ehkäisy tukemalla perheen itsenäistä selviytymistä ja vanhemmuutta. (Saarnio 2004, 240).

Haastavimmillaan perhetyö voi olla huostaanottoa edeltävää työtä, jolloin mukana saattaa olla päihteiden väärinkäyttöä, mielenterveysongelmia ja väkivaltaa. Tällöin perhetyöllä saatetaan hakea näyttöjä huostaanottoa varten tai perhetyö voi olla perheen valmistelusta huostaanottoon. Huostaanotto on yksi raskaimmista perheen yksityisyyteen puuttuvista väliintuloista, ja se vaatii työntekijältä vahvaa ammatillista osaamista. Uudessa lastensuojelulaissa on tavoitteena perheen jälleenyhdistyminen. Tällöin perhetyö voi tapahtua myös huostaanoton jälkeen ja tavoitteena voi olla perheen tukeminen yhteisen arjen uudelleenlöytämiseksi. Myös tällä tavoitteella pyritään lapsen edun toteutumiseen.

Lapsen etua vaalimassa

Lastensuojelun palvelujärjestelmä ei käytännössä muodosta seuduittain yhtä samanlaista kokonaisuutta, ei määrällisesti eikä laadullisesti Heino (2008). Sekä avo- että sijaishuollon sekä perus- että erityistason lasten, nuorten ja perheiden palvelujen tarve, saatavuus ja sisällöt vaihtelevat paljonkin alueittain ja kunnittain. Lapsi- ja perhepalvelujen järjestelyt sekä tiimityön rakenteet muodostavat oman toimintatapansa, paikallisesti luodun käsitteistönsä ja kirjonsa. Perhetyöhön on muodostunut monenlaisia palvelukonsepteja ja toimintamuotoja. Koko lastensuojelulain johtavana periaatteena on kuitenkin lapsen osallisuuden ja lapsen edun huomioiminen ja toteuttaminen. (Heino 2008, 18 – 21.)

Lastensuojelulaissa (417/2007) lapsen osallisuutta ja kuulemistä tukee lastensuojelutarpeen selvitys (27 §). Selvityksen tavoitteena on tutkia lapsen suojelun ja tuen tarpeita suhteessa hänen huollostaan vastaavien aikuisten kykyyn ja mahdollisuuksiin vastata niihin. Selvityksessä tarkastellaan siis sitä, tarvitsevatko lapsi ja vanhemmat lastensuojelun tarjoamaa apua tuen ja kontrollin muodossa, vai selviytyvätkö he oman verkostonsa ja muiden mahdollisten viranomaisten avulla. Tämä edellyttää nykyhetken tarkastelua (lapsen tarpeet ja vanhempien valmiudet juuri tällä hetkellä), historian selvittämistä (miten lapsen tarpeisiin on vastattu) sekä tulevaisuuteen suuntautuvaa ennakointia (miten eri interventiot tai niiden tekemättä jättäminen mahdollisesti vaikuttavat, millaiseksi olemassa oleva muutospotentialiaali arvioidaan). Tarvitaan siis lapsen tarpeiden, vanhempien valmiuksien ja riskien arviointia. Lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi lasta on tavattava henkilökohtaisesti. (Taskinen 2007, 34.) Selvityksen painopisteen tulee olla lapsen ja vanhempien arkisen elämän olosuhteiden, riskien ja selviytymistä tukevien tekijöiden tarkastelussa (Oranen 2006, 44).

Kristeri (2002) puhuu riittävästä ja riittämättömästä vanhemmuudesta. Riittävällä vanhemmuudella hän tarkoittaa sitä, että kotoa löytyy aikuisuutta, joka tarjoaa turvalliset, riittävät rajat, rakkautta, ja aikuisuutta, joka kestää lapsen tunteet ja kykenee vastaamaan lapsen tarpeisiin riittävässä määrin. Vanhemmuus on aina vuorovaikutustapahtuma. Riittävä aikuisuus vaatii aikuiselta tietoisuutta myös omista tarpeistaan. Toiminnan tasolla kohteena on usein lapsen ja vanhemman suhde, perhedynamiikka, se, miten perhe toimii arjessa, roolit perheessä, arjen sujuminen ja arjessa jaksaminen. (Myllärniemi 2007, 7).

Toiminnan perimmäinen tavoite on lapsen etu, jota lastensuojelun perhetyössä lähestytään usein vanhemmuudesta käsin. Perhetyön ideologiaa määrittää ajatus siitä, että lapsen etu turvataan lähtökohtaisesti lapsen läheissuhteiden jatkuvuudessa. Tästä johtuen perhetyön keskeisimmäksi tavoitteeksi nostetaan useimmiten vanhemmuuden ja perheen tukeminen. Lastensuojelun kontekstissa keskeistä on se, että vanhemmuus on aina jotakin suhteessa lapseen ja palautuu lapsen tarpeisiin ja hyvinvointiin. Siten perhetyön suhde lapsen edun periaatteeseen välittyy perheestä ja vanhemmuudesta käsin. Yleisellä tasolla vanhemmuuden tukemisen tavoitteena on riittävän vahva vanhemmuus, jossa lapsen tarpeisiin vastataan riittävällä tavalla. Tavoitteena on tilanne, jossa lapsen tarpeet

ovat vanhemmalle tärkeitä ja ymmärrettäviä. (Myllärniemi 2007, 7; ks. myös Bardy & Öhman 2007.)

Lapsen etu ja sen toteutumisen vaaliminen on siis kirjattu lakiin. Tavoitteena on, että lapsen etu ohjaa kaikkea lastensuojelua. Lapsen hyödyn tulee olla kaiken lastensuojelutyön keskeisin kriteeri (Hurtig 2003). Mitä tämä tarkoittaa käytännössä perhetyöntekijän työssä? Lapsen etu ja sen toteuttaminen antaa myös oikeutuksen puuttua perheen yksityisyyteen ja arkeen, astua palvelujärjestelmän edustajana sisään perheen omaan elämismailmaan. Tärkeää on tiedostaa, että puututaan vain niihin asioihin, jotka ovat oleellisia perhetyön tavoitteiden ja lapsen edun turvaamisen kannalta.

Lapsen edun käsitettä ja sen muuttumista pohtii myös Nätkin (2003). Hän käyttää lapsen edun rinnalla käsitteitä lapsen hyvä ja lapsen hyvinvointi. Käsitteet voivat merkitä jatkuvuutta, pysyvyyttä, turvallisuutta ja osallisuutta, vanhempien rakkautta, hoitoa, hoivaa, suojelua ja auktoriteettia. Joskus lapsen hyvällä tarkoitettiin lähinnä vain perintöä ja perimää, myöhemmin terveyttä, ravintoa, omaa tilaa, raitista ilmaa ja myös hyviä tapoja. Nykyisin sillä tarkoitetaan kiintymyssuhdetta, normaalia elämäntapua, lapsen toimijuutta ja mielipiteen kuulemistakin. Lapsen etu ja hyvä on muuttumassa yhä enemmän lapsen oikeuksien suuntaan.

Spratt jakaa lastensuojelutyön orientaatiot kahteen päätyyppiin: lasten suojele- sekä perhetyön orientaatioon. **Lasten suojeleorientaatiossa** lainsäädäntö on se, joka hallitsee työskentelyä. Lapsia suojelemaan erilaisilta tapahtumilta: pahoinpitelyltä, laiminlyönteiltä ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä, eli usein vanhemmiltaan. **Perhetyön orientaatiossa** olennaista on pyrkimys ymmärtää tapahtumia ja olosuhteita, jotka voivat vahingoittaa lasta. Terapeuttiset lähestymistavat sekä palveluiden tarjoaminen ja kumppanuuden idea ovat keskeisiä. Lasten suojeleminen on molempien orientaatioiden tavoite, mutta motiivi, keinot, ajoitus ja osapuolten paikat painottuvat eri tavoin. (Spratt 2001, Hurtigin 2003, 19 - 20 mukaan.) Näiden rinnalle on Hurtigin (2006) mukaan monissa maissa noussut tarve lapsilähtöiselle lastensuojeleorientaatiolle, jossa olennaista on tavoittaa lasten yksilölliset tarpeet sekä järjestää ammatillinen toiminta ensisijaisesti niitä tukemaan. (Hurtig 2006, 179).

Lapsen osallisuus ja kuuleminen, hänen tietojensa ja kokemustensa huomioon ottaminen ei ole edelleenkään konkretisoitunut yhteiskunnallisessa toiminnassa. Se on suuri haaste myös yksilö- ja perhetason toiminnassa. Lastensuojelun tarkoituksena, että lapsen omaan elämään, arkeen, liittyvissä ratkaisuissa lapselta kysytään, häntä kuullaan, hänen kertomuksensa kirjataan, tilanne tutkitaan ja sitä arvioidaan kokonaisuutena lapsinäkökulmasta. Ja mitä tahansa päätetään, sen tärkein motiivi tulee olla lapsen edun toteutuminen. (Heino 2006, 196.) Lapsen etu ja sen toteutuminen on asia, jolla perheen yksityisyyteen puuttumista pystytään lastensuojelussa perustelemaan.

Perheen yksityisyyteen puuttuminen

Perheen yksityisyyteen puuttumisen lakisääteiset ehdot on tarkoin määritelty. Lastensuojelulaki määrittää selkeästi, millaisissa tapauksissa ympäristön on puututtava perheen elämään, tehtävä lastensuojeluilmoitus tai esimerkiksi huostaanotto. Perheintervention moraalinen oikeutus voidaan suoraan johtaa lastensuojelun perusluonteesta: kyse on pahan ehkäisemisestä, joka aiheutuu lapsen kannalta riittämättömästä huolenpidosta tai kaltoin kohtelusta (Hämäläinen 2011, 58). Toisaalta laissa määritellään myös se, milloin perhe-elämään saa puuttua. Laissa määritellään siis juridisen intervention ehdot, eli ne rajat, joiden puitteissa lastensuojelun perhetyötä voidaan tehdä. Lastensuojelun perhetyö on monella tasolla sidoksissa hyvinvointivaltioon ja sen palvelujärjestelmään. Lastensuojelutyön arkea ohjaavat yhteiskunnan poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset ehdot. Se, millaisena perheen ja valtion suhde nähdään, vaikuttaa lastensuojelun ideologiaan ja sitä kautta lastensuojelutyön arkeen.

Fox Harding (1997) nimeää neljä erilaista näkökulmaa, joiden avulla perheeseen puuttumisen oikeutusta ja tapoja voidaan hahmottaa:

- Minimalistinen perspektiivi korostaa lasten ja vanhempien välistä suhdetta ja perheen yksityisyyttä. Vanhempien ja lasten erottamiselle ei nähdä missään tilanteessa oikeutusta.
- Valtiopaternalistisessa perspektiivissä puolestaan korostetaan valtion oikeutusta puuttumiseen. Vanhempien velvollisuuksiin kuuluu riittävä lapsesta huolehtiminen ja jos se ei toteudu, niin valtiolla on oikeus puuttua tilanteeseen.

- Vanhempien oikeuksien perspektiivissä korostuu lapsen ja vanhemman välinen erityinen psykologinen suhde, jota yhteiskunnan tulee tukea.
- Lapsen oikeuksien perspektiivi korostaa lapsen kykyä päättää omista asioistaan, lapsen itsemääräämisoikeutta ja lapsen erillisyyttä vanhemmistaan.

Perheen ja valtion välisten suhteiden sekä lasten tarpeiden hahmottamistavat vaihtelevat. Ne yhdistyvät aikaan, paikkaan, arvoihin ja asenteisiin sekä käsityksiin hyvinvoinnista. (Andersson & Hollander 1996, 91, ks. Hurtig 2003, 13.) Puuttumisvelvoite koskee myös muita kuin sosiaalitoimen viranhaltijoita esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen suhteen. Toisaalta ihmisoikeussopimukset turvaavat perheelle koskemattomuuden ja yksityisyyden suojan. Puuttuminen vaatii vahvaa ammatillisuutta, varmuutta ja rohkeutta. Tästä syntyy perusjännite, joka koskee yksilön ja yhteiskunnan suhdetta. Määritteleekö yksilö itse hyvän elämän sisällön vai tekeekö sen yhteiskunta. (Launonen & Puolimatka, 1999). Millaiset riskit ja ongelmat kuuluvat tavanomaiseen lapsuuteen ja perhe-elämään ja milloin niihin pitää puuttua yhteiskunnan taholta? Jos lapsen edun käsitettä vahvistetaan asiantuntija- ja viranomaistoimintaa ohjaavana periaatteena, se merkitsee yhä laajenevaa yhteiskunnan lapsuuteen ja perhe-elämään puuttumista. (Parton 2005.)

Yhteiskunta sitoutuu turvaamaan lasten ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa, ja järjestämään lapsille ja heidän vanhemmilleen apua lastensuojeluinstituution avulla. Lähtökohtana on ajatus siitä, että perheellä on oikeus apuun heidän kohdatessaan vaikeuksia. Perhe voi kohdata vaikeuksia ja kriisejä, jotka pitkittyessään uhkaavat lasten hyvinvointia. Perheiden tarpeisiin pyritään vastaamaan joustavan palvelujärjestelmän avulla ja mahdollisimman monipuolisesti. Vanhemmuuteen, perhe-elämään ja ihmisten elämäntapaan puuttuminen on kuitenkin aina kajoamista yksityisistä yksityisimpään, vaikka sen taustalla olisi lasten suojeleminen. Yksityisen ja julkisen raja ylittyy ja yhdistyy lastensuojelutyössä poikkeuksellisella tavalla. (Hurtig 2010, 238).

Kaikki julkisen vallan toiminta, jolla vaikutetaan perheisiin, määrittyy viime kädessä paternalismiksi, eli perusteluksi, jolla julkinen valta katsoo oikeudekseen puuttua kansalaisten yksityisyyteen. Perheinterventioita voidaan myös ryhmitellä paternalismin tasojen perusteella. Esimerkiksi vastoin vanhempien tahtoa toteutettu lapsen huostaanotto edustaa kovaa paternalismia, toimintaa, joka loukkaa ihmisen itsemääräämisoikeutta.

Erilaiset ennaltaehkäisevät lastensuojelutoimet ja esimerkiksi avohuollon tukitoimena toteutettu perhetyö edustavat pehmeää paternalismia, eli sellaista huolehtivaa kontrollia, joka ei loukkaa ihmisen autonomiaa, ja jota ei tarvitse erikseen perustella. (Hämäläinen 2011, 52.)

Yhteiskuntapoliittisia päätöksiä tarvitaan, jotta vanhemmuutta tukevia interventioita voidaan toteuttaa, mutta interventiot eivät korvaa yhteiskuntapolitiikkaa, joka tasaa eriarvoisuutta. Jos perheen välttämättömät perustarpeet, kuten asuminen ja ruoka, eivät ole turvattuina, interventioon keskittyminen ei yleensä onnistu. Vanhemmuutta tukevat interventiot eivät ole parannuskeino köyhyyteen ja sen aiheuttamiin ongelmiin. (Vrt. Thiersch). Pidempään jatkunut köyhyys lapsen varhaisvuosina altistaa lapsen onnettomuuksille, ravinnon puutteellisuudelle ja traumaattisille kokemuksille. Vanhempien stressi ja kotiympäristön niukkavirikkeisyys vaikuttavat lapsen kohteluun, emotionaaliin ja sosiaalisiin taitoihin sekä oppimiseen. (Bardy & Öhman 2007, 7.)

Lapsen hyvinvoinnin ollessa uhattuna on lastensuojelussa kaksi kynnystä puuttua lapsen ja perheen asioihin ja arkeen. Avohuollon tukitoimissa lapsen kehitys on vaarassa, huostaanottotilanteessa puhutaan jo vakavasta vaarasta. Huoli lapsen hyvinvoinnista antaa puuttumiselle oikeutuksen. Lastensuojelun perhetyössä muutosvaatimukset kohdistuvat usein vanhempiin. Huolen kohde on lapsi, ja huolen aiheuttajia ovat vanhemmat. Huoli voi kuitenkin olla myös yhteinen.

5.3.2 Huoli perhetyön käynnistäjänä

Huolen käsite on noussut viime vuosina keskeiseksi lastensuojelutyössä. Huolella tarkoitetaan työntekijän subjektiivista näkemystä, joka syntyy tietyssä asiakassuhteessa. Huoli syntyy asiakaskontaktissa ja tuntuu työntekijässä. Huolen lähtökohtana voi olla lapsen tai perheen jokin pulma ja se kohdistuu sekä lapsen hyvinvointiin, että omiin mahdollisuuksiin toimia tilanteessa. Näkemys tilanteesta aikaansaa työntekijässä jonkin asteisen huolen. Tämä intuitiivinen kuva syntyy työntekijän koulutuksesta sekä työ- ja elämäkokemuksesta. Asiakastilanteesta syntyvä ymmärrys perustuu tähän intuitiiviseen kuvaan. Huolen aste on tärkeä työväline ja se käynnistää tarvittavat tuki- ja kontrollitoimet. (ks. Eriksson & Arnkill 2005, 21.) Huolen käsite on laajempi kuin sosiaali-

nen ongelma, haitta tai riski. Huolen käsite sopii erityisen hyvin perhetyön analyysiin, koska sen perusviritystä voidaan pitää positiivisena ja eri toimijoita yhteen kutsuvana. Huolen käsite saa sisältönsä yhteiskunnan kulloisestakin tilanteesta. (Nätkin & Vuori 2007, 18 - 19.)

Kun työntekijän huoli kasvaa, kyse ei ole vain lasta ja nuorta koskevista havainnoista (Arnkil 2004). Työntekijä on huolissaan myös itsestään, hänen pitäisi voida tukea ja tukimielessä kontrolloida lasta, mutta hän ei ole varma toimiiko työskentely todella lapsen tueksi. Arnkil, Eriksson ja Saikku (1998) puhuvat työntekijän kokeman lasta ja nuorta koskevan huolen vyöhykkeistöstä. Erityisen ongelmallisia ovat tilanteet huolen harmaalla vyöhykkeellä, jossa on paljon jännitteitä ja epätietoisuutta. Perheen kanssa työskentelevät ovat harmaalla alueella kahden vastakkaiseen suuntaan vetävän velvoitteen alaisia: salassapitovelvoite vaatii kunnioittamaan ihmisten yksityisasioita, toisaalta lastensuojelun ilmoitusvelvollisuus vaatii ilmoittamaan lapsen hyvinvointia uhkaavasta tilanteesta. Lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuus tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden kontrolliin, joka tuo tukea. Puhdasta tukea tai puhdasta kontrollia ei ole olemassa, ne liittyvät aina toisiinsa. (Arnkil 2004, 220 - 226; Arnkil, Eriksson ja Saikku 1998; Eriksson & Arnkil 2005, 30 - 32.)

Arnkil ja Eriksson (1996) määrittelevät tuen ja kontrollin seuraavasti: ”Tuki on jo meneillään olevien tai tilanteesta löytyvien prosessien ylläpitämistä ja voimistamista toivotun muutoksen aikaansaamiseksi tai epätoivotun muutoksen estämiseksi. Kontrolli on meneillään olevien prosessien rajoittamista epätoivotun tilanteen muuttamiseksi ja toivotun muutoksen aikaansaamiseksi.” Auttamistyö voidaan nähdä tuen eli mahdollisuuksien avaamisen ja kontrollin eli hallinnan lisäämisen yhdistelmänä. Oleellista on se, miten tämä yhdistelmä toteutuu, onko se voimaannuttavaa vai alistavaa. Voimaannuttavaa tukea on näköalojen avaaminen, oman ymmärryksen jakaminen, voimavarojen yhdistämisen ja kannustus. Alistavaa tukea on yliymmärtäminen, puolesta tekeminen, riippuvuuden luominen ja ylläpitäminen. Alistavaa kontrollia puolestaan on normatiivisten vaatimusten puskeminen ilman riittävää herkkyyttä tilanteiden ja toimintakulttuurien erilaisuudelle. (Eriksson & Arnkil 2005.)

Asiakkaan kuunteleminen ja kuuleminen, asioiden näkeminen ja niihin puuttuminen on välittämistä, samoin lupaus rinnalla kulkemisesta. Puuttumisen lisäksi työntekijän tulee antaa myös lupaus siitä, että perhettä ei jätetä yksin vaan autetaan muutoksessa. Perheintervention oikeutuksen kysymyksiin ei voi koskea vain viranomaisten oikeutta puuttua perheen itsemääräämiseen, vaan se koskee olennaisesti myös kysymystä siitä, millä perusteilla perhe voi odottaa yhteiskunnalta tukea omien tehtäviensä hoitamiseen, lastensuojelun näkökulmasta erityisesti vanhemmuuden tehtävään (Hämäläinen 2011, 53).

Kumppanuusajattelu - huoli on yhteinen

Kumppanuusajatteluna ymmärretty suhde tarkoittaa sitä, että työntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain. Tällöin myös perheen tilanteesta ja lapsen hyvinvoinnista tunnettu huoli on yhteinen. Roolit eivät ole hierarkkisessa suhteessa toisiinsa vaan asiakkaan elämäntilannetta ja sen muutostavoitteita jäsennetään yhdessä. Juhila (2006) puhuu tässä yhteydessä marginaalisuuden paikoista ja liittyy käsitteen toinen tieto marginaalisuuden paikoista lähtevään tietämiseen.

Syrjäytymisen tavoin marginaalisuus liittyy rajoihin. Raja syntyy suhteessa johonkin vallitsevaan ja normaalina pidettyyn, johon nähden toinen on sivussa. Marginaalisuus antaa kuitenkin Juhilan mukaan tilaa lähestymistavalle, jossa asioita lähestytään marginaalisuudessa olevan ehdoilla, hänen omien merkitystensä kautta. Marginaalisuus ei ole huonommuutta tai vajavuutta, vaan ennen muuta erilaisuutta vallitsevaan ja normaaliin nähden. Marginaalisuus voi liittyä köyhyyteen, työttömyyteen, koulutuksen puutteeseen, sairauksiin, asumiseen, maahanmuuttajuuteen, päihteiden käytön tapaan, vanhemmuuteen, turvattomuuteen tai vaikkapa jopa ihailtuun taiteilijan boheemiin elämäntapaan. Juhila näkee marginaalisuuden tiettyyn tilanteeseen liittyvänä paikkana, jossa ihminen on. (Juhila 2006; Juhila 2008, 99.)

Marginaalisuuden paikat, kuten muutkin olemisen ja elämisen paikat, mahdollistavat kuhunkin paikkaan liittyvän tietämisen. Kunkin omat paikat asettavat siis rajoja toisiin paikkoihin liittyvään tietämiseen. Tästä syystä tarvitaan herkkyyttä itselle vieraiden paikkojen tietämiseen, toisin sanoen asianosaistiedon kunnioittamista. Jokaisella on

oma elämäntarinansa, toimijuutensa ja yksilöllinen tilanteensa, joiden kuulemisen ja ymmärtämisen varaan sosiaalityö tulee räätälöidä. (Juhila 2006, 104 - 106; Juhila 2008, 99.) Marginaalisuuden paikasta katsellaan ja tarkastellaan asioita (ks. Kulmala 2003).

Ammattilaiset ja asiakkaat voivat jakaa yhteisen huolen ja pyrkiä sen ratkaisuun yhteistyöllä ja neuvottelemalla. Oikea tieto ja auktoriteetti eivät ole pelkästään ammattilaisten hallussa, lapsi on ajattelun ja toiminnan keskipisteenä, ja ammattilainen pyrkii toimimaan sekä lapsen edun nimissä että vanhempien tilanteen ymmärtäjänä ja yhteistyökumppanina. Ammattilaisten ja vanhempien suhde voidaan nähdä yhteistyönä, jossa vanhempien ja ammattilaisten näkemykset ovat tasa-arvoisia ja molempien vaihtoehtoisia tulkintatapoja kunnioitetaan. Asiantuntijuudessa ei niinkään ole kyse tietämisestä kuin rinnakkaisista tulkinnoista. Merkityksellinen tulkinta voi syntyä yhteisen keskustelun tuloksena, jolloin mukana on molempien tulkinnan aineksia. (Alasuutari 2003; Juhila 2006, 103 - 150; Nätkin & Vuori 2007.)

Kumppanuusajattelussa kritisoidaan hierarkkista asiantuntijuutta ja pyritään uudenlaiseen asiantuntijuuteen. Kumppanuusajattelu voi olla lastensuojelussa, myös lastensuojelun perhetyössä, joskus vaikeasti tavoitettavissa, puuttumista perheiden toimintaan ei aina voida välttää. Perheet sekä perheiden yksittäiset jäsenet eivät välttämättä mukaudu hyväntahtoiseen kumppanuuteen. Lastensuojelussa piirissä toimivan työntekijän ja asiakkaan suhde on aina kuitenkin lähtökohtaisesti hierarkkinen. Giddensin (1991) mukaan hierarkkinen asiantuntemus ei perustu pätevyYTEEN vaan ensisijaisesti asemaan ja siihen, että asiantuntijoilla on etuoikeus oikeaan tietoon. Asiantuntija-asema rinnastuu koulutuksen kautta saavutettuun ammattilaisuuteen. Asiantuntijan ja maallikon suhde on epäsymmetrinen, tieto kulkee aina asiantuntijalta maallikolle. Asiantuntijastatus on rakentunut tavallisista ihmisistä ja arkitiedosta erottautumisen varaan. (Giddens 1991; Alasuutari 2003.) Asiantuntijatietoa voidaan nimittää myös ensimmäiseksi tiedoksi, hallinnolliseksi tiedoksi, ammatilliseksi ja viralliseksi tiedoksi.

Ensimmäiselle tiedolle on ominaista käsitys sen yleispätevyydestä ja siirrettävyydestä. Tätä aikakautta hallitsevat tiedon tuottamisen tavat ovat lähtöisin markkinataloudesta ja luonnontieteistä. Kun nämä tietämisen tavat ulotetaan läpäisevinä normeina kaikille elämänalueille, saadaan tietoa, joka on paikatonta, ruumiitonta, hengetöntä, subjektiton-

ta ja epäsosiaalista. Semmoinen tieto ei riitä löytämään tietä elämää päin. (Bardy 2006, 167 -168.)

Hännisen, Karjalaisen ja Lahden (2005) määrittelemä toinen tieto on yksityiskohtaista kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskelevaa. Toinen tieto perustuu asianosaisuuteen ja sitä voidaan pitää virallisen ensimmäisen tiedon ja kohteistavan tiedon vastakohtana ja sitä haastavana. Marginaalisuuden paikoissa syntyvä toinen tieto perustuu ihmisten arkeen ja kokemuksiin. Sen välittäminen ja näkyväksi tekeminen on olennainen ja tärkeä kysymys. Asiakkaan tuoman toisen tiedon tulisi olla asiakastilanteessa läsnä ammatillisen ja virallisen hallinnollisen tiedon rinnalla. Työn lähtökohdaksi tulisi olla se tieto, joka syntyy asiakkaiden olemisen ja elämisen paikoissa. (Juhila 2006, 104 - 106.) Toinen tieto viittaa erilaisiin tapoihin kiistää, haastaa tai täydentää vakiintunutta tietoa ja urautuneita tiedon tuottamisen tapoja. Toinen tieto viittaa tavalla tai toisella ensimmäiselle alisteiseen, toissijaiseen, näin voi olla laita esimerkiksi asiantuntijoiden ja kansalaisten tai asiakkaiden suhteissa. (Bardy 2006, 151.)

Juhilan mukaan kumppanuussuhteeseen perustuvaa, toisen tiedon ja erot lähtökohdaksi ottavaa sosiaalityötä voi luonnehtia osallistavaksi. Osallistaminen koskee molempia osapuolia. Asiakkaat osallistavat työntekijöitä omaan tietoonsa ja työntekijät puolestaan pyrkivät tukemaan asiakkaan elämänpoliittisia ratkaisuja tavalla, joka mahdollistaisi asiakkaille heidän marginaalisuudestaan huolimatta täysivaltaisen kansalaisuuden. Sosiaalityöntekijä on asiakkaan kanssakansalainen ja sosiaalityö täysivaltaisen kansalaisuuden rakentamista. Rakentaminen perustuu tasavertaisuuteen, ei vastakkainasetteluihin kuten auttaja–autettava, kontrolloija–kontrolloitava tai tietäjä–tietämisen kohde. Yksinkertaisimmillaan osallistava sosiaalityö tarkoittaa osallisuuden vahvistamista suhteessa omaan elämään, sen tapahtumiin ja suuntaan liittyviin elämänpoliittisiin ratkaisuihin. Työn lähtökohdaksi on asiakkaan esiin nostama, hänen omista lähtökohdistaan nouseva tieto. (Juhila 2006, 117 - 120.) Työntekijän tulisi kuulla vanhempien omaa asiantuntijuutta lapsistaan myös silloin, kun työntekijällä on velvollisuus puuttua esimerkiksi lasten väkivaltaiseen kohteluun (Miller & Törrönen 2010, 81). Lastensuojelussa tarvitaan virallisen ja toisen tiedon jatkuvaa vuoropuhelua (Pösö 2007, 82).

Asiantuntijoiden, kansalaisten ja asiakkaiden väliselle vuoropuhelulle on löytymässä uudenlaisia paikkoja. Perheellä, lapsella ja nuorella on vahva kokemus omista vaikeuksistaan sekä tuntemus siitä, miten ja kenen avulla ne tulisi ratkaista. Kullakin asiantuntijalla on näistä myös oma käsityksensä. Oleellista on tiedostaa, että näiden käsitysten tietoperustat ovat erilaiset. Asiantuntijoiden, perheen aikuisten ja lasten tietojen ja kokemusten tulisi voida kohdata. Tulevaisuuden haaste ja vaativa tehtävä on kytkeä viranomais- ja kansalaisvaikuttaminen yhteen, mahdollistaa tarpeellinen vuoropuhelu ammattiauttamisen ja maallikkoauttamisen, ihmisten läheisverkostojen ja arkisen avun, arjen tiedon ja professionaalisen tulkinnan välille. (Heino 2009, 74 - 75.)

Lastensuojelun perhetyöntekijä on haasteellisessa roolissa kohdatessaan perheitä arjessa. Perhetyöntekijän rooli on ainutlaatuinen, koska hän työskentelee viranomaisena perheen omalla, yksityisellä alueella. Työn lähtökohdista tulee olla perheenjäsenten omista lähtökohdista nousevat kokemukset ja näkemykset, jotka koskevat sen hetkistä elämän tilannetta ja sitä miten se tulisi ratkaista. Toisaalta työntekijällä on oma ammatillinen näkemyksensä ja myös vastuu perheen elämäntilanteesta ja lapsen hyvinvoinnista. Toisen ja ensimmäisen tiedon, arjen lähtökohdista nousevan ja professionaalisen tulkinnan kohtaaminen ja yhteiseen ymmärrykseen pääseminen on arkilähtöisen työtteen keskeinen ajatus. Perheessä tapahtuva arkilähtöinen perhetyö voi muodostaa mahdollisuuden asiakkaiden ja asiantuntijoiden vuoropuhelulle.

Lain määrittelemä lastensuojeluammattilaisten rooli perheen yksityisyyteen kuuluvien vastuiden valvojina, hyvän ja turvallisen kasvun arvioijina sekä lasten oikeuksien ja edun toteutumisen turvaajana on haastava. Tehtävä vaatii tasapainoilua julkisen ja yksityisen elämänpiirin, kontrollin ja tuen, ammattilaisuuden ja kumppanuuden välissä sekä synnyttää työhön monia eettisiä jännitteitä (vrt. Hurtig 2003, 10).

6 ARKI LASTENSUOJELUN PERHETYÖSSÄ - KOHTI ARKILÄHTÖISTÄ TYÖ- OTETTA

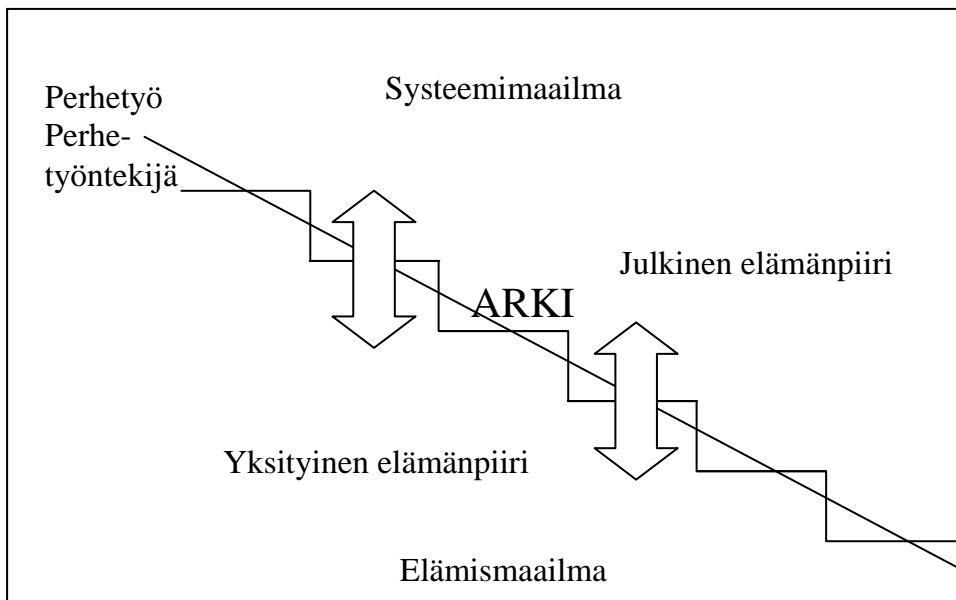
Tämän luvun tarkoituksena on johdattaa kohti varsinaista johtopäätöslukua, arkilähtöistä perhetyötä. Arkilähtöisen perhetyön ymmärrys vaatii tuekseen ymmärrystä arjen eri merkityksistä osana perhetyötä. Tämän vuoksi kokoan jo tässä luvussa yhteen arkea ja lastensuojelun perhetyötä yhdistäviä näkökulmia. Hurtigin (2003) kuvaama lastensuojelun ammattilaisten tasapainoilu tapahtuu arjen erilaisilla rajapinnoilla. Lastensuojelun perhetyötä voidaan pitää arkeen kohdistuvana muutostyönä, joka myös tapahtuu arjessa. Tärkeä osa muutokseen johtavaa työskentelyä on itsetiedostuksen lisääntyminen. Apuna tässä voi toimia esimerkiksi elämäntarinatyöskentely.

6.1 Toimintaa arjen rajapinnoilla

Lastensuojelun perhetyössä liikutaan sekä yksityisen ja julkisen että tuen ja kontrollin rajapinnoilla. Perhetyö operoi myös systeemin ja asiakkaan elämismaailman rajapinnoilla, samoin perhetyöntekijä toimii yhteiskunnan ja asiakkaan elämismaailman rajapinnoilla. Työntekijä on aina tilanteessa järjestelmän edustaja, ja hänellä on käytössään ammatillisia metodeja. Perhetyöntekijän tärkeänä tehtävänä on toimia kulttuurisena tulkkina sekä asiakasperheestä yhteiskuntaan että yhteiskunnasta asiakasperheeseen. Oleellista perhetyöntekijän ammattitaidossa on se, että työntekijä tuntee sekä perheen arjen että palvelujärjestelmän ja osaa toimia systeemin ehdoilla asiakkaan osallisuutta kunnioittaen. Todennäköisesti ammatillisen kohtaamisen taustalla on myös esimerkiksi asiakassuunnitelmassa perhetyölle esitetyt tavoitteet. Työntekijän tavoitteena tulisi olla asiakkaan kasvun tukeminen ja ihmisen aito kunnioitus. Tällöin systeemi ei kolonialisoi elämismaailmaa. Ammatillisuus antaa työntekijälle vain ”raamit ja oikeutuksen”.

Seuraavassa kuviossa 3 kuvataan lastensuojelun perhetyön paikantumista työalana systeemin ja elämismaailman rajapinnalle. Perhetyö on systeemin, yhteiskunnallisen palvelujärjestelmän osa. Se saa oikeutuksensa yhteiskunnalta. Työn keskeinen konteksti on perheen arki ja työ myös kohdistuu perheen arkeen. Perhetyöntekijä toimii systeemin

edustajana tässä arjessa ja yrittää tavoittaa ymmärrystä perheen elämismaailmasta. Perhetyöntekijä joutuu tunkeutumaan sisään perheen yksityiseen elämänpiiriin, jotta tämä ymmärrys olisi mahdollista tavoittaa. Perhetyöntekijä on osa julkista elämänpiiriä ja osa perhetyötä voi olla julkisen elämänpiirin tuominen lähemmäksi yksityistä, esim. virastoissa asiointi, erilaiset vertaisryhmät, koulumaailma jne. Systemimaailma ja elämismaailma ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (Vrt. Habermas 1989).

Kuvio 3. Perhetyö ja perhetyöntekijä systeemimaailman ja elämismaailman rajapinnalla (vrt. Hämäläinen 2003, 67).

Kun palvelujärjestelmä ja asiakkaiden arki kohtaavat, muodostuu vuorovaikutuskuvioita, jotka eivät ole yksin kummankaan osapuolen hallinnassa. Teoreettisesti ajatellen mahdollisuutena on ylittää mikro- ja makrotason välinen kuilu. Kysymys on sekä siitä, miten palvelut organisoidaan että kasvokkaisista kohtaamisista julkisen ja yksityisen rajapinnoilla. Käytännöllisenä mahdollisuutena on koettaa muuttaa omaa toimintaa entistä joustavammaksi, järjestäytyneemmäksi sekä monipuolisemmaksi. Yksityisen ja julkisen rajapinnalla voi parhaimmillaan syntyä sellainen vuorovaikutus, jossa saadaan käyttöön odottamattomia voimavaroja. (Seikkula & Arnkill, 2005, 27 - 28.)

On etsittävä tietämisen tapoja, jotka yhdistävät julkisen ja yksityisen. Lastensuojelu on palvelua ja kontrollia, moninaisia käytäntöjä, ammatillista ja muuta osaamista, organisa-

torisia rakenteita ja lainsäädäntöä. Näiden lisäksi se on myös yksilöiden kohtaloita ja elämäntarinoita. Tämä moninaisuus voi tehdä lastensuojelusta vaikeasti haltuun otettavan, mutta silti pitää pyrkiä, tietämään, ymmärtämään ja hämmästelemään. (Pösö 2007, 82.)

Perheeseen liittyvä julkisuuden ja yksityisyyden raja tekee siitä erityisen elämäntalouden Böhnisch (1997, 206). Perheeseen kohdistuu julkisia odotuksia, ja perheen täytyy yksityisellä tasolla kestää tämä paine, koska ei ole olemassa julkista tilaa, jossa voi avoimesti käsitellä elämäntaloutta-ongelmia ja kriisejä. Böhnisch hahmottaa tilannetta perheväkivaltaesimerkillä. Yhteiskunta liputtaa harmonisen ja vakaan perhekuvan puolesta, joka ei kuitenkaan vastaa perheiden arjen todellisuutta. Erilaisissa tilanteissa syntyvä rasitus ja aggressiivikäyttäytyminen voi johtaa väkivaltaiseen käyttäytymiseen heikompia kohtaan. Äiti perheen ydinhahmona ei usein uskalla kertoa väkivallasta muille. Ei vain pelkää siksi, että hän pelkää miehen koston ja lisää väkivaltaisuuksia, vaan koska hän huolehtii perheen tilasta sen koossa pitävänä voimana sukupuoliroolinsa kautta. Äidille kehittyy myös usein omia syyllisyydentunteita tilanteen kehityksestä ja siitä, että hän ei ole tehnyt tarpeeksi perheensä vuoksi ja pitää itseään osasyllisenä väkivaltaan. Isä, joka on usein väkivallan tekijä, yrittää lähes aina pakonomaisesti ylläpitää lähipiirilleen kulissia, että perhe, ja samoin hän itse, toimii ja on kunnossa. Vanhemmat ovat siis hahmottaneet ja myös itse omaksuneet julkisen ja yksityisen rakenteellisen ristiriitaisuuden ja toimivat arkea uusintaen ja vakiinnuttaen. (Böhnisch 1997, 207.)

Työntekijä kantaa omien arvojensa lisäksi mukanaan edustamansa instituution ja koko yhteiskunnan arvoja, jotka eivät välttämättä sovi yhteen asiakkaiden arvojen kanssa. Esimerkiksi käsitykset vanhemmuuteen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista voivat poiketa toisistaan, mutta yhteisten keskustelujen ja neuvottelujen avulla pitäisi saada aikaan jaettu tulkinta siitä, mitä riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu. Voi myös käydä niin, että yhteiseen tulkintaan ei päästä, (esim. ongelmaa ei nähdä, lapsen etu ei toteudu, väkivaltainen käyttäytyminen ei lopu). Silti olisi tärkeä syventyä kuulemaan asiakkaan omia lähtökohtia ja perusteluja, joilla hän yrittää tehdä ymmärrettäväksi omaa käyttäytymistään. Kuunteleminen tuo välineitä, joiden avulla puuttuminen voi onnistua paremmin. Aidosti kuunteleva työntekijä pyrkii tutustumaan asiakkaaseen myös ihmise-

nä, ymmärtämään, miltä hänestä tuntuu, millainen hän on ja mitä hän toivoo elämältä, itselleen, lapsilleen ja perheelleen (Miller & Törrönen 2010, 83).

Asiakkaan toiminnan logiikan ymmärtäminen avaa mahdollisuuksia esittää toisenlaisia tulkintoja ja näkemyksiä. Tämä voi muodostaa ongelman perhetyössä, jossa asiakkaita on useita ja heidän kokemukseen perustuvat tietonsa, tarpeensa ja myös lähtökohdat voivat olla täysin erilaiset. Joskus täytyy kuitenkin tehdä ratkaisu siitä, kenen tiedot painavat eniten ja kenen puolelle tulee asettua vaikeissa ristiriitatilanteissa. Pienyhteisö, esimerkiksi perhe, voi itsessään sisältää vallitsevan, toisen tiedon väkivaltaisesti tukahduttavan kulttuurin. (Vrt. esim. Hurtig 2003; Forsberg, Ritala-Koskinen, Törrönen 2006; Juhila 2006.)

Perhe ei ajattele, toimi, toivo eikä myöskään ilmaise itseään yksinäisesti. Yksinäisyys on merkki siitä, että jonkun äänestä on tullut hallitseva. Muut perheenjäsenet eivät joko löydä tilaa ajatella tai ilmaista itseään. Perheen odotusten tavoittaminen on aikaa, valpautta ja ammatillista osaamista vaativa tehtävä. Perheen eri jäsenten esiintuomista asioista koostuu ja koostetaan se, millaista muutosta perhe yhteisönä on valmis tavoittelemaan. (Vrt. Hurtig 2010, 242.)

6.2 Muutostyötä arjessa

Lastensuojelun perhetyö on muutostyötä ja siinä ollaan väistämättä tekemisissä ihmisten arjen kanssa. Lastensuojelun ammattilaisten kohtaama asiakasperheiden arki on monimuotoinen ja hämmentävä. Jo pelkästään ihmisten tavat organisoida perhe- ja läheissuhteita ovat niin monimuotoisia, ettei asiakkaiden ongelmien ratkaiseminen onnistu yksinkertaisten, valmiiden mallien avulla. Avuksi tarvitaan asiakkaan, niin lapsen kuin aikuisenkin ymmärrystä omasta arjestaan, siinä olevista vahvuuksista ja muutostarpeista. (Vrt. Ritala-Koskinen 2003, 75.) Oivallus ongelmien kuulumisesta arkeen, ja siitä ettei kenenkään elämä suju ilman vaikeuksia, antaa uskoa selviytymisstrategian löytämiseen. Miller ja Törrönen (2010) puhuvat perhekuntoutukseen liittyen perheen hyvän tulevaisuuden käsikirjoituksesta, johon on liittynyt omien kokemusten läpikäyntiä ja jäsentelyä. (Miller & Törrönen 2010, 83.)

Tiedostaminen koskee mahdollisuuksia vaikuttaa itseen ja omaan elämäntilanteeseen yksilönä, mutta myös kollektiivisesti. Oman elämäntilanteen ja muutoksen mahdollisuuden tiedostaminen aktivoi ihmisiä toimimaan, vaikuttamaan ja osallistumaan. (Freire 2005, 100- 104.) Ihmistä ei voi kuitenkaan pakottaa muuttumaan. Ihminen voi muuttua vain sisäisen kasvuprosessin myötä, jossa hän alkaa nähdä itsensä uudella tavalla ja tehdä uuden identiteettinsä mukaisia valintoja. Keskeistä on saada ihmisen tahto heräämään ja vahvistaa sitä. Keskeistä sosiaalipedagogisessa työssä on saada ihminen tekemään tavoitteiden kannalta relevantteja valintoja, jotka auttavat kiinnittymistä yhteiskuntaan. (Hämäläinen, 1999.) Freiren mukaan ainoastaan ihminen itse voi löytää oman kutsumuksensa ja sitä kautta kohtalonsa, kukaan toinen ei voi ottaa häneltä tätä tehtävää (Hämäläinen & Kurki 1997, 208).

Muutos edellyttää siis aina oman toiminnan reflektointia. Kun ihmiset refleктоivat elämänsä ja valintojaan, he tekevät sitä suhteessa johonkin jo olemassa olevaan. Yksi mahdollinen muutokseen johtava särö on se, että ihmiset pystyvät näkemään itsensä toimimassa toisin. Tämä johtaa uuteen kokemukseen itsestä. Mutta jotta pystyy kuvittelemaan, lukemattomien asioiden on osuttava kohdalleen. Sen on myös tunnettava luontaiselta ja oltava kulttuurisesti ymmärrettävä. (Jokinen 2005, 155.) Muutokseen liittyy myös Hellerin (1984) puhe vieraantuneesta arjesta, jolla hän tarkoittaa sitä, että ihminen on toimintakyvytön suhteessa omaan arkeensa. Ihmisellä ei ole tilaa eikä voimia rakentaa hyvää arkea. Vieraantumisen syynä Heller ei näe arjen väistämättömiä rakenteita sinänsä, vaan oleellista on se, miten ihminen pystyy toimimaan ja rakentamaan arkeaan näissä rakenteissa.

Arjen sanotaan edustavan pysyvyyttä ja rutiineja, miten arkielämässä siis synnytetään muutosta, pohtii Lefebre (1991) ja toteaa arjen muutosvoiman sisältyvän hetkiin, jolloin arjen eläjä pystyy tiedostamaan sen, kuinka hänen ruumiinsa on sopeutunut pakkotahtiin (Lefebre 1991, 177). Jokisen mukaan muutosvoima löytyy sieltä, missä arki toistaa itseään vähäisin, mutta muutoksen mahdollisuuksia sisältävin pienin tai vaatimattomin teoin (Jokinen 2005,32). Mutta mikä on se inhimillisen toiminnan mekanismi, jossa doksan mukaiseen toistuvien tekojen logiikkaa tulee se särö, joka alkaa hivuttaen muuttaa omaa logiikkaansa? (Jokinen 2006, 68).

Voiko toisin tekemistä ylipäättään syntyä, ellei tekijä ainakin jossain määrin tee selväksi lähtökohtiaan ja maailmassa olemisen asentoaan? Voiko mitään tehdä tietoisesti ja antaumuksellisesti tuntematta omaa paikkaansa maailmassa, pohtii Bardy (2006). Hän jatkaa viittaamalla Kieslowskiin, joka opasti oppilaitaan ankarasti perehtymään omaan elämäänsä, ei siksi, että he tekisivät siitä elokuvia, vaan siksi, että he tietäisivät, miksi he niitä tekevät. Toisenlaiseen tietämiseen tarvitaan taju siitä, missä on ja mistä haluaa pois. Täytyy myös löytää vastakaikua omille, ehkä vasta syntymässä ja ituasteella oleville ajatuksilleen, jotta voi suunnata uuteen. (Bardy 2006, 152; ks. myös Sava 2004.) Yksityisten ja julkisten fantasioiden vyyhti, jonka olemassaolo on edellytys arjen muuttumiselle, vaatii sekä yksilön kykyä kuvitella ja liikkua toisin että sosiaalisen muotoja, jaettuja merkityksiä ja instituutioita (Jokinen 2003, 13).

Böhnisch (1997) käyttää elämäkerrallisen elämänhallinnan käsitettä kuvatessaan yksilöitymisen ja elämänhallinnan yhteyttä modernissa riskiyhteiskunnassa. Käsite erottaa sen, mitä ihmisille tapahtuu siitä, miten he toimivat tietoisuutensa ohjaamina (Beck 1986, 207). Toimiminen on elämäkerrallista elämänhallintaa, ja sitä pohditaan psykososiaalisen toimintakyvyn saavuttamisen valossa. Elämisolosuhteiden yksilöityminen ja pluralisoituminen ovat tehneet sosiaalisesta maailmasta satunnaisen. Se ei enää edellytä vain ehdotonta ja itsestään selvää mukautumista tai poikkeamista määrätystä normeista ja perinteisistä sosiaalisista malleista, vaan moninaista elämäkerrallisen toimintakyvyn etsintää, jonka erittelyn kohteena ovat psykososiaaliset ongelmat ja sosiaaliset konfliktit. Böhnisch toteaa, että elämänhallinta on hänelle riskiyhteiskunnan sosiaalipedagoginen konsepti. (Böhnisch 1997, 25.)

Yhteiskunnan näkökulmasta sosiaalipedagogiikan ja sosiaalityön päätehtävä on auttaa sellaisia ihmisiä integroitumaan yhteiskuntaan, jotka eivät itse sitä pysty tekemään. Kun asiaa tarkastelee kyseessä olevien ihmisten arjen näkökulmasta, siinä ei korostu integraation ongelmallisuus, vaan lähinnä elämänhallinnan kysymys, toimintakyvyn menettäminen. Asiakkaan näkökulmasta tavoitteena on psykososiaalinen toimintakyky. Tästä voi aiheutua myös ristiriita integraatioon pyrkimisen ja elämänhallinnan pyrkimysten välille. Pysyäkseen kriisitilanteessa toimintakykyisenä ihminen voi turvautua keinoihin,

jotka ovat normien vastaisia ja lisäävät hänen sosiaalista eristäytymistään edelleen. Böhnisch valaisee asiaa äärimmäisellä esimerkillä väkivaltaisesta käyttäytymisestä:

Joissain tapauksissa väkivallan harjoittaminen voidaan nähdä viimeisenä ja äärimmäisenä yrityksenä saavuttaa toimintakyky. Se koskee kriittisiä elämäkertaan liittyviä tilanteita, jossa minuus on uhattuna, sosiaaliset yhteydet häiriintyneet ja kommunikaatiossa ei voi käyttää enää sosiaalisia keinoja. Väkivaltainen toiminta väkivallan teko, tuo yksilölle subjektiivisen kokemuksen vallasta ja antaa hänelle myös omanarvon tunteen. (Ks. Böhnisch 1997, 26 - 27.)

Asiakkaan arjen ymmärtämisen kysymykset eivät rajoitu vain jo valmiiksi päättyneiden tekojen ymmärrykseen vaan tavoitteena on ymmärtää ennen kaikkea sosiaalisen toimintakyvyn uudelleen syntymistä ja muotoutumista (Rauschenbach 1999, 125). Lastensuojelun perhetyötä muutostyönä voidaan kuvata elämäkerrallisen toimintakyvyn etsintänä (Vrt. Böhnisch 1997, 25).

6.3 Elämäntarina arjen tulkkina

Asiakkaan arjen tulkkina, tiedostamisen apuvälineenä ja yhteisen ymmärryksen edistäjänä ja sitä kautta muutostyön välineenä voi toimia elämäntarina-työskentely. Elämäntarinaa, elämäkertaa, muistelua tms. voidaan ajatella mahdollisina menetelminä päästä kosketuksiin asiakkaan arjen kanssa. Ihminen voi kenties löytää itsensä elämismaailmassaan tarinansa myötä. Arjen konseptissa tematisoitu aikaperspektiivi tarkoittaa ”ansioluettelo” tai ”elämäkertaa”. Siinä kehitysasteet ja elämänvaiheet kaikessa arkisuudessaan sivuavat toisiaan ja erilaisia elämän- tai identiteettiongelmia voidaan käsitellä vaiheiden kautta. (Thiersch 2005, 50 - 51.) Thiersch ja Grunwald viittaavat elämäntariinaan lähestymistapana elämismaailmaorientaation konseptissaan tilanteen analysoinnin yhteydessä ja näkevät myös sen tärkeän yhteyden asiakkaalle laadittuun suunnitelmaan (ks. Grunwald & Thiersch 2009, 140).

Antautuminen arkipäivälle tarkoittaa arjen kokemusten, kuten surun ja rakkauden vakavasti ottamista, vaikka ihminen ei pystyisi puheen tasolla niitä käsitteellistämään. Työntekijän tulee hyväksyä se, että sosiaalityön asiakkaan tulkintamalli omasta arjestaan ja

ongelmistaan voi olla epäjohdonmukainen. Thiersch toteaa sosiaalityön asiakkaita tarkoittaen: ”Heidän itseymmärryksensä - heidän tulkintansa hädästään, samoin kuin heidän ratkaisu- ja apuponnistelunsa - jäävät aivan liian helposti väärin ymmärretyiksi ja suppeiden tulkintojen alle.” (Thiersch 2006, 51 - 52.)

Työn lähtökohta ei voi olla se, mitä ongelmia yhteiskunnalla on ihmisen kanssa, vaan se, mitä ongelmia ihmisellä tosiasiallisesti on. (Vrt. Nohl, Thiersch). Böhnisch kutsuu tätä sosiaalipedagogiseksi peruskaavaksi ja toteaa, että sitä ei pidä ymmärtää vain psykososiaalisena tasapainona vaan myös ammatillisen suuntautumisen tasapainona. Toimintakyvyn tasapainoa hakevat ihmiset kokevat hänen mukaansa vain yhden tunteen: paineen oman kriittisen tilansa normalisoitumisesta. Sosiaalipedagogiikan strategiaan ja ammattitaitoon kuuluu ymmärtää tällaisten ihmisten subjektiivista näkemystä, jotta heidät hyväksytään ja yhteiskunnallisen integraation ongelmaa pidetään silmällä. (Böhnisch 1997, 27.) Tämä ymmärrys ei löydy yhdellä asiakastapaamisella, se löytyy pitkäkestoisella, asiakkaan arkea ymmärtävään pyrkivällä työskentelyllä. Ihminen elää eri tavalla ne kertomukset, joissa hänen täytyy pysähtyä refleктоimaan menneisyyttään (Freeman 1993, 21).

Tieteellisen tutkimuksen tutkimusmetodeina käsitteet elämäntarina, elämänhistoria, omaelämäkerta, elämänkertomus, muistelutyö, muistelukirjoitus jne. poikkeavat toisistaan. Tutkijat määrittelevät niitä eri tavoin ja tietyn menetelmän voidaan katsoa sopivan parhaiten johonkin tiettyyn tilanteeseen, ja kun halutaan saada tietynlaista tietoa. (Ks. erilaisia määrittelyjä esim. Huotelin 1992; Freeman 1993; Vilko 1997; Roberts 2002; Rosenthal 2004.) Myös niiden käytölle tieteellisenä tutkimusmetodina on selkeät ohjeet. Lastensuojelun perhetyössä käytettävänä menetelmänä elämäntarinalle oleellisinta ei ole sen määrittelyminen vaan ajatus siitä, että asiakas tuottaa omaan kokemuksensa perustuvaa kertomusta tai tarinaa. Tämän tarinan avulla itseymmärrystä sekä yhteistä ymmärrystä pyritään lisäämään. Itseymmärryksen lisääntymisen avulla pyritään tukemaan asiakkaan osallisuutta oman elämänsä muutosprosessissa. Tarinan avulla mahdollistuu myös aiemmin mainittu kumppanuusajattelu ja asiakkaan tuottaman ns. toisen tiedon mukanaolo työprosessissa.

Interventiot jäävät tehottomiksi, mikäli ne eivät edistä yksion kykyä elää olemassaolonsa kulkua jollain sellaisella refleksiivisellä tavalla, jossa hän voi kuvata elämäänsä ja ymmärtää oman roolinsa toimijana ja kokijana (Spano 2002, ks. Bardy & Känkänen 2005, 49 – 50). Elämäntarinatyöskentely on osa laajempaa tarinallisuuteen perustuvaa toimintaa, jossa voidaan käyttää monia menetelmiä. Keskeistä työskentelyssä on se, että ihminen tarkastelee kokemuksiaan ja sitä, miten ne sijoittuvat hänen elämänsä kulkuaan. Elämäntarinaa voi rakentaa sekä arkisessa kanssakäymisessä arjen kertomiskulttuurin rikastamisella että siitä erotettuna strukturoituna työskentelynä. (Barkman 2009, 241.) Elämäkerrassa linkittyvät menneisyyden ja tulevaisuuden tulkinnat nykyhetken kokemuksesta käsin (Roberts 2002, 83).

Eskola (1998) näkee elämäkerrallisen kirjoittamisen erääksi elämänpoliittiseksi tehtäväksi. Ihmiset lujittavat käsitystään itsestään kertomalla itse itsensä. Ihmiset kirjoittavat itseään kiinni johonkin, ehkä tulevaisuuteensa käymällä läpi elämänsä aiemmat vaiheet. Myös Freeman toteaa, että tarina omasta elämästä ei ole paluuta taaksepäin vaan se on suuntautunut tulevaisuuteen, kohti ymmärrystä (Freeman 1993,119).

Elämäkerrallisuuden käyttötavat ja tiedonintressit ovat moninaistuneet narratiivisen tutkimuksen, terapian ja kehittämistyön yleistyessä. Elämäkerrallisuudella on vaihtelevia tavoitteita ja käyttötarkoituksia, ne voivat tarjota

- yksilöille mahdollisuuden pohtia elämänsä kulkua
- tilaa ja välineitä arkisen kanssakäymisen syvenemiselle
- näköaloja siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu jossain sen osa-alueella ihmisten arkikokemusten tasolla
- materiaalia interventioiden, järjestelmien tai politiikan kehittämiseen
- mahdollisuuksia syventää tutkimusta, koulutusta ja opetusta ihmisen tuntemiseksi (Bardy & Känkänen 2005, 46 - 48).

Elämäkerrallisen ajattelun yhtenä ydinajatuksena voi nähdä omaelämäkerrallisten merkitysten tuottamisen, jäsentämisen ja uudelleenarvioinnin (Saarenheimo 1997, 58). Myös Huotelin näkee elämänkertomuksen merkityksenantoprosessina, jossa yksilö puukee eletyn elämänsä kertomuksen muotoon (Huotelin 1992, 3). Yksilöiden tarinoista

kasvaa myös laajempia kokonaisuuksia, yhteisöjen ja yhteiskuntien kuvia, arkea läheltä (Eskola 1998).

Myös Bardyn mukaan elämäkerrat tuovat esille yhteiskunnan tasolla näkymättömiä valtarakenteita. Ne avaavat tutkimuksessa näkymän kolmeen suuntaan: siirtymätilassa olevaan yhteiskuntaan sekä siihen, mitä ihmisissä ja ihmisille tapahtuu murroksissa ja siihen millaisia selviytymisstrategioita he kehittävät. Myös rakenteellisille muutoksille löytyy vastine ihmisten arjessa ja kokemuksissa. Vähäosaisten elämäkerronnassa tulee esiin syyllistyminen siitä, ettei ole onnistunut elämässään, ei yllä aikakauden normeihin, ei kykene siihen, mitä pidetään hyvänä vanhempana, puolisona tai lapsena. (Bardy & Känkänen 2005.)

Edellä esitetty arjen tarkastelu perhetyön käytännöissä tukee arjen, arkilähtöisyyden ja perhetyön integratiivisen kokonaisuuden luomista ja arkilähtöisen viitekehyksen rakentamista.

7 ARKILÄHTÖINEN PERHETYÖ

Tässä johtopäätösluvussa vastaan tutkimuskysymykseeni: mitä arki ja sosiaalipedagoginen arkilähtöinen ajattelutapa tuovat suomalaisen lastensuojelun perhetyöhön. Toisinsanoen rakennan arkilähtöisen viitekehyksen lastensuojelun perhetyölle. Arkilähtöisyyden käsite on kehittynyt Saksassa, mutta Grunwald ja Thiersch toteavat, että elämismaailmaan suuntautumista ei pidä kuitenkaan nähdä vain Saksan kontekstissa, se voidaan nähdä yleisen yhteiskunnallisen ja ammatillisen kehittymisen edustajana (Grunwald & Thiersch 2009, 131 - 132). Luvun aluksi määrittelen arkilähtöisyyden ja arkisuuntautuneisuuden käsitteet ja pohdin, mitä ne tarkoittavat lastensuojelun perhetyössä. Arkilähtöisyyden synonyyminä voidaan pitää elämismaailmalähtöisyyden käsitettä. Näiden käsitteiden ymmärtäminen suomalaisessa lastensuojelun perhetyön kontekstissa muodostaa perustan seuraavaksi esitettäville arkilähtöisen perhetyön periaatteellisille lähtökohdille ja arkilähtöisen perhetyön ulottuvuuksille. Luvun lopuksi tiivistän, mitä tarkoitan strukturoidulla avoimuudella.

7.1 Arkisuuntautuneisuus - arkilähtöisyys

Thierschin arjen määrittelyä apuna käyttäen liitän konkreettisen arjen tuen ja auttamisen arkisuuntautuneisuuden käsitteeseen. Arjen suppeammassa määrittelyssä arki merkitsee pragmaattista työorientaatiota ja konkreettista toiminnan tapaa.

Arjen käsitteellä perhetyön käytännöissä on tarkoitettu useimmiten juuri päivittäisten arjen asioiden hoitumista ja niiden sujumisen varmistamista. Puhutaan arjen struktuurin ylläpitämisestä. Perhetyön piirissä olevilla perheillä saattaa arjen struktuuri olla heikentynyt tai kadoksissa. Työtä tehdään arjen säännöllisyyden palauttamiseksi tai löytämiseksi. Perhetyön tavoitteena voi olla esimerkiksi se, että normaaliin päivään kuuluu aamiainen, kouluunlähtö, lounas, läksyt, illan kotiintuloajat ja nukkumaanmeno. Arjen struktuuriin liittyviä asioita ovat myös tiettyjen kotitöiden teko, tavoitteena voi olla kodin puhtaudesta huolehtiminen, ruuanlaitto, viikkosiivous jne. Arjen ylläpito ja sujuvuus liittyy läheisesti myös vanhemmuuden tehtävien hoitoon. Perhetyön oleellisena osana on riittävän vahvan vanhemmuuden toteutumisen tukeminen

Kun näitä asioita opetellaan, tehdään yhdessä perheen kanssa, voidaan puhua siitä, että työ suuntautuu arkeen, se on arjen struktuuria palauttavaa ja ylläpitävää työtä. Laakso (2009) käyttää käsitettä arkinen huolenpito kuvaamaan lastenkotityön konkreettista, arkista toimintaa, arjen pyörittämistä (Ks. Laakso 2009, 115 - 116).

Arkinen huolenpito käsitteenä sopii hyvin kuvaamaan myös perhetyön tavoitetta. Tavoitteena on, että huolenpito toimii myös perheiden arjessa, vanhempien ylläpitämänä. Jos arkisessa huolenpidossa on puutteita, tarvitaan ulkopuolista puuttumista perheen arkeen. Puuttumisen luonne ja intensiteetti ovat riippuvaisia siitä, miten vakavia huolenpidon puutteet ovat.

Arkilähtöisyydellä viitataan arkeen laajempänä kehyskäsitteenä ja tapana ymmärtää todellisuus. Arki laajana kehyskäsitteenä voidaan ymmärtää synonyyminä elämismaailman käsitteelle. Arki- ja elämismaailmalähtöisen työn tulee olla ymmärrysorientoitunutta ja sen vaativana tavoitteena on pyrkiä mahdollisimman kommunikatiiviseen toimintaan

taan ja yhteisen tulkintahorisontin löytymiseen. Vaativan tehtävästä tekee se, että ihmisten näkemys, kokemus ja tulkinta ympäröivästä maailmasta on erilainen ja siten myös jokaisen arki muodostuu yksilölliseksi. Ihmisten kuvaus omasta arjestaan voi olla hyvinkin erilainen kuin se, miltä arki näyttää toisten silmin katsottuna. Miten ja missä yksilöllinen arki sitten syntyy? Miksi asioille annetaan tietynlaisia merkityksiä ja asioita tulkitaan ja ymmärretään tietyllä tavalla?

Arkilähtöistä työtä voidaan kutsua myös elämismaailmalähtöiseksi. Sen keskeisin lähtökohta on asiakkaiden arjen todellisuus. (Thiersch 2005; Thiersch & Grunwald 2009.) Tärkeä kysymys on, miten ymmärtää ulkopuolisena jonkun yhteisön todellisuutta. Arkilähtöisessä työssä tulee pyrkiä ymmärtämään tuota todellisuutta ja auttaa myös asiakkaita itseään ymmärtämään sitä. Oleellista lastensuojelun perhetyössä on, että jos perheiden elämä, arjen todellisuus on lapsen kannalta haitallinen, arkea tulee pystyä muuttamaan. Määrittelen ja nimeän tässä tutkimuksessa arkilähtöisen perhetyön ulottuvuudet, koska elämismaailma filosofisine juurineen tekee siitä käsitteenä vaikeasti haltuun otettavan suomalaiseseen lastensuojelun perhetyön käytäntöihin. Käytän elämismaailman käsitettä kuitenkin arkilähtöisen perhetyön sisällöllisiä ulottuvuuksia kuvatessani, jotta elämismaailma käsitteenä ja sisältönä alkaisi elää arkilähtöisessä työtöteessä.

Elämismaailmaan suuntautuminen esimerkiksi sosiaalisessa lapsi- ja nuorisotyössä viittaa Thierschin mukaan lasten- ja nuorten huollon ja sosiaalisen työn traditioon, eli aloittamiseen siitä, missä asiakas on. Tilannesuuntautuminen ja yhdyskuntasuuntautuminen ovat suuntautumista elämismaailmaan, arkeen. (Thiersch 2005, 23 - 24.)

7.2 Arkilähtöisen perhetyön periaatteelliset lähtökohdat

Kuvaan tässä luvussa Thierschin teorian ja perhetyön ymmärryksen pohjalta muodostamani arkilähtöisen perhetyön periaatteelliset lähtökohdat, eli ne periaatteet, joihin perhetyön tulisi perustua, jotta se olisi thierschiläisittäin arkilähtöistä.

7.2.1 Yhteisen tulkintahorisontin etsiminen

Yhteisen tulkintahorisontin etsiminen on keskeinen lähtökohta arkilähtöisessä työssä. Kyse on arkisten käytäntöjen tarkastelusta siltä kannalta, miten niissä tulkitaan sosiaalista todellisuutta ja samalla pidetään yllä ja muokataan sitä. Käytäntöjä tarkastellaan erityisesti suhteessa siihen, miten niissä tehdään tulkintoja asiakkaan ongelmista ja ratkaisuvaihtoehdoista, rakennetaan asiakkuutta sekä tuotetaan erilaisia identiteettejä asiakkaille ja työntekijöille

Yhteinen todellisuus rakentuu asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa. Oleellista tässä on se, millaisia tulkintoja rakentuu ja miten tämä tulkintojen rakentuminen tapahtuu. Onko vuorovaikutus institutionaalisen tehtävän asettamien ehtojen rajoittamaa vai pystytäänkö kohtaamistilanne luomaan tasaveroisista lähtökohdista käsin. Asiakasperheen ja perheenjäsenten kokemukset ovat ainutlaatuisia, niitä voidaan ymmärtää vain vastavuoroisesti kuuntelemalla ja yhdessä toimien.

Kaikilla asiakassuhteen osapuolilla on oma tulkintahorisontti. Jos dialogiin ei asetuta, tulkintoja voidaan tehdä omien ennakkokäsitysten mukaisesti, tavalla, jolla ihmiset ovat oppineet toimimaan ja tulkitsemaan asioita. Hermeneuttisessa lähestymistavassa on keskeistä vastavuoroisuus, joka tähtää toisten antamien merkitysten ymmärtämiseen. Tulkitsija (työntekijä) antautuu dialogiin tutkittavan ilmiön (perheen arjen) ja perheenjäsenten kanssa ja kuuntelee avoimesti tilanteeseen sisältyviä merkityksiä. Toisten kokemusten ja merkitysten ymmärtäminen ei tapahdu nopeasti, koska jokainen käy dialogia omien aiempien kokemustensa ja ennakkokäsitystensä perusteella. Kaikilla vuorovaikutukseen osallistuvilla on oma sosiaalinen todellisuutensa, oma merkitysmaailmansa. Toisten tulkintojen kuunteleminen ja pyrkiminen niiden ymmärtämiseen on tarpeen yhteisen merkitysmaailman syntymiseksi. Yhteinen merkitysmaailma taas on edellytys sille, että toisen tulkintoja voi ymmärtää. (Vrt. Värri 2004, 33 - 38.) Gadamer kutsuu dialogista yhteisymmärrystä horisonttien yhteensulautumiseksi (Gadamer 2004).

Sosiaalinen todellisuus on oman subjektiivisen todellisuuden ja ulkoisen havaitun todellisuuden välistä vuorovaikutusta. Siksi myöskään kuvaus tai näkemys elämästä ja arjestasta ei voi koskaan olla täysin samanlainen. (vrt. Berger & Luckman 1995.) Myös per-

heenjäsenet näkevät ja tulkitsevat arjen asioita eri tavoin. Molempien vanhempien oma henkilöhistoria vaikuttaa sekä arjessa toimimiseen että tulkintaan arjesta. Tästä syystä perheen mikrokulttuurin ymmärrys on työntekijälle tärkeää. Sen kautta voi löytyä ymmärrys siitä, miksi tässä tietyssä perheessä toimitaan tietyllä tavalla. Se on tärkeää myös siksi, että työntekijän tulee löytää keino tehdä itsensä ymmärretyksi. Vaativana tehtävänä on yrittää ymmärtää perheenjäsenten käyttäytymistä, yrittää tehdä itsensä ymmärretyksi ja lopulta saada myös perhe ymmärtämään omaa arkeaan ja käyttäytymistään.

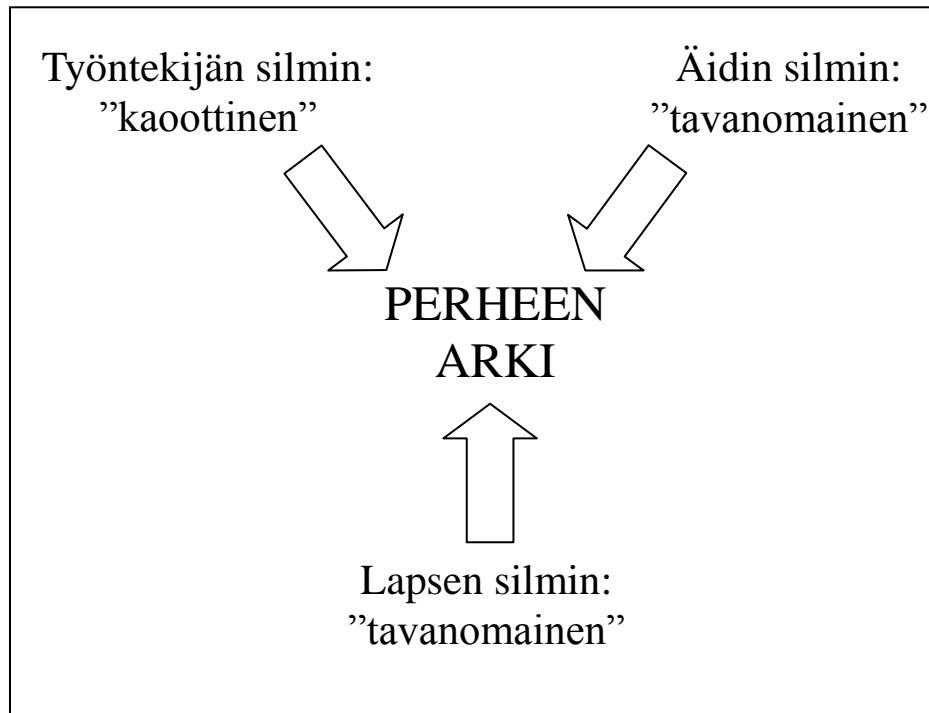
Se, millaisena asiakkaan arki näyttäätyy työntekijälle, ei välttämättä vastaa lainkaan asiakkaan kokemusta omasta arjestaan. Oleellista ei ole se, kumman näkemys on oikea tai väärä, vaan oleellista on löytää yhteinen ymmärrys siitä miltä arki tai esimerkiksi vanhemmuus näyttää. Tähän on jo kehitetty erilaisia tapoja käydä näitä asioita yhdessä perheen kanssa läpi. Esimerkiksi vanhemmuuden roolikartta, erilaiset kortit, menneisyysmatkailu, aikajanat jne. Lasten kanssa työskentelyyn on kehitetty omia välineitä. Paljon käytettyjä ovat esimerkiksi sadutus ja piirtäminen, joilla pyritään tavoittamaan lapsen kokema todellisuus.

Suomalaisessa lastensuojelussa uudehkona menetelmänä voidaan pitää narratiiviseen perheterapiaan pohjautuvaa Tejping-leikkiä. Leikkityöskentelyn avulla aikuinen pyrkii pääsemään lapsen ”kartalle”, ymmärtämään lapsen kokemusmaailmaa. Leikkiä voi soveltaa myös terapiatyön ulkopuolella, esimerkiksi lastensuojelun perhetyössä. Se ei edellytä terapeutin koulutusta eikä valmiuksia. (Soltvedt 2005.)

Seuraavilla esimerkeillä kuvaan sitä, että tulkinnot perheen arjesta voivat olla työn alkessa ristiriitaisia, vaikka sekä työntekijä että perheen jäsenet kertovat oman tulkintansa sellaisena kuin näkevät arjen. Arkilähtöisen perhetyön haaste nousee näistä erilaisista tulkinnoista.

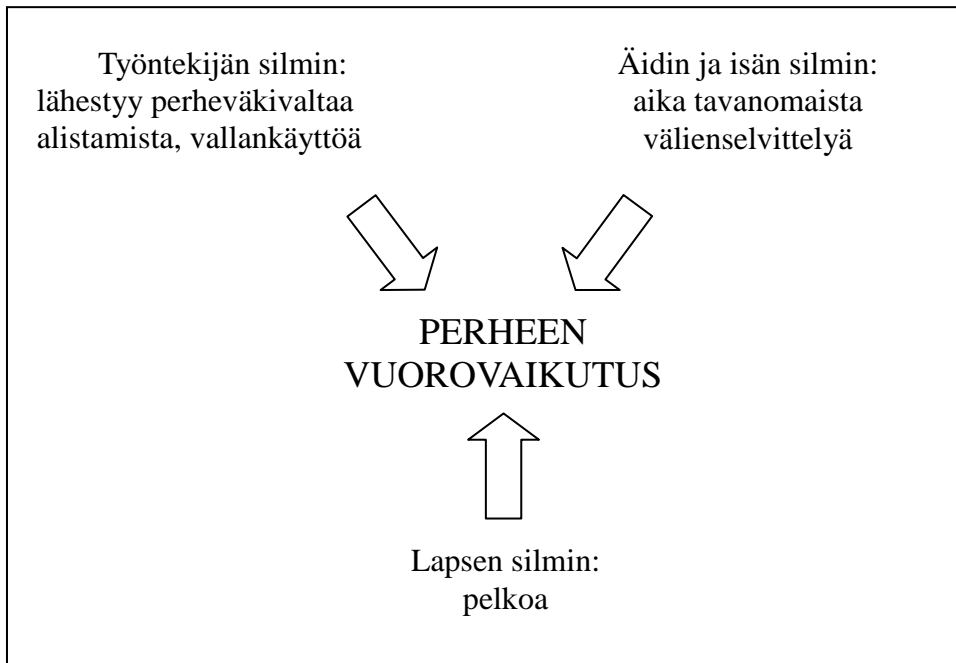
Kuviossa 4 kuvaan esimerkkitilannetta, jossa perheen arki näyttäätyy erilaisena äidin, lapsen ja työntekijän silmin katsottuna. Perhe on elänyt arkeaan ehkä jo vuosikaudet siivoamattomassa ja pyykkivuorten täyttämässä kodissa, jossa ruokailu tarkoittaa sitä, että jokainen lämmittää einesateriansa silloin kun ehtii, jos ruokaa ylipäättään on. Äidille ja lapselle tämä arki on tavanomaista, työntekijälle perheen arki näyttäätyy kaoottisena

ja lapsen hyvinvointia uhkaavana. Oleellista olisi löytää yhteinen ymmärrys perheen tilanteesta ja siitä, miltä arki näyttää lapsen hyvinvoinnin kannalta tarkasteltuna.

Kuvio 4. Perheen arki lapsen, työntekijän ja äidin tulkitsemana

Kuviossa 5 on esimerkkinä perheen sisäinen vuorovaikutus ja tunteiden ilmaisu. Esimerkissä isän käyttäytyminen muuta perhettä kohtaan on aggressiivista, kovaäänistä ja uhkailevaa. Vanhemmat tulkitsevat tilanteet tavanomaiseksi välienselvittelyksi, joihin perheessä on jo totuttu. Vanhemmat eivät näe tilanteessa mitään poikkeavaa, eivätkä mitään sellaista, mihin pitäisi ulkopuolelta puuttua. Työntekijä kuitenkin tulkitsee vuorovaikutuksen perheväkivallaksi, alistamiseksi ja vallankäytöksi suhteessa muihin perheenjäseniin. Lapsi näkee tilanteen pelottavana. Arkilähtöisen työskentelyn edellytys on yhteisen tulkintahorisontin löytyminen (vrt. Thiersch 1986; Thiersch 2005). Jo se, että vuorovaikutuksen osapuolet tajuavat, että tilanteessa saattaa olla useampia tulkintoja auttaa eteenpäin.

Kuvio 5. Perheen vuorovaikutus lapsen, työntekijän ja vanhempien tulkitsemana

Miten asiakkaan elämäntilannetta ja hänen tekemiään tulkintoja pystytään ymmärtämään? Asiakasperheiden jaettu intersubjektiiivinen elämismaailma synnyttää kulttuurisia traditioita, jotka heijastuvat arkielämään, ja niihin merkityksiin ja tulkintoihin, joita perheenjäsenet arjessaan tekevät. (vrt. Berger & Luckman 1994, 52.) Perheissä yhdistyvät myös molempien vanhempien erilaiset kulttuuriset taustat. Ihminen ei pysty täydellisesti koskaan ymmärtämään toisen ihmisen maailmaa, mutta arkielämästä perhetyötä voisi kuvailla yhteisesti jaetun tulkintahorisontin etsimiseksi. Kohtaamisen tulee olla suuntautunut asiakkaan elämismaailman kokonaisuuden hahmottamiseen.

7.2.2 Elämismaailman kokonaisuuden hahmottaminen

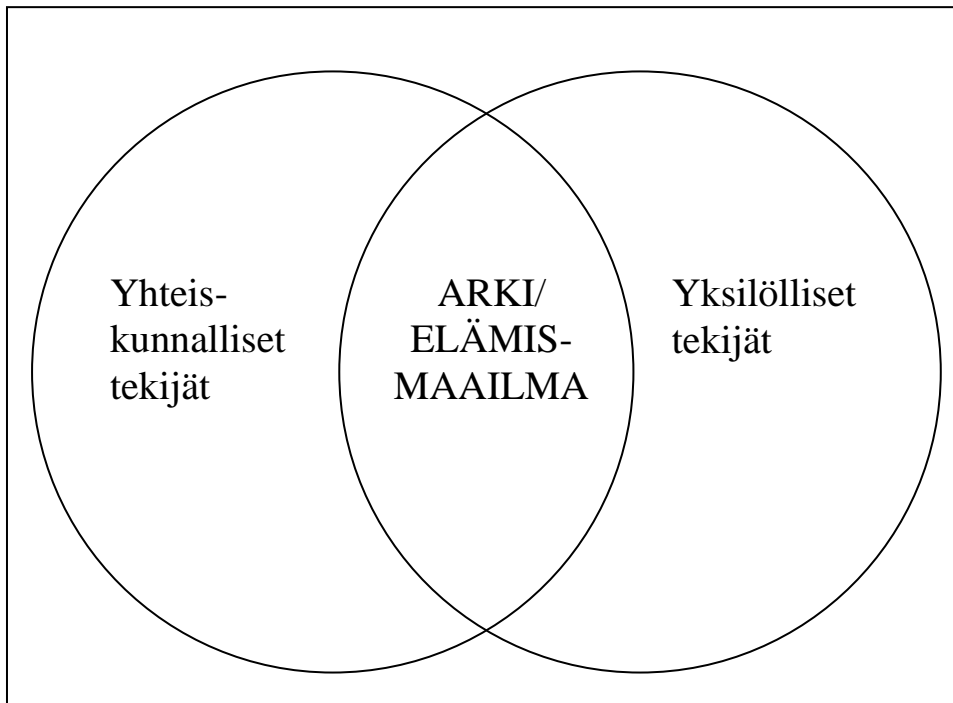
Elämismaailma syntyy koko aiemman elämänhistorian, sosiaalisten suhteiden, tulevaisuuden visioiden, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden muovaamana (Thiersch 2005; Grunwald & Thiersch 2009). Työntekijällä on oma arkensa, oma elämismaailmansa ja siten oma tapansa nähdä asioita. Hän edustaa lisäksi aina jotakin instituutiota, ja lastensuojelun perhetyössä hänellä on sekä yhteiskunnan valtuutus että oikeutus lap-

sen edun toteuttamiseen. Tilanne on lähtökohtaisesti hierarkkinen, ja työntekijä edustaa asiantuntijuutta ja ammatillisuutta suhteessa asiakasperheeseen.

Elämismaailma/arki on Thierschin termien ”näyttämö”, sen ohjaus tapahtuu muualla, suunnitelmat ja arjen järjestys syntyvät ”backstagella”, takanäyttämöllä. Ihmiset toimivat improvisoiduissa esityksessä lavasteissa määrättyissä rooleissa erityisten sääntöjen mukaan. (Thiersch, 1998, 84; Grunwald & Thiersch 2009.) Näytelmää voi olla joskus vaikea ymmärtää, jos sitä pitää yrittää tulkita vain näyttämön tapahtumien perusteella, samoin oopperaesityksen librettoon tutustuminen voi auttaa ymmärtämään, mitä näyttämöllä tapahtuu. Tämän vuoksi tärkeää on löytää ne asiat, jotka arkea muokkaavat sellaiseksi kuin se on.

Arki muodostuu yhteiskunnallisten tekijöiden ja yksilöllisten tekijöiden leikkauspisteeseen. Siihen vaikuttavat mm. ikä, elämäkokemukset, historia, työllisyys, sosiaaliset verkostot, asuinalue ja yhteiskunnallinen päätöksentekojärjestelmä. Asiakkaan arjen maailma ei koskaan irtaudu olemassa olevasta yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Elämismaailma voidaan siten ymmärtää elintilana, jossa objektiiviset, rakenteelliset päämäärät työstetään ja hallitaan subjektiivisesti (Thiersch 1998, 87).

Seuraavassa kuviossa 6 kuvaan arkea/elämismaailmaa yhteiskunnallisten ja yksilöllisten tekijöiden leikkauspisteessä. Elämismaailman kokonaisuuden hahmottamisen kannalta sekä yhteiskunnalliset että yksilölliset tekijät tulee ottaa huomioon.

Kuvio 6. Arki leikkauspisteenä.

Arki on toimintaa, jossa vahvistetaan tiettyjä käytäntöjä ja perinteitä. Perhetyön piirissä olevilla perheillä arjen rutiinit eivät kannattele. Kannattelevia käytäntöjä ja rutiineja ei jostain syystä ole syntynyt tai nämä rutiinit ovat vahingollisia. Myös se tunne, jota Giddens nimittää ontologiseksi turvallisuudeksi, puuttuu. Perusluottamus elämään, joka on ontologisen turvallisuuden tunteen edellytys, syntyy näissä tavallisissa arjen rutiineissa. Tullakseen toimivaksi subjektiksi ihmisen täytyy tavoitella jotain, mitä voi nimittää ontologiseksi turvallisuudeksi. (Vrt. Giddens 1991; Jokinen 2005, 120.)

Ongelmatilanteissa on usein niin, että perheen arki on muuttunut niin rutiininomaiseksi perheen jäsenille itselleen, että muutos lapsen kannalta parempaan arkeen ei ole itseltään selvä. Voi olla, että edes tarvetta muutokseen ei nähdä, voi olla, että erilaista tulevaisuutta ei pystytäkään kuvittelemaan tai muutosta ei vaan saada omin voimin aikaan. Kaikissa näissä tilanteissa auttamisen lähtökohta on erilainen ja tarvitaan ymmärrystä perheen arjesta.

7.2.3 Kommunikatiivisuuden pyrkiminen

Kommunikatiivisuuden pyrkimistä voidaan pitää arkilähtöisen perhetyön tavoitteena. Perhetyö on sosiaalista toimintaa, sen kohteena ovat toiset ihmiset ja heidän sosiaalinen todellisuutensa. Sosiaalinen toiminta jakaantuu kommunikatiiviseen (ymmärrysorientoituneeseen) toimintaan ja strategiseen (sosiaaliteknologiseen) toimintaan. (Ks. Habermas 1989.)

Strategisessa tulkinnassa perhetyön voidaan ajatella olevan organisaation keino vastata esimerkiksi nousseisiin huostaanottolukuihin kunnassa. Perhetyötä tarjotaan perheelle, koska lastensuojelulaki sitä edellyttää. Perhetyöntekijöiden määrä ja kunkin perheen kanssa käytetty aika suhteutetaan erilaisiin lastensuojelutilastoihin. Perhetyötä arvioidaan suhteessa tilastoissa tapahtuneisiin muutoksiin. Perhetyön onnistumista mitataan sillä, miten se on vastannut tilastojen valossa lastensuojelun tarpeeseen, eli sitä arvioidaan esimerkiksi suhteessa sijoitettujen lasten määrään. Perhetyön onnistumista arvioidaan siis tilastollisesti. Huostaanottojen ja sijoitusten väheneminen nähdään onnistuneen perhetyön mittareina. Perhetyön asiakkaan positio strategisessa tulkinnassa on sosiaalipalveluiden käyttäjä.

Eri hallinnonalojen tulostavoitteet vaikuttavat väistämättä tehtävään työhön. Erilaisten säästöjen ja leikkausten johdosta saattaa käydä niin, että taloudellinen tilanne alkaa tunkeutua perhetyön kentälle ja tukahduttaa työntekijöiden mahdollisuuden työskennellä kommunikatiivisesti. Markkinayhteiskunnan kieleen on vaikea vastata asiakkaan arjesta lähtevin selityksin. Mitä tapahtuu, jos perhetyötä ohjaava organisatoriset mallinnukset erkaantuvat perhetyön asiakkaiden arjesta ja elämismaailmasta? Ne voivat irtautua myös perhetyöntekijöiden arjesta ja elämismaailmasta, jos ainoastaan strategisen toiminnan tavoitteet muodostuvat perhetyön lähtökohdaksi. Näin voi käydä, jos kommunikatiivista toimintaa rajoitetaan.

Jos perhetyötä tulkitaan kommunikatiivisena toimintana, niin toiminnan perustana voidaan nähdä eri toimijoiden pyrkiminen aitoon yhteisymmärrykseen. Tavoitteena on eri toimijoiden osallistuminen tavoitteiden ja päämäärien asettamiseen. Perhetyön onnistumista mitataan yhteisesti asetettujen tavoitteiden saavuttamisella. Kommunikatiivisessa

toiminnassa pyritään aitoon yhteisymmärrykseen toisen näkemystä kunnioittavassa keskustelussa, jonka päämääränä on löytää yhteinen toiminnan tapa (Huttunen 2003, 78). Perhetyön asiakkaan positio on paitsi sosiaalipalveluiden käyttäjä, myös aktiivinen subjekti, joka pystyy osallistumaan palvelun suunnitteluun.

Kommunikatiivisen toiminnan periaatteita noudattaessaan elämismaailmasuuntautuneen perhetyön tulee pyrkiä yhteisen ymmärryksen saavuttamiseen. Muita työntekijöitä ja asiakkaita tulee kohdella aitoina persoonina ja kanssasubjekteina. Yksilöllisiä tavoitteita voi asettaa, mutta niitä tulee ohjata yhteinen tilanteenmäärittely ja aito pyrkimys yhteisymmärrykseen. Lastensuojelun perhetyön ammatillisen toiminnan, myös erilaisten konfliktien ratkaisujen, tulisi perustua dialogisen keskustelun ja yhteisen neuvottelun kautta saavutettuun pakottomaan konsensukseen, kommunikatiiviseen rationaalisuuteen. Sen voi katsoa onnistuneen, mikäli päästään yhteisymmärrykseen ainakin jonkun tilanteeseen osallistuneen kanssa. Kun saavutettua rationaalisuutta arvioidaan, tulee arvioida myös sen saavuttamisen ehtoja. (Vrt. Habermas 1989.)

Habermasin (1989) mukaan elämismaailma voidaan määritellä diskurssiin osallistuvien tahojen yhteisesti jakamaksi tulkintahorisontiksi. Sillä tarkoitetaan kulttuurisesti uusinnettavaa, kielellisesti organisoitua tulkintamallien varantoa. Myös perheen sisällä syntyy tällainen yhteinen tulkintahorisontti, jota uusinnetaan perheen sisäisessä vuorovaikutuksessa.

Elämismaailmaa määritellessään Habermas siteeraa etnometodologi Pollneria (1974): ”Itse yhteisö orientoituu maailmaan olennaisesti muuttumattomalla tavalla. Se, mikä on yhteisesti tiedetty tai tiedettävissä antaa yhteisölle oikeuttavan perustan seuraavanlaisten kysymysten kysymiselle: ”minkä takia hän käsittää sen, mutta sinä et?” (Pollner Habermasin 1981a, 32 mukaan; Huttunen 2010.) Tässä on eräs ydinkysymys elämismaailmalähtöisen perhetyön kannalta. Myös vertaus perhetyöntekijän ja kulttuuriantropologin välillä on osuva. Perhetyöntekijän tulee yrittää ymmärtää perheen kulttuuria ja tehdä myös itseään ymmärretyksi, muuten tulkinnat eivät kohtaa. Yhteisesti jaetussa elämismaailmassa voidaan saavuttaa yhteisymmärrys jostain asiasta, tehtävästä tai toiminnasta objektiivisessa, sosiaalisessa ja subjektiivisessa maailmassa.

Elämiss maailman symboliset rakenteet (kulttuuri, yhteiskunta ja persoonallisuus) uusintetaan ensisijaisesti tiedon uusintamisella, ryhmäsolidaarisuuden vakaudella ja uusien jäsenten sosialisatiolla. Tämä prosessi kytkee uudet tilanteet olemassa olevaan elämiss maailmaan. Elämiss maailma on kuitenkin altis systeemin aiheuttamille häiriöille, koska rationalisointiprosessissa sosiaalinen ja systeeminen integraatio on erotettu toisistaan. Uusintamishäiriöt on kuvattu taulukossa 3 sivulla 41.

Lastensuojelun perhetyössä työskennellään useiden uusintamishäiriöihin liittyvien ongelmien kanssa, esimerkiksi sosialisatio- ja kasvatuskriisit, normien puutteellisuuden aiheuttama turvattomuus, merkityksellisyyden katoaminen, motivaation katoaminen, psyykkisen häiriöiden aiheuttamat ongelmat jne. Työssä tuetaan elämiss maailman onnistunutta uusintamista niin kulttuurin, yhteiskunnan kuin yksittäisen ihmisen kohdalla.

7.2.4 Arjen kolonialisoinnin tietoinen välttäminen

Thierschin mukaan perheavussa kolonialisoinnin vaara on erityisen suuri. Vaikka työntekijä menee perheeseen purkaakseen ja jäsentääkseen arjen ongelmia heidän kanssaan, jo hänen läsnäolonsa muuttaa peruuttamattomasti tilannetta. Työntekijät vaikuttavat arjessa, mutta eivät itse kuulu siihen. Heillä on ammatti, ja he työskentelevät instituutiossa. Tämä on tärkeää tiedostaa sekä oman jaksamisen että asiakkaiden oikeuksien kannalta. Arjessa työskentely tuo myös läheisyyttä, joka tekee vaikeaksi pysyä loitolla ja tuoda esiin omia mielipiteitä. (Thiersch 2006, 55.)

Systeemin kolonialisoivan vaikutuksen mahdollisuus ei saa kuitenkaan estää sitä, ettei perhetyön ammattilainen voisi työskennellä perheen arjessa ja pyrkiä ymmärtämään elämiss maailmaa. Vaikka työntekijä edustaakin systeemiä, hän ei toimi pelkästään systeemin ehdoin vaan arkipöytäisessä ja kommunikatiivisuuteen pyrkivässä työssä valjastaa systeemin auttamistyöhön.

Väri (2004) puhuu kasvattajan tilanteesta dialogisuuden ehtona. Kasvattajana toimiminen merkitsee vastuuta toisesta ja vastuuta toiselle. Koska kasvattajana toimivalla on lähtökohtaisesti valtaa kasvatettavaansa, ei ole samantekevää, millä tavoin hän suhtautuu edustamaansa ja välittämäänsä kasvatukselliseen hyvään. Mikäli kasvat-

taja on omaksunut edustamansa instituution päämäärät ja kasvatuskäsitykset annettuina, ne asettuvat kasvattajan ja kasvatettavan väliin normeina ja dogmeina, jotka estävät dialogisen suhteen. (Värri, 2004, 147 - 148.)

Arkilähtöisessä työssä työntekijän tulee ”riisua” instituution päämäärät ja ”unohtaa” oma arkensa. Thierschin sanoin, työntekijä ei saa olla tilanteessa siksi, että hän on jonkin instituution edustaja vaan siksi, että tavoitteena on auttaa ja tukea asiakasta. Ammatillinen osaaminen on kuitenkin sitä, mitä ei riisuta pois, vaan se auttaa asiakkaan arjen tulkinnassa. Arkilähtöisyys ei tarkoita sitä, että asiakas tulee autetuksi kenen tahansa toimesta, vaan ainoastaan vahva ammatillinen ymmärrys asioista voi auttaa onnistuneeseen arkilähtöiseen työskentelyyn. Tällöin työntekijä pystyy heittäytymään tilanteen määrittelemättömyyteen ja rajattomuuteen, mutta pystyy myös näkemään ja asettamaan rajat tarvittaessa. Ymmärrysorientoituneen, kommunikatiivisuuteen pyrkivän työotteen tulee olla tietoista, omaa ammatillista tietämystä käytetään hyväksi.

Systemin vai arjen tavoitteet

Tärkeä kysymys arkilähtöisessä työssä se, miten laaditaan perhetyön tavoitteet, laaditaanko ne systemistä käsin vai asiakkaan arjesta käsin. Perhetyön alkaessa työlle asetetaan instituution, sosiaalitoimen taholta, tietyt päämäärät ja tavoitteet, joilla pyritään vastaamaan lastensuojelun tarpeeseen ja toteuttamaan yhteiskunnallista integraatiota. Usein tavoitteiden laadinnan ja työskentelyn pohjaksi määrittyvät ne ongelmat, joita yhteiskunnalla on asiakkaan kanssa, kun taas asiakkaan arjen näkökulmasta ongelma määrittyy toisin, esimerkiksi:

- Se, että nuori ei käy koulussa ja käyttäytyy väkivaltaisesti voi ollakin yhteiskunnan nimeämä ongelma. Nuoren arjesta käsin tarkasteluna pääasiallinen ongelma voi olla koulukiusaaminen, masennus, mihinkään kuulumattomuuden ja huononmuuden tunne.
- Äidin vetämättömyys tai aggressiivinen käytös ja se, ettei hän huolehdi perheen arjen sujuvuudesta ja struktuurista voi olla yhteiskunnan nimeämä ongelma. Äidin arjesta käsin tarkasteltuna ongelmana voi olla masennus ja riittämättömyyden tunne.

Tämä liittyy Böhnischin (1997) paradigmaan elämänhallinnasta ja sosiaalisesta integraatiosta. Böhnisch toteaa, että myös silloin, kun elämänhallinta, toimintakykyä etsittäessä poikkeaa hallitsevista normatiivisista malleista ja törmää yhteiskunnan harmonisen yhteiselon sääntöihin, sillä on aina subjektiivinen elämänkerrallinen integroiva pyrkimys. Väkivaltaisesti käyttäytyvä nuori yrittää tiedostamattomasti saada huomiota itseensä, hän yrittää näyttää, että on olemassa ja liittymällä väkivaltaa käyttäviin ryhmiin solmia sosiaalisia kytköksiä ja saavuttaa näin integraatiota.

Sosiaalipedagogisena perusasetelmana elämänhallinnan ja sosiaalisen integraation paradigma voidaan tiivistää seuraavasti:

Eri-ikäiset ihmiset yrittävät selvitä elämänkertaan kuuluvista kriisitilanteista ja samalla päätyvät oman toimintakyvyn ja sosiaalisen integraation tiukkaan jännitteeseen. Omaa toimintakykyä voi parantaa myös sosiaalisen integraation kustannuksella. Toisaalta muodollista integraatiota voi saavuttaa myös toimintakyvyn menetyksellä (pakkokasvatus, vanhusten hiljaiselo vanhainkodissa jne.) Sosiaalipedagogisesta arkilähtöisestä työskentelystä ja sosiaalisesta integraatiosta on apua siellä missä elämänkerrallinen toimintakyky ja myös sosiaalityö ovat uhattuina, kun asianosaiset eivät pysty yksin hahmottamaan ja saamaan itseään tasapainoon. (Vrt. Böhnisch 1997, 29.)

Työskentelyssä tärkeää on pyrkiminen aitoon dialogiin ja kommunikatiivisuuteen. Elämissaailmalähtöistä/arkilähtöistä perhetyötä ei saa ohjata pelkästään instituution päämäärät ja menetelmävalikko, oleellista on aito välittäminen ihmisestä. Työskentelyssä tulevat keskeisiksi jo Nohlin aikanaan esittämät ajatukset pedagogiseen suhteeseen kuuluvista joustavuudesta, tilannekohtaisuudesta ja herkkyydestä. Työskentelyn painopisteen tulee olla perheen ja perheenjäsenten voimien ja kasvun edistämisessä. Pedagoginen suhde, työskentely koko perheyhteisön kanssa, yksittäisen perheenjäsenen sijaan saattaa tuoda mukanaan Böhnischin (1997) esiintuoman vaaran siitä, että työntekijä ei huomaa perheen sisäisiä ristiriitoja ja näin huomaamattaan tukee vääristynyttä kommunikaatiota perheessä.

7.2.5 Lähiympäristön huomioiminen

Lähiympäristön huomioiminen on tärkeä osa arkilähtöistä työtä. Toiminta tapahtuu aina jossain ympäristössä ja osana joitain sosiaalisia suhteita, esimerkiksi perhe ja naapurusto. Jos näitä sosiaalisia suhteita ei luonnostaan ole, Thiersch puhuu arjen lavasteiden hankkimisesta ja tarkoittaa tällä sitä, että esimerkiksi asuinalueelle perustetaan erilaisia ryhmiä, hankitaan tukiperheitä tai innostetaan asiakkaita mukaan jo olemassa olevaan seuratoimintaan jne.

Grunwald ja Thiersch (2009) painottavat sitä, että palveluiden tulee olla siellä, missä ihmiset ovat, missä heidän arkensa on. Ihmisen elinympäristö tulee huomioida sellaisena kuin ihminen itse sen kokee. Sosiaalisen ympäristön, ei palveluiden erikoistumisen, tulee olla perusta sosiaalipedagogisten palveluiden suunnittelulle ja harjoittamiselle. Sosiaalista ympäristöä tulee tutkia tarkasti, myös sitä, millainen on palveluiden suhde paikallisiin palvelunkäyttäjien sosiaalisiin tarpeisiin ja kiinnostukseen. Myös eri - ikäisten, miesten ja naisten sekä erilaisista taustoista tulevien erilaiset tarpeet tulisi huomioida. (Vrt. Grunwald & Thiersch 2009, 139.)

”Niin perhetyön kuin koko lastensuojelun palvelujärjestelmä ja käsitteistö saavat sisältönsä paikallisella tasolla, paikallisissa yhteistyökäytännöissä. Postmodernina aikana on syytä kysyä, onko tarpeenkaan virtaviivaistaa, yhdenmukaistaa taikka mallintaa toimintaa yhteen muottiin. Tai onko se mahdollistakaan seutujen ja kuntien kulttuurisesti, taloudellisesti ja historiallisesti erilaisissa konteksteissa”. (Heino 2008, 62.) Heinon kysymys on arkilähtöisen perhetyön kehittämisen kannalta keskeinen ja tärkeä. Lastensuojelun perhetyö Suomessa on kehitymisprosessinsa alusta asti ollut perustaltaan lähiympäristön huomioivaa. Se on syntynyt ja sitä on myös kehitetty eri kaupungeissa vastamaan käytännön työssä syntyneisiin paikallisiin ja asiakkaiden tarpeisiin.

7.2.6 Emansipaatio

Emansipaatio voidaan ymmärtää sekä henkilökohtaisena vapauttamisena että epätas-arvoa tuottaviin rakenteisiin vaikuttamisena. Sosiaalipedagogisesti orientoitunut ja arki-lähtöinen lastensuojelun perhetyö ei voi olla pelkästään yksilöllisen elämäntilanteen

parantamiseen suuntautunutta. Siihen tulee liittyä myös elinolosuhteisiin vaikuttaminen eli yhteiskunnallinen muutostyö. Myös perheen arki on aina osa laajaa yhteiskunnallista kokonaisuutta.

Pedagogisella toiminnalla voidaan tarkoittaa esimerkiksi nuorten kohdalla henkilökohtaisen itsenäisyyden ja autonomian tuomista lähemmäksi nuorta laukaisemalla hänen elämäntarinaansa mahdollisesti liittyvien raskauttavien sosialisatioehtojen riippuvuus, eli emansipoida hänet. Böhnisch nimeää tämän modernin sosiaalipedagogiikan ohjenuoraksi. (Böhnisch 1992, 70 - 71.)

Hämäläinen (1996) toteaa, että vaikka itseapuun auttaminen on ymmärretty sosiaalipedagogisen auttamisprosessin ydinajatuksiksi, emansipatorisen sosiaalipedagogiikan intentio ulottuu kauemmaksi, ajatuksiin yksilön subjektiivisuuden vahvistamisesta, yhteiskunnan emansipaatiosta ja kommunikatiivisen elämänmuodon ja toiminnan edistämisestä. (Hämäläinen 1996, 312.)

7.3 Arkilähtöisen perhetyön vaiheet

Arkilähtöisessä perhetyössä voidaan erottaa tiettyjä vaiheita. Vaiheiden järjestys ei kuitenkaan ole ehdoton, eivätkä vaiheet ole välttämättä toisiaan seuraavia. Ainostaan työn aloittamisen tulee lähteä liikkeelle sosiaalisen tilanteen kartoittamisella, arjen avaamisella. Vaiheiden voidaan ajatella muodostavan prosessin, joka toimii hermeneuttisena kehänä. Se tulee tulkituksi, korjautuu, täsmentyy ja tulee uudelleen tulkituksi jatkuvassa hermeneuttisessa prosessissa – dialogissa, jossa myös arviointi tapahtuu (Vrt. Värri 2004, 92). Vaiheet ovat:

- arjen avaaminen
- haitallisen arjen kukistaminen
- uusien toimintamallien itujen herättely
- sujuvan ja turvallisen arjen vahvistaminen
- identiteetin, osallisuuden ja elämänhallinnan vahvistaminen.

Arjen avaaminen

Arkilähtöisen työn tulee alkaa sosiaalisen tilanteen kartoituksella, asiakkaan arjen ”avaamisella”. (Thiersch 2006; Grunwald & Thiersch 2009). Tietty osa arjesta voidaan nähdä: missä asutaan, millaisessa kunnossa koti on, miltä vaikuttavat perheen jäsenten keskinäiset suhteet, käyvätkö perheen jäsenet työssä, koulussa, mistä puhutaan, kuka puhuu, miten puhutaan jne. Nämä asiat kertovat paljon perheen arjesta ja elämäntilanteesta ammattitaitoiselle työntekijälle. Mutta tämä ei kuitenkaan vielä riitä. Seuraava työtä ohjaava kysymys onkin, miksi perheen arki on sellaista kuin on. Miksi astiat ja pyykit lojuvat pesemättä, miksi ei ole ruokaa, miksei nuori halua mennä kouluun? Perheyön piirissä on tänä päivänä esimerkiksi perheitä, joiden asiakkuuden taustalla on vanhemman psyykinen sairaus tai päihderippuvuus. Näistä voi löytyä erilaisia selityksiä tilanteeseen. Jos arki on kaoottinen vanhemman vakavan masennuksen tai skitsofrenian vuoksi, ei arkilähtöinen työ yksinään voi tarjota vastauksia.

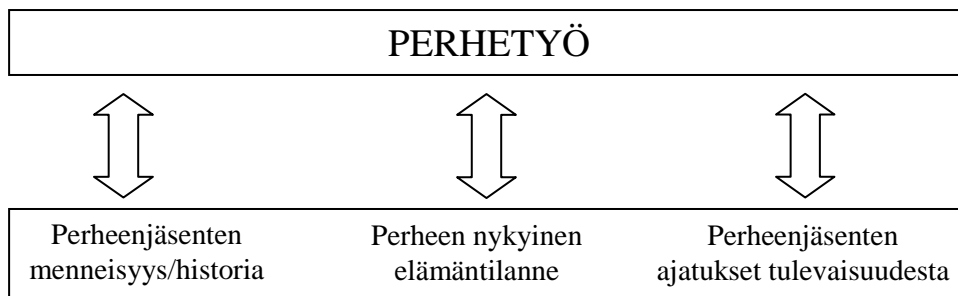
Työskentelyn alussa perheen arkea pitäisi pystyä avaamaan siten, että perheen elämismailma alkaisi pikku hiljaa hahmottua työntekijälle ja eri perheenjäsenille. Voidaan puhua perheen yhteisestä elämismailmasta ja kunkin perheenjäsenen omasta elämismailmasta. Yhteiskunnallinen tilanne ja lähiympäristö vaikuttavat elämismailmaan. Perheellä on joiltain osin yhteneväinen kokemus- ja tulkintahorisontti, koska perheellä on samanlaiset elinolosuhteet, yhteistä historiaa, elämää ja kokemuksia, oma sisäinen suhdeverkostonsa ja osittain yhtenäinen ulkopuolinen suhdeverkosto. Voidaan puhua myös perheen sisäisestä kulttuurista, jota työntekijän tulee ainakin joiltain osin ymmärtää, jotta työllä on onnistumisen edellytyksiä. Jokaisella perheenjäsenellä on myös oma sosiaalinen todellisuutensa, oma elämismailmansa, joka syntyy hänen omasta elämänsä historiastaan, toiveistaan ja suunnitelmistaan. Tilanteen arvioinnissa pyritään Grunwaldin ja Thierschin mukaan elämismailman kokemusten rekonstruointiin, jotta saataisiin tietoa hänen tulkinta- ja käyttäytymiskaavoistaan (Grunwald & Thiersch 2009, 135 - 137).

Yksi tapa päästä sisään perheen arkeen tai oppia ymmärtämään perheen tapaa tulkita asioita voi, olla kerrottu tai kirjoitettu elämäntarina, muistelu tai lyhyt kuvaus omasta tai perheen elämästä. Samalla kun henkilö sanoittaa omaa elämäänsä, hän myös tekee sitä

ymmärrettäväksi sekä itselleen että muille. (Freeman 1993; Eskola 1998) Elämäntarinan myötä alkaa hahmottua se, miten henkilö tulkitsee Bergerin ja Luckmanin (1994, 50) ja Thierschin (2005) määrittämiä arjen dimensioita: aika, tila ja sosiaaliset suhteet omalta kohdaltaan. Asiakasta tulee tukea hahmottamaan itsensä ajallisessa ja tilallisessa kontekstissa sekä myös osana tiettyä sosiaalista verkostoa.

Aika: Aikadimensioon kuuluvat menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Mitä on tapahtunut aiemmin, missä mennään nyt ja millaisena tulevaisuus näyttäytyy? Perhetyössä tarvitaan tietoa myös perheen/perheenjäsenten historiasta, jotta pysytään ymmärtämään nykyisyyttä ja asettamaan tavoitteita tulevaisuuden suhteen. Joku tietty pienikin seikka jo eletyssä elämässä voi olla se asia, joka alkaa muuttaa tällä hetkellä eletävää elämää, kun sen merkitys ymmärretään.

Kuviossa 7 kuvaan perhetyön kohdentumista perheen tämänhetkisen elämäntilanteen lisäksi perheenjäsenten menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden hahmotelmien tulee olla myös perhetyön lähtökohtana.

Kuvio 7. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus perhetyön lähtökohtana ja kohteena

Tila: Millaisena asiakas hahmottaa oman tilansa: mihin hän kuuluu, mistä arjen spatiaalinen ulottuvuus hänen kohdallaan muodostuu, ollaan kotona, tietyssä kaupungissa, tietyssä kaupunginosassa, käydään työssä muualla. Mikä on tärkeä tila esimerkiksi nuoren elämässä? Onko sellaista?

Sosiaaliset suhteet: Millaisena hahmottuu asiakkaan ja asiakasperheen virallinen ja epävirallinen sosiaalinen verkosto?

Arjen dimensiot huomioimalla asiakkaan arkea voidaan avata ja jäsentää siten, että kuva arjesta piiryy asiakkaan itsensä tulkitsemana ja hahmottamana. Tarkoituksena ei ole rakentaa arjen avaamisen -työkalupakkia vaan tiedostaa asiat, jotka arkilähtöisessä työssä tulee huomioida. Arjen avaamisen kautta lapsen hyvinvoinnin kannalta haitallinen arki tulee näkyväksi työntekijälle sekä perheenjäsenille itselleen.

Haitallisen arjen kukistaminen

Jos perheen arki ei ole lapsen kannalta kasvua tukeva ja turvallinen, niin työ pitää ensin kohdistaa haitallisen arjen kukistamiseen. Arkea tulee analysoida ja sitten kohdistaa toimet ongelmallisen osan rajoittamiseen. (Vrt. Thiersch 2005; Grunwald & Thiersch 2009, 135 – 137.)

Perheessä voi pahimmillaan olla hyväksikäyttöä, fyysistä väkivaltaa, alistamista, turvattomuutta jne. Voi olla, että perheen sisälläkään ei voida puhua kommunikatiivisesta toiminnasta, vaan vuorovaikutus perustuu välineelliseen toimintaan. (vrt. Habermas 1981). Arki voi olla lapsen kannalta haitallista, vaikkei perheessä olekaan väkivaltaa tai turvattomuutta. Arjen epäsäännöllinen rytmi, ongelmat ruokailussa ja perushoivan puute vaativat puuttumista. Mitään arkea vahingoittavaa tekijää ei saa hyväksyä osaksi perheen elämää, vaan ongelmaa tulee rajoittaa. Myös kontrolli on tärkeä osa arkilähtöistä työtä, kun kontrollin tarve syntyy asiakkaan arjen suunnasta.

Thiersch toteaa, että jos haluaa avata itsensä uusille mahdollisuuksille, arjessa olevat rutiininomaiset itsestänselvyydet tulee repiä auki ja sitten tuhota. Tuhoamisen jälkeen uusien optioiden ja perspektiivien luonti tilanteessa on mahdollista. (Thiersch 2005, 41 - 53; Grunwald & Thiersch 2009, 135 - 137.)

Uusien toimintamallien itujen herättely

Asiakkaan täytyy löytää uusia mahdollisuuksia, tavoitteita ja näkökulmia elämälleen omaan arkeensa sopivina. Arki koostuu näennäisesti mitättömistä ennakkoinneista, tulevaisuuteen suuntautumisista. Oleellista on toivon ja uusien tulevaisuuden näkyjen yllä-

pito. Erilaiset reflektiiviset itsen analysointiyrietykset ovat tärkeä osa muutoksen johtavaa työskentelyä. Ihmisen täytyy nähdä itsensä ”hyvänä äitinä” tai ”hyvänä isänä”. (Vrt. Jokinen 2005). Asiakkaan kanssa tehtävän työn lähtökohdan tulee olla asiakkaan oma kokemusmaailma. Muutoksen mahdollisuus löytyy siitä, että asiakas ymmärtää ja näkee muutoksen tarpeen ja myös sen mahdollisuuden.

Perhetyön voi nähdä suhteena, jossa työntekijä työstää perheen jäsenten kanssa erilaisia ratkaisuja ja valinnanmahdollisuuksia. Työssä on usein kyse juuri uusien aloitusten ja toisten mahdollisuuksien etsimisestä vaikeissa elämäntilanteissa. Asiakkaita kannustetaan löytämään ratkaisu itse, omien lähtökohtiensa pohjalta (vrt. Juhila 2006). Olemassa olevien resurssien kartoittaminen on tärkeää. Grunwald ja Thiersch tuovat tässä yhteydessä esiin etnografiset ja elämäntarina-lähestymistavat, joiden avulla arjen mahdollisuudet ja rajat voidaan tunnistaa (Grunwald & Thiersch 2009, 140). Ratkaisujen ja tavoitteiden etsiminen omista lähtökohdista ja resursseista käsin tähtää tietoiseen toimintaan sujuvan ja turvallisen arjen vahvistamiseksi.

Sujuvan ja turvallisen arjen vahvistaminen

Sujuva ja turvallinen arki, joka tukee lapsen hyvinvointia ja kasvua voidaan nähdä arki-lähtöisen perhetyön tavoitteena. Uusia asioita opetellaan ja tehdään yhdessä, askel askeleelta (vrt. Grunwald & Thiersch 2009). Päämääränä on omaksua tietoja ja taitoja, joita ei jostain syystä ole omaksuttu aiemmin. Tavanomaiset perhe-elämään, perheen rooleihin ja arjessa selviytymiseen liittyvät asiat opitaan sosiaalistumisprosessissa, usein perheen sisällä. Habermas (1989) puhuu tällöin onnistuneesta elämismaailman uusintamisprosessista.

Kommunikatiivisen toiminnan teoriassa kuvataan häirittyä uusintamista ja häiriintynyttä sosialisointiprosessia eli tilannetta, jossa elämismaailma on altis systeemin aiheuttamille häiriöille, koska rationalisointiprosessissa sosiaalinen ja systeeminen integraatio on erotettu toisistaan. Tämä näkyy elämismaailmassa esimerkiksi kasvatuksellisten tavoitteiden kriiseinä, perinteiden murtumisina, motivoitumattomuutena jne. eli konkreet-

tisesti tilanteina, joissa sujuvaan ja turvalliseen arkeen liittyviä taitoja ei ole opittu. (Vrt. Habermas 1989, 325.)

Arkilähtöisen työskentelyn päämääränä on kokonaisvaltaiseen muutokseen tähtäävä toiminta, ei yksittäisten taitojen, kuten pyykinpesu, ruuanlaitto, siivous jne. opettelu. Thiersch (2005) puhuu jopa uuden ei-vahingollisen arjen pakotetusta oppimisesta. Tavoitteena tulee kuitenkin olla, että asiakkaan identiteetti, osallisuus ja elämänhallinta vahvistuisivat, eikä tavoitteiden laadinta tapahtuisi systeemin ehdoin.

Identiteetin, osallisuuden ja elämänhallinnan vahvistaminen

Identiteetin, osallisuuden ja elämänhallinnan vahvistamista voidaan pitää kaiken sosiaalipedagogisen työn päämääränä. Aiemmin esitetyt vaiheet: arjen avaaminen, haitallisen arjen kukistaminen uusien toimintamallien itujen herättely ja sujuvan ja turvallisen arjen vahvistaminen tukevat tätä päämäärää.

Ihmisiä autetaan rakentamaan identiteettiään analysoimalla yhdessä heidän kanssaan heidän arkeaan ja elämäntilannettaan, työstämällä heidän elämänsä ja hahmottelemalla myös tulevaisuutta. Asiakkaan omien elämänhallintamekanismien kartoitus ja vahvistaminen on tärkeää. Tavoitteena ei voi olla vain se, että yksilö integroituu yhteiskuntaan. Tavoitteena tulee olla se, että yksilön omaa elämänhallintaa ja osallisuutta ja sitä kautta sujuvaa ja turvallista arkea vahvistetaan. (Vrt. Böhnisch 1997). Itsetuntemus ja vahva sosiaalinen identiteetti ovat yhteiskunnallisen osallistumisen ja osallisuuden perustekijöitä. Ne myös kehittyvät yhteisöihin kuulumisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen kautta. Ihminen rakentaa identiteettiään suhteessa toisiin ihmisiin, yhteisöihin, joihin hän kuuluu ja myös suhteessa yhteiskuntaan. Yksilö voi saavuttaa identiteettinsä vain ymmärtävänä, sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. (Thiersch 1986, 199 - 203; Hämäläinen 1996; 228 - 229, Hämäläinen 1999.)

Osallisuus ilmenee työskentelyprosessissa asiakkaan mukanaolona, oikeutena tulla kuulluksi ja yhteissuunnitteluna. Osallisuus on myös yhteydessä elämismaailman kokemukseen itsevastuullisuudesta. Sillä viitataan myös läpinäkyvien prosessien vakiinnuttamiseen. Grunwald ja Thiersch tarkoittavat näillä prosesseilla esimerkiksi alueellis-

ten palveluiden suunnittelua ja yksilöllisiä huoltosuunnitelmia sekä esimerkiksi palvelukäyttäjien oikeuksia valittaa päätöksiä vastaan. (Grunwald & Thiersch 2009, 140.)

7.4 Strukturoitua avoimuutta

Strukturoidun avoimuuden ymmärtäminen on oleellinen osa tutkimusta ja arkilähtöisen perhetyön käytäntöä. Se toimii myös eräänlaisena yhteenvetona tälle luvulle ja arkilähtöisen perhetyön jäsenyykselle. Arkilähtöisen perhetyön periaatteilla ja vaiheilla olen kuvannut niitä asioita, joita työssä tulee huomioida, jotta voidaan puhua arki- ja elämismailmalähtöisestä työstä. Periaatteet ja vaiheet muodostavat yhdessä arkilähtöisen työskentelyn kokonaisvaltaisen prosessin.

Elämismailmaorientaatio on vaikea ja kompleksinen konsepti sosiaalipedagogiselle käytännön toiminnalle. Sitä voidaan myös nimittää strukturoiduksi avoimuudeksi. (Thiersch 1993; Grunwald & Thiersch 2009.)

Strukturilla viitataan tässä yhteydessä ymmärrykseen, joka arkilähtöisen perhetyön periaatteellisista lähtökohdista ja ulottuvuuksista tulee olla olemassa. Arkilähtöinen työ on strukturoitua siten, että työntekijällä tulee olla selkeä kuva siitä, mitä työhön kuuluu ja miten muodostuu työn ammatillinen strukturi. Arkilähtöisen työn periaatteiden ja vaiheiden lisäksi tulee hallita perhetyöhön kuuluvat perustiedot ja taidot. Arkilähtöisyyden ymmärrys on perusosaamisen ”päälle” kasvavaa ymmärrystä ja edellyttää vahvaa ammatillista osaamista. Arkilähtöisyyden strukturoitu osaaminen ei ole konkreettisesti opettavissa oleva eikä myöskään konkreettisesti osoitettavissa oleva taito.

Avoimuus liittyy uskallukseen lähteä liikkeelle asiakkaan arjen todellisuudesta ja tilanteen määrittelemättömyydestä työprosessin alussa. Perheiden arjen todellisuudet voivat olla moninaisia, häkellyttäviä ja joskus myös pelottavia. Pedagoginen suhde voidaan liittää ajatukseen strukturoidusta avoimuudesta. Siinä on oleellista, että kasvattaja, tässä tapauksessa perhetyöntekijä, ei tee työtä ainoastaan siksi, että hän on jonkin instituution edustaja perheessä, vaan siksi, että hän pyrkii aidosti asiakkaan kasvun tukemiseen. Kasvun tukemisen lähtökohtana voi olla vain asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden ja mahdollisuuksien tulkinta. Pedagogisessa suhteessa korostetaan myös joustavuutta, ti-

lannekohtaisuutta ja herkkyyttä. Siinä otetaan vastuu siitä, että asiakas myös tulee autetuksi. Asiakkaan kohtaaminen elämismaailmalähtöisesti on aina ainutkertainen ja avoin vuorovaikutustilanne, jonka abstrakteja rajoja ei voi etukäteen tietää ja siksi niitä ei voi myöskään valmiiksi määrittää.

Toiminta liittyy vuorovaikutukseen ihmisten välillä ja siksi sitä ei voida tarkasti etukäteen suunnitella. Tarvitaan vahvaa ammatillisuutta, ymmärtämään pyrkivää, kommunikatiivista työtettä, joka uskaltaa antautua dialogiin ja lähteä liikkeelle asiakkaiden arjesta. Ammatillinen toiminta kuitenkin edellyttää, että tähän ryhdytään vain silloin, kun se on ammatillisesti tuettua, koska toiminta voi altistaa työntekijän mukaan menemisen ja syyllistymisen riskiin (Grunwald & Thiersch 2009, 141). Työorganisaation ja työaikasääntelyn tulee olla avoimesti rakennettu tehtäviä ja tilanteita vastaaviksi, auttamisen tulee tapahtua siellä, missä ongelmat näkyvät ja esimerkiksi perheuttajien tulee toimia perheissä niiden aika- ja toimintarakenteiden mukaan (Thiersch 2006, 52).

Thiersch (2006) huomauttaa, että metodisesta toiminnasta luopuminen voi joskus myös johtaa tehottomaan toimintaan. Arkeen avautuva työ ei saa johtaa siihen, että työntekijä ei uskalla harjoittaa sitä, mitä hän osaa ja mikä on tarpeellista, eli sosiaalityötä. Institutionaalisesti tuettu ammatillisuus on välttämätöntä. Status ja osaaminen ovat edellytyksiä myös sekä rakenteellisessa työssä että yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. (Thiersch 2006, 53.) Ammatillistuminen on kuitenkin lisääntyessään tuonut mukanaan erilaisia mekaanisia käsittely- ja puheen malleja ja siten myös etäisyyttä asiakaskuntaan. Kasvatuksen ei pitäisi olla autoritääris-hierarkkinen suhde, mutta tyypillisesti oppiminen ja toisten auttaminen ovat olleet. Arkeen avautuvan ammatillisuuden positiivisia ominaisuuksia ovat refleksiivisyys ja ajatusten jakaminen, työntekijän ja asiakkaan vastavuoroinen kritiikki, itsekritiikki ja kannustus. (Thiersch 1992, 278 – 279.) Uhkana Grunwald ja Thiersch näkevät sen, että avoimuus on jatkuvassa vaarassa hävittää itsensä omaan sattumanvaraisuuteensa (Grunwald & Thiersch 2009, 141).

8 POHDINTA

Tutkimusta aloittaessani kiinnostuksen kohteena oli lastensuojelun perhetyö ja ajatus sosiaalipedagogisesta interventiomallista. Kirjallisuutta lukiessani arki ja arkilähtöisyys alkoivat muodostua yhä tärkeämmäksi ja näkyvämmäksi osaksi tutkimusta, koska arki näyttäytyy myös erittäin keskeisenä lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Hermeneuttinen lähestymistapa tuli näiden valintojen myötä tärkeäksi osaksi tutkimusta.

Tutkimuksessa merkittävintä on ollut oman arki- ja elämismaailmalähtöisen ajattelun ja ymmärryksen syveneminen. Toisaalta antoisaa ja tärkeää on ollut pohtia sitä, mitä lastensuojelun perhetyön ammatillisessa kontekstissa merkitsee asiakkaan arjen ymmärtäminen siten, että se on jotain muuta kuin yksittäisiä havaintoja asiakkaan elämästä. Oleelliseksi kysymykseksi arkilähtöisessä työssä nousee se, miten ymmärtää asiakkaan arkea ja auttaa myös asiakasta ymmärtämään omaa arkeaan, mistä siis muodostuu ymmärtävä työote.

Ymmärtäminen tutkijana ja ymmärtävä työote linkittyvät työssä toisiinsa. Oman arkilähtöisen ajattelun syveneminen on tapahtunut pitkällisen prosessin aikana. Prosessi on saanut tiedostamaan sen, ettei ymmärtävä työote voi syntyä hetkessä, ei myöskään ymmärrys tämäntyyppisestä työotteesta. Opettajana pohdin sitä, miten oman ymmärryksen siirtäminen muille onnistuu ja miten tapahtuu arkilähtöisen työotteen haltuun ottaminen. Pohjalla tulee olla tiedot ja perusidea arkilähtöisestä työotteesta, mutta todellinen ymmärrys rakentuu työtä tehden ja esimerkiksi ohjauksellisia keskusteluja apuna käyttäen.

Elämäntarinaa voidaan ajatella yhtenä mahdollisena menetelmänä päästä kosketukseen asiakkaan arjen/elämismaailman kanssa. Kieli konstruoi sosiaalista maailmaa, ja ihminen voi kenties löytää itsensä elämismaailmassaan tarinan myötä. Tärkeää on tarinan läpikäyminen yhdessä asiakkaan kanssa. Sillan luominen oman menneisyyden, oman historiaan ja nykyhetken kokemuksen välillä on tärkeä. Sitä kautta mahdollistuu itsetiedostus, itsetietoisuus ajattelussa, joka taas on muutoksen edellytys. Vaikka toista ei voidakaan koskaan täysin ymmärtää, niin yhteiseen ymmärrykseen pääsemiseen tulee kuitenkin pyrkiä.

Tutkimukseni kriittisenä kohtana pidän sitä, olenko ymmärtänyt ja tulkinut oikein Hans Thierschin kovin kompleksista ajattelu- ja kirjoitustapaa. Oikein ymmärtämistä olen varmistanut lukemalla tekstejä yhä uudelleen ja myös prosessin eri vaiheissa. Ymmärrykseni arjesta ja elämismaailmasta on syventynyt tutkimuksen kuluessa ja hermeneuttisen kehän olemassaolo on todellistunut. Uskon, että näin työskentelemällä olen arki- ja elämismaailman ymmärryksen syvenemisen lisäksi tavoittanut jotain keskeistä myös hermeneuttisen kehän ytimeistä.

Thierschin teksteistä suuri osa on kirjoitettu 80 - 90-luvun Saksassa, ja oma tutkimukseni on syntynyt 2010-luvun Suomessa, jossa yhteiskunnallinen todellisuus on erilainen. Thiersch toteaa kuitenkin monissa kirjoituksissaan, että arkilähtöistä ajattelua voidaan hyvin soveltaa myös muualla kuin Saksan kontekstissa. Tämän tutkimuksen perusteella arkilähtöinen ajattelutapa näyttäisi soveltuvan erittäin hyvin myös suomalaiseen perhetyöhön.

Thierschin arki- ja elämismaailmalähtöinen sosiaalipedagogiikka tarjoaa teoreettisen kehyksen lastensuojelun perhetyölle. Sen vahvuutena on asiakkaan maailman ymmärtäminen ja yhteisten tulkintojen mahdollistuminen. Nämä mahdollistavat auttamisen perheen omilla ehdoilla ja perheen lähtökohdista, mutta ammatillisia päämääriä ja tavoitteita noudattaen. Muutokset syntyvät perheen oman ymmärryksen kautta, mutta perhetyöntekijän tukemana. Perhettä ei pakoteta tiettyyn muottiin, tietyllä etukäteen suunnitellulla tavalla, vaikka tavoitteena on lapselle riittävän turvallinen, rakastava ja kasvua tukeva ympäristö. Tämä vaatii aikaa ja yhteistä työskentelyä perheen kanssa. Se vaatii myös sitä, että työntekijä ei vaihdu kesken työskentelyn. Työntekijän ymmärryksen syveneminen tapahtuu hermeneuttisessa prosessissa ja ymmärrys ei ole sellaisenaan siirrettävissä muille, vaikka perustiedot perheestä ovat. Arki- ja elämismaailmalähtöinen työorientaatio sosiaalialalla ei kuitenkaan saa tarkoittaa pelkästään paremman arjen saavuttamista perheen elämässä, siinä tulee olla aina läsnä myös pyrkimys yhteiskunnalliseen tiedostamiseen ja emansipaatioon.

Perhetyön kehittämisen näkökulmasta elämismaailmaorientaatioissa oleellista on Thierschin termiä käyttäen, arkipäivän relevanssi. Sillä viitataan ensisijaisesti helposti saavu-

tettaviin, matalakynnyksisiin palveluihin, palveluihin, joita myös muokataan arjen kokemusten ja tulkintojen määrittämänä. Toisena keskeisenä kehittämistyössä huomioitavana asiana on alueellistaminen. Alueellistaminen painottaa palveluiden sijainnin tärkeyttä siellä missä palveluiden käyttäjien tosiasiallinen elinympäristö ja arki ovat. Sosiaalisen ympäristön, ei palveluiden erikoistumisen, tulee olla perusta sosiaalipedagogisten arkilähtöisten palveluiden suunnittelulle ja harjoittamiselle.

Arkilähtöisen sosiaalipedagogisen perhetyön haasteeksi voi muodostua systeemin mukanaan tuoma byrokraattisuus ja se, pystytäänkö esimerkiksi työaikarakenteet luomaan sellaisiksi, että työntekijällä on mahdollisuus käyttää aikaa perheen tarpeista lähtien. Koko työyhteisön tulee olla sitoutunut prosessiin.

Tutkimuksen tarkoituksena on ollut ymmärtää mitä on arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka ja millaisen viitekehyksen se muodostaa lastensuojelun perhetyölle. Tässä vaiheessa voin sanoa ymmärtäväni perusteet Thierschin arkilähtöisestä ajattelusta. Oma suhteeni Thierschin ajatteluun on arvostava ja kunnioittava. Thierschin ajattelu on erittäin laaja-alaista ja liikkuu monella eri tasolla. Syvempi ymmärtäminen edellyttäisi huomattavasti parempaa Saksan kielen taitoa ja parinkymmenen vuoden aikana kirjoitettujen teosten lukemista yhä uudelleen. Silti katson onnistuneeni tutkimuksen tavoitteen toteuttamisessa. Uskon, että tutkimus tuo uutta, mielenkiintoista tietoa ja ymmärrystä lastensuojelun perhetyön kentälle.

Tutkimusta olisi mielenkiintoista jatkaa moneen eri suuntaan. Arkilähtöisen perhetyön vaiheet ja periaatteet syntyivät tässä tutkimuksessa teoreettisesti, aiemman kirjallisuuden perusteella. Ymmärrystä arkilähtöisestä perhetyöstä ja sen mahdollisuudesta tukea perheitä syventäisi empiirinen jatkotutkimus, jossa olisi mukana kentällä toimivia perhetyöntekijöitä ja johon liittyisi esimerkiksi perhetyöntekijöiden täydennyskoulutus ja pyrkimys työskennellä arkilähtöisellä ja ymmärtävällä työotteella. Erittäin mielenkiintoista olisi yrittää tavoittaa perhetyön asiakkaiden arjen todellisuutta esimerkiksi tarinalisia menetelmiä käyttäen.

Tämän tutkimuksen puitteissa ei tehty minkäänlaisia kansainvälisiä vertailuja perhetyöstä eikä arkilähtöisyydestä. Arkilähtöisyys näyttäytyy keskeisenä saksalaisessa sosi-

aalityössä ja sosiaalipedagogiikassa, mutta miten paljon arki – ja elämismaailmalähtöisyydestä puhutaan muualla. Kiinnostavaa olisi myös selvittää sitä, missä määrin arki- ja elämismaailmalähtöisyys näkyy saksalaisessa sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan koulutuksessa, miten sitä Saksassa opetetaan ja missä määrin arkilähtöisyyttä Saksassa sovelletaan lastensuojelutyön ja perheen kanssa tehtävän työn lähtökohtana.

Elämismaailmaorientaatio konseptina sosiaalipedagogiselle käytännön toiminnalle on vaativa ja ammatillisesti erittäin haastava. Haastavuus syntyy työn lähtökohtana olevista lukuisista erilaisista arjen todellisuuksista. Työntekijän täytyy uskaltautua dialogiin arjen avoimilla ja epämääräisillä kentillä luottaen omaan ammatillisuuteensa. Arjen todellisuus näyttäytyy erilaisena, riippuen aina siitä, mistä ja kenen suunnasta arkea katsotaan ja tulkitaan. Thierschin arkilähtöistä ajattelua, yhteisen tulkintahorisontin löytymisen ja arjen ymmärtämisen haastavuutta perhetyössä kuvannee Thierschin toteamus arkilähtöisyyteen liittyen:

”Arjen kompleksinen kuva näyttää sirpaleiselta kuin prisma hyönteisen silmässä”
(Thiersch 2005, 48).

LÄHTEET

Alasuutari, M. 2003. Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus.

Andersson, G. & Hollander, A. 1996. Om barns rätt och barns bästa. Teoksessa Anderson, G. & Aronsson, K. & Hessle, S. & Hollander, A. & Lundström, T. Barnet i den sociala barnvärden. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber.

Arnkil, T. 2004. Verkostotyö lastensuojelussa - menetelmät huolen mukaan. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, A. & Hujala, A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 214 - 239.

Arnkil, E. & Eriksson, E. 1996. Kenelle jää kontrollin Musta Pekka-kortti. Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Helsinki: Stakes.

Arnkil, T., Eriksson, E. & Saikku, P. 1998. Huolen harmaa vyöhyke. Dialogi: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen lehti 7/1998, 8 - 11.

Bardy, M. 2006. Toinen tieto taiteen ja politiikan rajoilla. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lahti, T. (toim.). Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.

Bardy, M. 2009. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino.

Bardy, M. & Känkänen, P. 2005. Omat ja muiden tarinat – ihmisyyttä vaalimassa. Helsinki: Stakes.

Bardy, M. & Öhman, K. 2007. Vaativa vauvaperhetyö. Kirjallisuuskatsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. Helsinki: Stakes.

Barkman, J. 2009. Lasten ja nuorten elämäntarinan äärellä. Teoksessa Bardy, M. 2009. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino. 241 - 251.

Bech Jorgensen, B. 1988. ”Hvorfor gor de ikke noget?” Skitse till teori om hverdagslivskraefterne og selvsfolgelighedens symbolske orden. Teoksessa Bloch, C. ym., Hverdagsliv, kultur og subjektivitet. Akademisk Forlag, Kobenhavn 1988, 68 -123.

Beck, U. 1986. Risikogesellschaft: auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Berger, P. & Luckmann, T. 1995. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Gaudeamus.

Bourdieu, P. 1977. Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.

- Böhnisch, L. 1993. Sozialpädagogik des Kindes- und Jugendalters. Eine Einführung. 2. Aufl. Weinheim und München: Juventa.
- Böhnisch, L. 1997. Sozialpädagogik der Lebensalter. Eine Einführung. Weinheim und München: Juventa.
- Dahlström, E. 1987. Everyday - Life Theories and Their Historical and Ideological Contexts. Teoksessa: Himmelstrand, U. (ed.), *The Multiparadigmatic Trend in Sociology*. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 93-114.
- Dießenbacher, H. & Müller, A. 1987. Wissenschaftstheorie und Sozialpädagogik. In: H. Eyferth, H.-U. Otto & H. Thiersch (Hrsg.) *Handbuch zur Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Eine systematische Darstellung für Wissenschaft, Studium und Praxis*. Neuwied/Darmstadt: Luchterhand, 1251 - 1262.
- Dilthey, W. 1976. *Wilhelm Dilthey: Selected Writings*. Cambridge: Cambridge University Press. Edited and translated by H. P. Rickman.
- Durkheim, E. 1990. *Sosiaalisesta työnjaosta*. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Gaudeamus.
- Eriksson, E. & Arnkill, T. E. 2005. *Huoli puheeksi: Opas varhaisista dialogeista*. Helsinki: Stakes.
- Eskola, K. 1998. (toim.) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäntarinoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fink, A. 2005. *Conducting Research Literature Reviews: From Paper to Internet*. Thousand Oaks: Sage.
- Forsberg, H. 1998. *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, H. 2002. *Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus lapsen aika-projektista. Ensi- ja turvakotien liitto. Julkaisu 31*.
- Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. *Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä*. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus. 5- 18.
- Fox Hardin, L. 1997. *Perspectives in Child Care Policy*. London: Longman.
- Freeman, M. 1993. *Rewriting the self: history, memory, narrative*. London: Routledge.
- Freire, P. 2005. *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Gadamer, H - G. 1979. *Truth and Method*. London: Sheed and Ward.

Gadamer, H - G. 2004. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteessä ja filosofiassa. Suom. Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.

Giddens, A. 1984. The Constitution of Society. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. 1989. Sociology. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. 1991. Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late modern Age. Cambridge: Polity Press.

Granfelt, R. 1993. Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A-L. & Pohjola, A. Monisärmäinen sosiaalityö. 175 – 227.

Grunwald, K. & Thiersch, H. 2009. The Concept of the Lifeworld Orientation for Social Work and Social Care. In: Journal of Social Work Practice Vol.23, No.2, 2009, 131 - 146.

Habermas, J. 1981a. Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 1. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, J. 1981b. Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, J. 1984 Theory of Communicative Action I. Käänt. Thomas McCarthy. USA: Beacon Press.

Habermas, J. 1989 Theory of Communicative Action II. Käänt. Thomas McCarthy. USA: Beacon Press.

Habermas, J. 1994. Järki ja kommunikaatio: tekstejä 1981 - 1989. Tampere: Gaudeamus.

Hamburger, F. 2003. Einführung in die Sozialpädagogik. Stuttgart: Kohlhammer.

Heidegger, M. 2000. Oleminen ja aika. Tampere: Vastapaino.

Heino, T. 2006. Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lahti, T. (toim.). Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.

Heino, T. 2008. Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Stakesin työpapereita 9/2008. Helsinki: Stakes.

Heino, T. 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino.

- Heino, T. & Berg, K & Hurtig, J. 2000. Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Aiheita 14. Helsinki: Stakes.
- Heller, A. 1984. *Everyday Life*. London, Boston, Melbourne & Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Hoikkala, T. & Roos, J.P. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.). 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosittu-
hannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus.
- Huotelin, H. 1992. Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuksia. N:o 46, Sosiologia. Joensuu.
- Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuo-
jelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Hurtig, J. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-
Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja
tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167 - 193.
- Hurtig, J. 2010. Lasten suojelua ja perheen kuntoutusta – lastensuojelullisen kuntoutuk-
sen tavoitteet ja niiden saavuttaminen. Teoksessa Törrönen, M. & Pärnä, K. (toim) *Voi-
maannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa*. Mannerheimin lastensuojeluliiton Lasten ja
Nuorten Kustannussäätiö. 237- 249.
- Husso, M. 2003. Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen tila ja aika. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, R. 1999. Opettamisen filosofia ja kritiikki. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huttunen, R. 2003. Kommunikatiivinen opettaminen. Indoktrinaation kriittinen teoria.
Jyväskylä: Kopijyvä.
- Huttunen, R. 2010. Habermas Jurgen. Filosofia.fi. Viitattu 20.10.10.
- Huttunen, R. & Heikkinen, H. 1999. Kriittinen teoria ja toimintatutkimus. Teoksessa
Heikkinen, Huttunen & Moilanen (toim.) *Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuk-
sen perusteita ja näköaloja*, 155 - 186.
- Hämäläinen, J. 1992. Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa.
Sen sosiaalieettiset lähtökohdat ja asema lastensuojelun oppihistoriassa. Kuopio: Kuo-
pion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 3.
- Hämäläinen, J. 1996. Sosiaalipedagogiikan oppihistoriallinen kehitys Saksassa. Kuopio:
Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 26.

- Hämäläinen, J. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Opetusjulkaisu 1/1999. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Hämäläinen, J. 2001. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kuopion yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus.
- Hämäläinen, J. 2003. Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka. Sosiaalipedagoginen aikakausikirja. Suomen sosiaalipedagoginen seura ry:n vuosikirja 2003. Kuopio, 65 -75.
- Hämäläinen J. 2007. Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Hämäläinen, J. 2011. Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen - Fomin, M. (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 47 - 65.
- Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.
- Hänninen, S., Karjalainen, J., & Lahti, T. 2005. (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.
- Ilmonen, K. 1998. Sosiologia, rutiinit ja kulutus. Sosiologia 35. 1998: 2, 92 -103.
- Jokinen, E. 2003. Arjen kyseenalaisuus. Naistutkimus 1/2003, 4 - 17.
- Jokinen, E. 2005. Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. 2008. Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino. 82 - 108.
- Julkunen, R. 1979. Agnes Heller ja arkielämän humanisointi. Sosiologia 16:2, 145 - 151.
- Juntunen, M. & Mehtonen, L. 1982. Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Kallio, T. 2006. Laadullinen review-tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. Hallinnon Tutkimus 25 (2): 18 - 28.
- Kannisto, H. 1986. Ymmärtäminen, kritiikki ja hermeneutiikka. Teoksessa Niiniluoto, I. & Saarinen, E. (toim.) Vuosisatamme filosofia. Porvoo: WSOY. 145 -243.

Korkiakangas, M. 2005. Perheen voimavaroja etsimässä. Tapaustutkimus asiakaslähtöistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä. Rovaniemi: Lisensiaatintyö. Lapin yliopisto.

Kristeri, I. 2002. Vahvaan vanhemmuuteen. Helsinki: Kirjapaja.

Kulmala, A. 2003. Ulkopuolisuuden paikat. Metaforat kokemusten kerronnan välineinä omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa. *Janus* 4 (4). 319 - 333.

Kuronen, M. & Lahtinen, P. Supporting families: the role of family work in child welfare. Teoksessa Forsberg, H. & Kröger, K. 2010 (ed.), *Social Work and Child Welfare Politics Through Nordic Lenses*. Bristol: The Policy Press. 65 – 81.

Kusch, M. 1986. Ymmärtämisen haaste. Oulu: Pohjoinen.

Kääriäinen, L. & Lahtinen, M. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus tutkimustiedon jäsentäjänä. *Hoitotiede* 2006; 18(1): 37- 45.

Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset. *Etnografia lastenkotityöstä*. Tampere. Väitöskirja: Tampereen yliopisto.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Launonen, L. & Puolimatka, T. 1999. Sosiaalipedagogiikan ihmiskäsitykset ja etiikka. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.

Lefebvre, H. 1971. *Everyday Life in the Modern World*. London: Allen Lane The Penuin Press.

Lefebvre, H. 1991. *Critique of Everyday Life*. London: Verso.

Lehtovaara, M. 1994. Subjektiiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena – Kasvatuksen filosofian pohdintaa ja kasvatustieteen filosofian kehittelyä Lauri Rauhalan eksistentiaalisen fenomenologian pohjalta erityisesti silmälläpitäen minäkäsitystutkimuksia. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja A: tutkimusraportti n:o 53.

Markkola, P. 1994. Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia* 187. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Metsämuuronen, J. 2003. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp.

Metsämuuronen, J. 2005. Näyttöön perustuva päätöksenteko ja systemoitu kirjallisuuskatsaus. *Psykologia* 5-6/2005. 578 - 581.

- Miller, H. & Törrönen, M. 2010. Arvostava ja aito kohtaaminen. Teoksessa Törrönen, M. & Pärnä, K. (toim.) Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Mannerheimin lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kustannussäätiö. 67 – 86.
- Myllärniemi, A. 2007. Lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytäntönä – jäsenyyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa. Heikki Waris-instituutti. SOC-CAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja.
- Määttänen, K. Arjen kuulas täyteläisyys – arjen arvoa etsimässä. Ryhmätyö 23 (1994): 4, 9–11.
- Niemi, H. 2002. Mitä on Alvari-perhetyö? Raportti Alvari-perhetyön menetelmistä ja tuloksista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu nro 32.
- Nätkin, R. 2003. Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg & Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus. 16 - 38.
- Nätkin, R. & Vuori, J. 2007. Perhetyön tieto ja kritiikki. Teoksessa Nätkin & Vuori (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino. 7 - 38.
- Ollila, A. 1993. Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Oranen, M. 2006. Tutkimista ja tunnustelua. Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Parton, N. 2005. Safeguarding Childhood. Early Intervention and Surveillance in a late modern Society. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pulma, P. 1987. Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lastensuojelun yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Pulma & Turpeinen: Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7 - 266.
- Puroila, A-M. 2004. Vanhemmat ja ammattilaiset kohtaavat – syntykö yhteistyötä? Teoksessa Kehittyvä perhetyö, Puroila, A-M. (toim.). Pohjois - Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 12. Oulu: Oulun kaupungin painatuskeskus, 131 - 139.
- Pösö, T. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Nätkin & Vuori (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino. 65 – 82.
- Rantala, A. 2002. Perhekeskeisyys – puhetta vai todellisuutta. Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 198. Jyväskylän yliopisto.
- Rauhala, L. 1983. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus.

- Rauschenbach, T. 1999. *Das Sozialpädagogische Jahrhundert. Analysen zur Entwicklung Sozialer Arbeit in der Moderne.* Weinheim und München: Juventa.
- Rauschenbach, T. & Thole, W. 1997. *Sozialpädagogische Forschung. Gegenstands und Funktionen, Bereiche und Methoden.* Weinheim und München: Juventa.
- Reijonen, M. 2005. *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot.* Keuruu: PS – kustannus.
- Reuter, M. 1997. *Anorektisen ruumiin fenomenologiaa.* Teoksessa Heinämä, S., Reuter, M., Saarikangas, K. (toim.), *Ruumiin kuvia.* Helsinki: Gaudeamus, 136-167.
- Ricoeur, P. 1980. *Existence and Hermeneutics.* Teoksessa J. Bleicher. *Contemporary Hermeneutics. Hermeneutics as Method, Philosophy, and Critique.* New York: Routledge & Kegan Paul, 236–256.
- Ricoeur, P. 2000. *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä.* Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ritala-Koskinen, A. 2003. *Arkilähtöisyys lastensuojelussa. Kommenttipuheenvuoro Juha Hämäläisen esitykseen. Sosiaalipedagoginen aikakausikirja.* 75 - 78.
- Roberts, B. 2002. *Biographical research.* Buckingham. Philadelphia: Open University Press.
- Roos, J.P. 1988. *Elämäntapaa etsimässä. Osa 2: Elämäntavasta elämäkertaan.* Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rosenthal, G. 2004. *Biographical research.* Teoksessa Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J.F. & Silverman, D (eds.) *Qualitative Research Practice.* London: Sage. 48 - 64.
- Saarenheimo, M. 1997. *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen.* Tampere: Vastapaino.
- Saarnio, T. 2004. *Perhetyö lastensuojelussa.* Teoksessa, Puonti, A-M & Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.) *Lastensuojelu tänään.* Jyväskylä: Gummerus.
- Salmi, M. 1991. *Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus.* *Sosiologia* 1, 237 - 249.
- Salmi, M. 2004. *Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen.* Teoksessa Salmi, M. & Lammi-Taskula, J. (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea.* Gummerus ja Stakes. 11 - 28.
- Saurama, E. 2002. *Vastoin vanhempien tahtoa.* Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Satka, M. 1994. Sosiaalinen työ päättyneen kasvun hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomen sosiaaliturvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Sava, I. 2004. Kasvattajan oikeus - ja vastuu - omaan elämään. Teoksessa Sava, I. & Vesanen-Laukkanen, V. (toim.). Taiteeksi tarinoitu elämä. Jyväskylä: PS - kustannus, 42 – 58.

Seikkula, J. & Arnkill, T. 2006. Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi.

Siljander, P. 1987. Johdatusta henkítieteelliseen pedagogiikkaan. Oulu: Oulun yliopisto.

Siljander, P. 1988. Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntauukset. Oulu: Oulun yliopisto.

Siljander, P. 1991. Mitä on hermeneuttinen kasvatustiede. Kasvatus 22 (1), 28–35.

Soltvedt, M. 2005 BOF. Barnorienterad familjeterapi. Stockholm: Mareld.

Taskinen, S. Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Helsinki: Stakes.

Tedre, S. 1999. Hoivan sanattomat sopimukset. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja.

Tedre, S. 2000. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 6. 520 – 526.

Thiersch, H. 1978. Alltagshandeln und Sozialpädagogik. In: Neue Praxis. 1978. Heft 1. 6 – 25.

Thiersch, H. 1986. Die Erfahrung der Wirklichkeit. Weinheim/ München: Juventa.

Thiersch, H. 1992. Kritisch Deuten. In: Engelke, E. (Hrsg.) Soziale Arbeit als Wissenschaft. Eine Orientierung. Freiburg im Breisgau: Lambertus, 270- 281.

Thiersch, H. 1993. Strukturierte Offenheit. Zur Methodenfrage einer Lebensweltorientierten Sozialen Arbeit. In: Rauschenbach, Ortmann, Karsten (Hrsg.): Der sozialpädagogische Blick. Lebensweltorientierte Methoden in der Sozialen Arbeit. Weinheim und München: Juventa, 11 - 28.

Thiersch, H. 1995. Lebenswelt und Moral. Beiträge zur moralischen Orientierung Sozialer Arbeit. Weinheim und München: Juventa.

Thiersch, H. 1998. Lebensweltorientierte Soziale Arbeit und Forschung. In Rauschenbach, T. & Thole, W. 1998. Sozialpädagogische Forschung. Gegenstands und Funktionen, Bereiche und Methoden. Weinheim und München: Juventa, 81 - 96.

Thiersch, H. 2005. Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. Aufgaben der Praxis im sozialen Wandel. 6. Auflage. Weinheim und München: Juventa.

Thiersch, H. 2006. Die Ehrfahrung der Wirklichkeit. Perspektiven einer Alltagsorientierten Sozialpädagogik. 2. ergänzte Auflage. Weinheim und München: Juventa.

Thiersch, H. & Rauschenbach, T. 1987. Sozialpädagogik/Sozialarbeit: Theorie und Entwicklung. In H. Eyferth, H. -U. Otto & H. Thiersch (Hrsg.) Handbuch zur Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Eine systematische Darstellung für Wissenschaft, Studium und Praxis. Neuwied/Darmstadt: Luchterhand, 984 - 1016.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Uusimäki, M. 2005. Perhetyötäkö kaikki? Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Kirjayhtymä.

Vilen, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Wsoy.

Vilkko, A. 1997. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Virtanen, P. 1995. Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illuusioita ja todellisuuskuvia Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Värrä, V.-M. 2004. Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Tampere: Tampere University Press.

Winkler, M. 1988. Eine Theorie der Sozialpädagogik: über Erziehung als Rekonstruktion der Subjektivität. Stuttgart: Ernst Klett.

Winkler, M. 1989. Subjektivität als Kriterium pädagogischen Handelns. In: T. Olk & H.- U. Otto (Hrsg.) Soziale Dienste im Wandel 2. Entwürfe sozialpädagogischen Handelns. Neuwied/Frankfurt am Main: Luchterhand, 113 – 136.

Yesilova, K. Perheen puolesta. Perhekasvatus Suomessa 1970-1990-luvuilla. Teoksessa Teoksessa Nätkin & Vuori (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino. 39 – 64.

